

Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen 1951-1953

Sett i en monografisk og typologisk sammenheng

Berit Johanne Henjum

Masteroppgave i kunsthistorie, IFIKK

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2008

Forord

For å finne noe eller for å finne noe nytt, må man ofte lete grundig eller på nye steder. Dette var bakgrunnen for at jeg, ved valg av Erling Viksjø som tema for masteroppgaven, bestemte meg for å ta utgangspunkt i rådhuset i Bergen fremfor mer kjente verk som Regjeringskvartalet eller Norsk Hydro.

Selve utformingen av oppgaven samt beslutningen om å skrive om norsk etterkrigsarkitektur skyldes erfaringer fra faget KUN4132 "Norsk arkitektur og design 1950-70". I arbeidet med semesteroppgave i dette faget, gikk det opp for meg at jeg i grunn trivdes godt med å undersøke gammelt arkivmateriale og tidsskrifter. Jeg ønsket derfor å ta med meg denne erfaringen videre i arbeidet med masteroppgaven.

I arbeidet med oppgaven har jeg fått god hjelp særlig i forbindelse med arkivsøk. I den forbindelse vil jeg takke følgende bidragsytere: Bergen byarkivs avdeling for formidling og publikumstjenester, firmaet Aas-Jakobsen og Viksjøs arkitektkontor AS. Ved Nasjonalmuseet for arkitektur har Bente Aas Solbakken vært behjelpelig med å finne frem materiale fra arkivene etter Viksjøs arkitektkontor og Nasjonalmuseets fotosamling.

Takk også til Tone Viksjø Grøstad, Randi Viksjø og Herman Rolfsen for å ha tatt seg tid til å fortelle meg om arkitekten og privatpersonen Erling Viksjø.

Til slutt vil jeg takke min veileder Espen Johnsen for innspill og kommentarer underveis i arbeidet.

Oslo, november 2008

Berit Johanne Henjum

Innholdsfortegnelse

FORORD	I
INNOLDSFORTEGNELSE	II
1. INTRODUKSJON	1
1.1 INNLEDNING	1
1.2 PROBLEMSTILLINGER OG METODE	2
1.3 FORSKNINGSHISTORIE	5
1.4 KILDEMATERIALE	7
1.5 BEGREPSAVKLARINGER	9
2. ERLING VIKSJØ	11
2.1 UTDANNELSE OG PRAKSIS FREM TIL 1951	11
2.1.1 Bakgrunn og studiested	11
2.1.2 Assistenttid hos Ove Bang	11
2.1.3 Rådhuskonkurransen i Horten (1938)	12
2.2 REGJERINGSKVARTALET (1939-1952)	14
2.2.1 Regjeringskvartalet, kort historikk (1939-1970)	14
2.2.2 Viksjøs bidrag i konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo (1939), verksbeskrivelse	15
2.2.3 Statens kontorbygning (1946-49)	18
2.2.4 Revidert utkast (1952)	20
2.3 ERLING VIKSJØS RÅDHUSUTKAST I BERGEN (1951)	20
2.3.1 Verksbeskrivelse	20
2.3.2 Internasjonale forbilder og paralleller	23
2.4 ENDRINGER I VIKSJØS ARKITEKTUR FRA 1938 TIL 1952	25
2.5 NATURBETONG OG RASTERFASADE	28
2.6 NEW MONUMENTALITY OG SIGFRIED GIEDIONS FOREDRAG I OSLO ARKITEKTFORENING	34
2.7 BRUTALISME OG BETONGARKITEKTUR	37
3. RÅDHUSET SOM BYGNINGSType GJENNOM HISTORIEN	40
3.1 DET HISTORISKE RÅDHUS (1300-1900)	40
3.2 FRAMVEKSTEN AV DET MODERNE RÅDHUS I NORDEN (1900-1930)	41
3.3 FUNKSJONALISMENS INNVIRKNING PÅ RÅDHUSUTFORMING	44
4. ARKITEKTKONKURRANSE OM NYTT RÅDHUSANLEGG I BERGEN	46
4.1 BERGEN KOMMUNES ØNSKER OM ET NYTT RÅDHUS	46
4.1.1 En plankomité nedsettes	48

4.2	IDEKONKURRANSEN	49
4.2.1	<i>Rådhusjuryen</i>	51
4.2.2	<i>Resultat av idekonkurransen</i>	52
4.3	UTKASTKONKURRANSEN	54
4.3.1	<i>Endelig avgjørelse av rådhuskonkurransen</i>	55
4.3.2	<i>Viksjøs alternativ I, verksbeskrivelse</i>	56
4.3.3	<i>Juryens særuttalelser</i>	57
4.4	ET TVETYDIG KONKURRANSEPROGRAM?	60
4.5	ERLING VIKSJØS RÅDHUSUTKAST ET GODT SVAR PÅ BYGGEOPPGAVEN ”RÅDHUS I BERGEN”?	62
5.	ERLING VIKSJØS RÅDHUSUTKAST OG ETTERKRIGSTIDENS RÅDHUSTYPOLOGI	66
5.1	RÅDHUSET SOM BYGGEOPPGAVE I ETTERKRIGSTIDEN (1945-55)	66
5.1.1	<i>Rådhuskonkurransen i Bergen sammenlignet med samtidens rådhusetypologi</i>	71
5.2	TREKK FRA SAMTIDENS RÅDHUSTYPOLOGI I ERLING VIKSJØS RÅDHUSUTKAST?	73
	OPPSUMMERING	78
	EPILOG	80
	KILDELISTE	83
	BILLEDKATALOG	90

1. Introduksjon

1.1 Innledning

I 1951 deltok Erling Viksjø i idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen med utkastet ”gård i gård”.¹ Som ett av fem utkast ble Viksjøs bidrag premiært og invitert med videre til utkastkonkurransen som ble avholdt i 1953. Erling Viksjø ble tildelt førstepremie i utkastkonkurransen og dermed også oppdraget som utførende arkitekt for rådhus i Bergen. Prosjekteringen startet i 1956 med oppføring av en hesteskoformet lavblokk som første planlagte byggetrinn, men planleggingen ble avbrutt allerede i 1958 på grunn av stram kommuneøkonomi. I 1967 vedtok Bergen bystyre å starte opp igjen prosjekteringen, denne gangen med høyblokken som første byggetrinn. Selve byggearbeidene startet i desember 1971 og høyblokken stod ferdig i 1974. De øvrige bygningene fra Erling Viksjøs konkurranseutkast er aldri blitt oppført.

I stedet for å fokusere på det oppførte rådhuset i Bergen, diskuterer denne oppgaven Erling Viksjøs opprinnelige konkurranseutkast fra 1951 og 1953. Bakgrunnen for denne avgrensningen er følgende uttalelse fra Erling Viksjø i intervju med *Bergens Tidende* 7. februar 1970:²

- Hvis jeg får lov å si det, mener jeg selv at rådhusutkastet i Bergen er det beste jeg noen gang har laget.
- Regjeringskvartalet inklusive?
- Det inklusive, ja.³

Selv om omstendighetene omkring intervjuet gjør at Viksjøs uttalelse bør tas med en viss skepsis, vekker utsagnet interesse. Hva er det ved rådhusutkastet i Bergen som kan avstedkomme en slik vurdering fra arkitektens side? Med dette som utgangspunkt er rådhusutkastene i denne oppgaven behandlet i en monografisk og typologisk sammenheng.

---

¹ Medarbeider på utkastet var Rolf Ramm Østgaard.

² Foranledningen til intervjuet var at Bergen bystyre 2. februar 1970 hadde vedtatt at Manufaktturhuset på rådhusomten skulle bevares og inngå permanent i rådhusanlegget, noe som medførte at Viksjø måtte endre sin opprinnelige situasjonsplan.

³ Alham og Bø, ”Rådhusarkitekten”, i *Bergens Tidende* 7. februar 1970.

Formålet med undersøkelsen har vært å sette lys på et verk av Erling Viksjø som hittil har fått lite oppmerksomhet, men som arkitekten selv tydeligvis satte veldig høyt. Som verk av Erling Viksjø vurderes rådhusutkastet fra 1951 i lys av Viksjøs arkitekturproduksjon i perioden 1938 til 1952. I den typologiske delen av oppgaven presenteres også Viksjøs vinnerbidrag fra utkastkonkurransen i 1953.⁴ Behandlingen tar her utgangspunkt i de spesifikke omstendighetene omkring rådhuskonkurransene i Bergen samt rådhuset som funksjonstype i perioden 1945 til 1954.

Arbeidet med oppgaven har vært gjennomført som grunnforskning basert på undersøkelser av ulike typer arkivmateriale og studier av samtidige tidsskrifter heller enn å bygge på eksisterende sekundærlitteratur. Både konkurranseutkastene og den samtidige konteksten belyses av den grunn i første rekke med utgangspunkt i informasjon som har fremkommet i arbeidet med oppgaven.

1.2 Problemstillinger og metode

Oppgavens hovedproblemstilling er: Vil en undersøkelse av Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen fra 1951 og 1953 bidra til ny forståelse av arkitekt og verk? Som en meget produktiv arkitekt vurderes Erling Viksjø vanligvis på bakgrunn av sine oppførte bygg og disse vurderes igjen på bakgrunn av innbyrdes sammenligninger. Utgangspunktet for denne oppgaven er derimot å ta utgangspunkt i et papirprosjekt og vurdere dette i lys av utvalgte verk fra arkitektens egen produksjon (realiserte og urealiserte) samt den byggeoppgaven prosjektet var ment å besvare.

Med utgangspunkt i hovedproblemstillingen er oppgaven disponert etter følgende delproblemstillinger:

- Kan Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen sies å ha en sentral posisjon i Viksjøs arkitekturutvikling?

---

⁴ Mens originaltegningene fra idekonkurransen har vært tilgjengelig i Bergen byarkiv, har det vist seg umulig å oppspore Viksjøs tegninger og modeller fra utkastkonkurransen. Viksjøs bidrag i konkurransen fra 1953 har dermed ikke kunnet bli studert i like stor detalj.

- Lar oppbyggingen av Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen seg forklare med bakgrunn i byggeoppgave og rådhusetypologi?

For å besvare delproblemstillingene har jeg benyttet en metode som kombinerer en monografisk studie med en mer typologisk innfallsvinkel. Oppgavens monografiske grep er løst ved å undersøke rådhusutkastet gjennom sammenligning av utvalgte verk fra Viksjøs arkitekturproduksjon i perioden 1938 til 1952. Siden det vanskelig lar seg gjøre å verifisere om rådhusutkastet virkelig *er* Viksjøs beste verk, har målet vært å avdekke om utkastet kan sies å ha en sentral betydning i Viksjøs produksjon. Jeg har her valgt å undersøke om utkastet markerer et vesentlig punkt i utviklingen mot Viksjøs selvstendige arkitektoniske uttrykk i etterkrigstiden. I forbindelse med Arkitekturmuseets utstilling om Erling Viksjø i 1999 skrev utstillingsleder Eva Madshus om Erling Viksjø: "Stilmessig klarte han å løsrive seg fra den gryende nasjonalromantikken i kjølvannet av krigen og på en suveren måte kombinerte han arven fra funksjonalismen med det norske og de nye internasjonale strømninger."⁵ Hvordan lar rådhusutkastet i Bergen seg plassere i forhold til en slik stilmessig utvikling? Som materiale for undersøkelsen er det benyttet artikler og byggpresentasjoner fra *Byggekunst* samt kunsthistoriker Hallvard Trohaugs oversikt over Viksjøs arkitekturproduksjon.⁶ Fra *Byggekunst* er særlig det publiserte tegningsmaterialet samt Viksjøs egne bygningsbeskrivelser undersøkt. I tillegg har utvalgte verk fra arkivene etter Erling Viksjøs arkitektkontor i NAMs tegningssamling vært studert.⁷ Dette dreier seg i første rekke om tegningsmateriale tilknyttet Viksjøs arbeid med regjeringsbygningen i perioden 1946 til 1952. En sentral del i kapitlet om Erling Viksjø er verkspresentasjon og diskusjon av Viksjøs rådhusutkast i idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen i 1951. Dette utkastet er studert på bakgrunn av Viksjøs originaltegninger fra konkurransen.⁸ Viksjøs holdninger til egen arkitektur er belyst gjennom de tekster han publiserte i *Byggekunst* i perioden,⁹ samt gjennom studier av korrespondanse mellom Erling Viksjø og Bergen kommune i etterkant av rådhuskonkurransene.¹⁰ Dette gjelder særlig for diskusjonen

---

⁵ Eva Madshus, "Forord", i *Arkitekt Erling Viksjø*, utstillingskatalog (Oslo: Norsk Arkitekturmuseum, 1999), 2.

⁶ Hallvard Trohaug, *Arkitekt Erling Viksjø*, utstillingskatalog (Oslo: Norsk arkitekturmuseum, 1999)

⁷ Nasjonalmuseet for arkitektur.

⁸ Originaltegningene til Viksjøs konkurranseutkast i 1951 oppbevares i arkivene etter 4. rådmann i Bergen, i Bergen byarkiv.

⁹ Særlig sentral er Viksjøs artikkel "Fasadebetong?", i *Byggekunst* 1951, nr 3, 58-60.

¹⁰ Korrespondanse mellom Erling Viksjø og Bergen kommune oppbevares i arkivene etter 4. rådmann i Bergen, i Bergen byarkiv.

omkring naturbetong og rasterfasader. Som element i oppgavens monografiske del diskuteres Viksjøs arkitekturutvikling i lys av samtidige internasjonale arkitekturstrømninger som debatten omkring *New Monumentality*, og fremveksten av brutalisme som arkitekturretning.

Oppgavens typologiske del innledes med et kort oversiktskapittel som tar for seg rådhuset som funksjonstype slik denne utviklet seg fra middelalderen frem til andre verdenskrig. Hovedvekten er lagt på utviklingen av det moderne rådhuset i Skandinavia etter 1900. Som byggeoppgave er rådhuset særskilt omfattende fordi det skal tjene ulikeartede funksjoner. I denne oppgaven er det moderne rådhuset i første rekke forstått som en tredelt byggeoppgave i betydning av at rådhuset skal fungere som administrativt sentrum, som politisk sentrum for kommunale politiske myndigheter og ivareta en representativ funksjon.

Bakgrunnen for delproblemstillingen ”Lar oppbyggingen av Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen seg forklare med bakgrunn i byggeoppgave og rådhusetypologi?”, er at Viksjøs arkitektur i liten grad har blitt vurdert i lys av de ulike byggeoppgaver prosjektene var ment å besvare. Dette kommer særlig til uttrykk hos Christian Norberg-Schulz når han i *Norges kunsthistorie* hevder at: ”I historisk perspektiv virker den [Viksjøs arkitektur] som en noe skjematisk gjentakelse av modernistiske typologier som ikke alltid lar seg innordne i omgivelsene.”¹¹ Utsagnet fra Norberg-Schulz indikerer at Viksjø benyttet samme bygningstype uansett byggeoppgave, og er sannsynligvis myntet på Erling Viksjøs gjentatte bruk av høyblokken i sine prosjekter. Gjennomgangen av rådhusutkastet i en typologisk sammenheng er derimot et forsøk på å undersøke hvordan Viksjø gjennom sitt utkast til rådhus forholder seg til den funksjonstype og byggeoppgave utkastet var ment å besvare.

Delproblemstillingen er søkt belyst gjennom å sette Erling Viksjøs utkast i sammenheng med den spesifikke byggeoppgaven ”rådhus i Bergen”. Bergen kommunes forventninger til det nye rådhuset og omstendighetene omkring rådhuskonkurransene i 1951 og 1953 belyses i kapittel 4 gjennom en kronologisk gjennomgang av arbeidet med rådhuskonkurransen i

---

¹¹ Christian Norberg-Schulz, ”Fra gjenreisning til omverdenkrise: Norsk arkitektur 1945-1980”, i *Norges kunsthistorie*, bind 7 (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1983), 29.

Bergen.¹² Denne gjennomgangen er basert på arkivmateriale fra Bergen byarkiv samt enkelte artikler publisert i *Byggekunst* og *Bergens Tidende* i perioden 1933 til 1954. Formålet med gjennomgangen har vært, i tillegg til å etablere de rent historiske fakta, å undersøke hvilke forventninger og vurderinger som kom til syne i forbindelse med rådhuskonkurransene i Bergen. Her presenteres også Erling Viksjøs konkurranseutkast fra utkastkonkurransen i Bergen i 1953.¹³ Med utgangspunkt i kapitlet om rådhuskonkurransene i Bergen, diskuteres Viksjøs rådhusutkast i kapittel 5 i lys av rådhuset som funksjonstype i etterkrigstiden. Her diskuteres både rådhusutkastet i forhold til samtidens generelle forventninger til rådhuset som funksjonstype samt de mer spesifikke forventningene knyttet til rådhuset i Bergen. Etterkrigstidens rådhusetypologi beskrives på bakgrunn av utvalgt sekundærlitteratur¹⁴ samt artikler vedrørende rådhus som ble publisert i *Byggekunst* i perioden 1945 til 1954. Sekundærlitteraturen er benyttet som kilde til formale trekk ved etterkrigstidens rådhus mens samtidens artikler i *Byggekunst* er benyttet i undersøkelsen av hvordan rådhuset som funksjonstype ble forstått i den aktuelle perioden. Basert på denne gjennomgangen diskuteres det hvorvidt Viksjøs rådhusutkast skiller seg fra samtidens forventninger eller er i samsvar med etterkrigstidens rådhusetypologi?

1.3 Forskningshistorie

Selv om det er bred enighet om Viksjøs sentrale stilling i norsk etterkrigsarkitektur har dette i liten grad resultert i forskning eller litteratur om arkitekten. Hallvard Trohaug startet i sin tid på en doktorgrad om Erling Viksjø, men denne ble aldri fullført. I forbindelse med Arkitekturmuseets utstilling om Erling Viksjø i 1999 forfattet imidlertid Trohaug hovedteksten i utstillingskatalogen *Arkitekt Erling Viksjø*.¹⁵ Denne utstillingskatalogen har

---

¹² Gjennomgangen strekker seg fra Bergen kommune i 1916 satte av tomt til et fremtidig rådhus og til Erling Viksjø ble kåret til vinner av utkastkonkurransen i 1953.

¹³ Viksjøs originaltegninger og arkitekturmodeller fra utkastkonkurransen ble i etterkant av konkurransen oversendt Erling Viksjøs arkitektkontor, men har under arbeidet med denne oppgaven ikke vært å oppspore. Det har blitt søkt både hos Viksjøs arkitektkontor A/S og i Nasjonalmuseets tegningssamling uten resultat. Av den grunn er presentasjonen av Viksjøs bidrag i utkastkonkurransen basert på presentasjonen fra *Konkurransen* 1954, nr 4.

¹⁴ Først og fremst Gerd Bloxham Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitektur: Kritisk regionalisering i nordiska stadshus 1900-1955* (Stockholm: Arkitektur Förlag AB, 2000), Karin Arvastson og Cecilia Hammarlund-Larsson, *Offentlighetens materia: Kulturanalytiska perspektiv på kommunhus* (Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2003) og Mari Lending (red.), *Rådhus som monument* (Oslo: Norsk Form, 2001).

¹⁵ Erling Trohaug, *Arkitekt Erling Viksjø*, utstillingskatalog (Oslo: Norsk arkitekturmuseum, 1999).

hittil vært den mest inngående beskrivelsen av Erling Viksjø og hans arkitekturproduksjon, med særlig fokus på Viksjøs realiserte arkitektur. Ved siden av Arkitekturmuseets utstillingskatalog er Erling Viksjø og hans arkitektur mest gjennomgående beskrevet hos Christian Norberg-Schulz' i hans artikkel "Fra gjenreisning til omverdenskrise: Norsk arkitektur 1945-1980" i bind 7 av *Norges kunsthistorie*.¹⁶ En noe annen vinkling til Erling Viksjø og hans arkitektur finnes i Nina Berres doktoringeniøravhandling "Fysiske idealer i norsk arkitektutdanning 1945-1970".¹⁷ Her diskuteres Erling Viksjøs betydning i norsk etterkrigsarkitektur i lys av hans rolle som sensor for diplomoppgaver avlagt i faget Byggekunst IV ved NTHs arkitektavdeling i perioden 1953-1957.

I likhet med arkitekten har heller ikke Bergen rådhus tidligere vært gjennomgått som hovedemne i noe større forskningsarbeid. Rådhuset har imidlertid vært overfladisk presentert og kort behandlet som ett av flere arkitektureksempler/case studies hos Gerd Bloxham Zettersten, Elisabeth Tostrup, Hallvard Trohaug og Espen Valand Stange. Mens Trohaug presenterte rådhuset (konkurransprosjekt og oppført bygning) i sin gjennomgang av Viksjøs arkitekturproduksjon i Arkitekturmuseets utstillingskatalog, benyttet Espen Valand Stange det oppførte rådhuset som et av flere arkitektureksempler i sin hovedfagsoppgave i kunsthistorie "Inspirert av The New Brutalism?: arkitektureksempler fra Bergen sett i lys av Alison og Peter Smithsons teorier".¹⁸ Hos Tostrup inngår rådhusutkastet i Bergen som et av flere eksempler i artikkelen "Monumentalitet, verdighet og representativitet i norske rådhuskonkurranser etter krigen".¹⁹ Omtalen av rådhuset er i første rekke knyttet til ordlyden og retorikken i den utlyste konkurransteksten til idekonkurransen i Bergen i 1951. Gerd Bloxham Zettersten behandler rådhuset i Bergen først og fremst i lys av rådhuskonkurransene i 1951 og 1953. Presentasjonen av konkurransen inngikk som et av flere case studies i hennes doktoravhandling *Nordisk perspektiv på arkitektur: Kritisk regionalisering i nordiska stadshus 1900-1955*.²⁰ Avhandlingen inngikk i et større

---

¹⁶ Christian Norberg-Schulz, "Fra gjenreisning til omverdenkrise: Norsk arkitektur 1945-1980", i *Norges kunsthistorie*, bind 7, 7-92 (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1983). Om Erling Viksjø, 26-29.

¹⁷ Nina Berre, *Fysiske idealer i norsk arkitektutdanning 1945-1970*, Doktor ingeniøravhandling (Trondheim: NTNU, 2002).

¹⁸ Espen Valand Stange, "Inspirert av New Brutalism?: arkitektureksempler fra Bergen sett i lys av Alison og Peter Smithsons teorier", hovedoppgave i kunsthistorie (Bergen: Universitetet i Bergen, 2001).

¹⁹ Elisabeth Tostrup, "Monumentalitet, verdighet og representativitet i norske rådhuskonkurranser etter krigen", i *Rådhus som monument* red. av Mari Lending, 171-188 (Oslo, Norsk Form, 2001).

²⁰ Gerd Bloxham Zettersten, *Nordisk perspektiv på arkitektur: kritisk regionalisering i nordiska stadshus 1900-1955* (Stockholm: Arkitektur Förlag AB, 2000). Om rådhuskonkurransene i Bergen, 223-232.

samnordisk forskningsprosjekt som undersøkte hvordan nordisk arkitektur og design i perioden 1900-1955 forholdt seg til internasjonale strømninger. I avhandlingen tok Zettersten utgangspunkt i rådhuset som bygningstype og undersøkte forholdet mellom innlånte internasjonale stiltyper og mer regionalt forankrede bygningsuttrykk. For å finne ut om de utførte bygninger var resultat av en bevisst kritisk bearbeidelse undersøkte Zettersten forholdet mellom arkitekt og byggherre i tilblivelsesprosessen. I denne sammenheng ble rådhuskonkurransene i Bergen gjennomgått som ledd i undersøkelsen av forholdet mellom internasjonale stiler og mer regionale tilsnitt. På grunn av Zetterstens problemstilling er Erling Viksjøs bygg ikke viet sentral oppmerksomhet utover at Viksjøs utkast står som representant for en internasjonal arkitektur.

1.4 Kildemateriale

Problemstillingene i denne oppgaven er i første rekke søkt belyst gjennom studier av primærkilder i form av arkivmateriale og artikler fra samtidens tidsskrifter og aviser. Svært sentralt for oppgaven har vært materiale fra arkivene etter kontorene til 4. rådmann i Bergen byarkiv. Kontorene til 4. rådmann hadde ansvar for kommunens offentlige bygg og eiendomsforvaltning og saksdokumenter tilknyttet rådhusaken befinner seg derfor her. Arkivet inneholder møtereferater, notater og korrespondanse vedrørende prosessen omkring rådhusanlegget i Bergen fra tiden før rådhuskonkurransen og for de påfølgende prosjekteringsfasene. I tillegg inneholder arkivet noe tegningsmateriale, blant annet originaltegningene til de fem premierte bidragene i idekonkurransen. Siden arkivmaterialet vedrørende rådhusaken ikke er ordnet, har gjennomgangen av dokumentene vært en tidkrevende jobb. Med unntak av konkurranseutkastene oppbevares arkivmaterialet i mapper og esker uten noen tydelig tematisering eller kronologi og det har derfor vært nødvendig å lete seg gjennom hele arkivet. Måten arkivreferansene er ført i denne oppgaven må derfor sees i forhold til at arkivet er uordnet.²¹

I tillegg til Bergen byarkiv har firmaarkivet til konsulentfirmaet Aas-Jakobsen A/S vært benyttet. Dette firmaet fungerte som bygningsteknisk konsulent i prosjekteringen av Bergen rådhus og i deres arkiv oppbevares møtereferater og korrespondanse fra

prosjekteringsarbeidet. Arkivet overlapper til dels med det som finnes i Bergen byarkiv, men korrespondanse mellom arkitekt og konsulenter samt referater fra møter i planleggingsgruppen har jeg først og fremst funnet i Aas-Jakobsens arkiv.

For studier av tegningsmateriale har arkivene etter Erling Viksjøs arkitektkontor samt fotografier tilknyttet Bergen rådhus i fotosamlingen til Nasjonalmuseet for arkitektur vært benyttet. Enkelte tegninger har imidlertid vist seg vanskelig å oppspore. I tillegg til Viksjøs originaltegninger fra utkastkonkurransen gjelder dette tegningsmaterialet fra den første prosjekteringsfasen til rådhuset. I forbindelse med letingen etter tegninger har Bergen kommunes etat for byggesak og private planer samt Aas-Jakobsens arkiv også blitt benyttet. For den siste prosjekteringsfasen finnes tegningsmateriale hos Nasjonalmuseet for arkitektur og har vært studert her. Disse tegningene viser imidlertid i liten grad utviklingen av prosjektet. Dette skyldes sannsynligvis at tegningene ble oppdatert og makulert underveis i prosessen.²²

I tillegg til arkivmaterialet, har tidsskriftene *Byggekunst* og *Arkitektnytt* vært systematisk gjennomgått for perioden 1938 til 1955. Fra tidsskriftene *Norske Arkitektkonkurranser*²³ og *Bonytt* har utvalgte utgaver og artikler fra samme periode blitt studert. Videre har avisartikler fra *Bergens Tidende* og *Morgenavisen* blitt benyttet i arbeidet med oppgaven.

Som supplement til de skriftlige kildene har det blitt gjennomført samtaler med Erling Viksjøs datter, Tone Viksjø Grøstad samt Viksjøs svigerdatter Randi Viksjø.²⁴ For samarbeidet mellom Erling Viksjøs arkitektkontor og Bergen kommune har Herman Rolfsen vært benyttet som muntlig kilde. Rolfsen jobbet tidligere på Viksjøs arkitektkontor og hadde ansvaret for den andre prosjekteringsfasen av rådhuset på vegne av Viksjøs kontor.

---

²¹ Enkelte dokumenter er i arkivet påført journalnummer, men siden arkivet ikke er ordnet og nummereringen ikke er konsekvent gjennomført, har jeg valgt å ikke bruke journalnumrene i mine henvisninger.

²² I brev fra Viksjøs arkitektkontor til Dr. ing A. Aas-Jakobsen AS bes konsulentene om å destruere utdaterte tegninger for å være sikker på at alle til enhver tid arbeider med de samme, oppdaterte tegningene. Det er mulig denne praksisen også gjaldt ved Viksjøs eget kontor.

²³ Tidsskriftet het *Konkurransen* frem til 1954.

²⁴ Randi Viksjø er enke etter Per Viksjø. Hun drev tidligere modellverksted og bygget flere modeller av Erling Viksjøs prosjekter.

1.5 Begrepsavklaringer

Monumentalitet er et viktig begrep i denne oppgaven, men er samtidig vanskelig å definere fordi begrepet ikke har et fastlagt betydningsinnhold. En enkel forklaring av ordets tradisjonelle betydning finner vi hos arkitekturhistorikeren Elisabeth Tostrup:

”Monumentalitet i arkitekturen forbindes ofte med størrelse, massivitet og symmetri, noe storslått som går utover det rent minneverdige.”²⁵ En moderne forståelse av begrepet ble benyttet i forbindelse med utbyggingen av ny opera i Oslo. Her ble det forklart slik: ”Skal en bygning uttrykke monumentalitet, vil det generelt være avhengig av at [1] bygningen ytre sett er bærer av en kollektiv symbolverdi [2] bygningen får sitt særpreg gjennom sin arkitektoniske utforming, og ved at den skiller seg fra omgivelsene.”²⁶

Funksjonalisme er først og fremst knyttet til arkitekturretningen som utviklet seg i Europa i etterkant av første verdenskrig.²⁷ Sentrale foregangsmenn var arkitekter som Le Corbusier i Sveits/Frankrike, Walter Gropius i Tyskland og De Stijl-gruppen i Nederland.

Arkitekturretningen oppfattes som et brudd med fortidens arkitektur ved at man tok avstand fra historiske forbilder og heller knyttet arkitekturen opp mot samtidens idealer og tekniske nyvinninger. Funksjonalismens arkitektur skulle utformes på bakgrunn av plananalyser og det skulle være samsvar mellom bygningers indre plan og eksteriør. Videre ble Le Corbusiers krav om ”lys, luft og grønt” vurdert som sentrale retningslinjer i utformingen av den nye arkitekturen.

New Monumentality er knyttet til debatten om monumentalitet som fant sted i etterkant av publiseringen av ”Nine Points on Monumentality” av Sigfried Giedion, F. Leger og J. L. Sert i 1943. Monumentalitet i tradisjonell betydning hadde fått en negativ klang etter de totalitære regimene i Tyskland, Russland og Italias bruk av klassiske monumentale trekk i propgaganda-øyemed. Man ønsket derfor å videreutvikle den moderne arkitekturen fra i første rekke å være rasjonelt betinget til også å kunne oppfylle samfunnet og menneskenes behov for monumenter.

---

²⁵ Tostrup, ”Monumentalitet, verdighet og representativitet i norske rådhuskonkurranser etter krigen”, i *Rådhus som monument*, 169.

²⁶ Stortingsproposisjon nr 48 (1998-1999), ”Om nytt operahus (II)”, <http://www.regjeringen.no/nr/dep/kkd/Dokument/Proposisjonar-og-meldingar/Stortingsproposisjonar/19981999/Stprp-nr-48-1998-99-/5/1.html?id=282989>, 30. august 2008.

²⁷ Beslektede betegnelser er modernisme og *International Style*.

Brutalisme som arkitekturbetegnelse stammer fra slutten av 1940-tallet og kan knyttes til to ulike opphav: Le Corbusiers bruk av *béton brut*²⁸ og Alison og Peter Smithsons *New Brutalism*. Brutalismen fra Le Corbusier er knyttet til bruken av råbetong i fasader og arkitekturutforming mens Smithsons *New Brutalism* er en arkitekturretning hvor man særlig fokuserte på ærlig bruk av materialer og en tydelig redegjørelse av bygningers plan og oppbygning.

---

²⁸ *Béton brut* betyr direkte oversatt råbetong og brukes for å beskrive arkitekturuttrykk hvor betongen får stå ubehandlet med merker etter forskaling og støpeprosess.

2. Erling Viksjø

2.1 Utdannelse og praksis frem til 1951

2.1.1 Bakgrunn og studiested

Erling Viksjø ble født i Trondheim i 1910. Han tok arkitektutdannelse ved NTH med diplomoppgave i 1935. Tidsrommet da Erling Viksjø studerte ved NTH er av Nina Berre karakterisert som ”funksjonalismens kjerneperiode i norsk arkitektur og arkitektutdanning.”²⁹ Påvirkning fra funksjonalismen kommer klart til uttrykk i Viksjøs diplomoppgave, som ble avlagt i faget Byggekunst III under professor Sverre Pedersen.³⁰ Oppgavetittelen Viksjø besvarte var ”Planleggelse av et gamle hjem etter enkelthusholdningsprinsippet”. Hans svar på oppgaven viser en situasjonsplan bestående av en rektangulær blokk i tre etasjer med flatt tak og sammenhengende vindusbånd samt 12 mindre bygningsvolumer lagt som lamellbebyggelse i et parkmessig opparbeidet anlegg. Selv om anlegget som helhet er preget av streng symmetri viser fasadeutformingen av den største blokken tydelig inspirasjon fra internasjonal modernisme på 1930-tallet.

2.1.2 Assistenttid hos Ove Bang

Etter endt utdannelse flyttet Erling Viksjø til Oslo hvor han etter et kortere engasjement hos arkitekt Sverre Aasland begynte å arbeide på Ove Bangs arkitektkontor.³¹ Ove Bang er som kjent en av de fremste norske modernistene i mellomkrigstiden og hans arkitektur fremholdes av blant andre Christian Norberg-Schulz og Wenche Findal som en syntese mellom tradisjonell norsk arkitektur og idealene fra funksjonalismen.³² Denne syntesen mener man å gjenfinne i Erling Viksjøs etterkrigsarkitektur som en videreføring av arven etter Ove Bang. I sin tid ved Ove Bangs kontor var Viksjø blant annet medarbeider på Bangs

---

²⁹ Berre, *Fysiske idealer i norsk arkitekturutdanning 1945-1970*, 120.

³⁰ Se fig. 1.

³¹ Sannsynligvis 1936, selv om den offisielle kontraktsdatoen ifølge Wenche Findals avhandling om Ove Bang var 1. januar 1937.

³² Ove Bangs syntese mellom den norske bygningsarven og den internasjonale stilen er hovedproblemstilling i Wenche Findals doktoravhandling om Ove Bang. Wenche Findal ”Mellom tradisjon og modernitet : arkitekt Ove Bang og den funksjonelle syntese”, doktoravhandling (Oslo: Universitetet i Oslo, 1995).

konkurransoutkast til Bakkehaugen kirke (1937). Denne kirken ble imidlertid ikke oppført før i 1955-59 og da i en sterkt bearbeidet versjon av Erling Viksjø. Erling Viksjø arbeidet ved Bangs kontor frem til dennes død i 1942. I perioden 1936 til 1942 arbeidet Ove Bang og hans medarbeidere med sentrale verk som Oslo tinghus (1936-1940) og Arbeidersamfunnets hus (1936-1940). I etterkant av Bangs bortgang overtok Viksjø arkitektkontoret sammen med to andre av Bangs assistenter, Sofus Hougen og Odd Borgrud Pedersen. Sammen oppførte de flere leiegårder i Oslo i tillegg til å fullføre utbyggingen av Tomb Landbruksskole i Råde (1942-45) på bakgrunn av et eksisterende utkast av Ove Bang.

I løpet av assistenttiden hos Ove Bang leverte Erling Viksjø også selvstendige bidrag i arkitektkonkurranser. Særlig sentrale for denne oppgaven er Viksjøs bidrag i rådhuskonkurransen i Horten i 1938 og i konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo i 1939.

2.1.3 Rådhuskonkurransen i Horten (1938)

I 1938 ble det arrangert konkurranse om nytt rådhus i Horten hvor Erling Viksjø deltok med utkastet "Arbeid og Fest" II³³ sammen med Sofus Hougen. Bidraget ble belønnet med innkjøp og publisert i presentasjonen av rådhuskonkurransen i *Byggekunst* 1938.³⁴ Førstepremien i konkurransen gikk til Ove Bangs utkast "Sol".³⁵ Av presentasjonen i *Byggekunst* ser man at Horten rådhus var tenkt plassert ved byens torg og at anlegget var ment å bestå av en festavdeling og en kommunal avdeling (med saler for bystyre og formannskap samt kontorer for kommunens administrasjon).³⁶ I juryens generelle bemerkninger vektlegges særlig kravet om sollys i kontorene og dette kravet ser ut til å ha hatt avgjørende betydning i juryens bedømmelse av utkastene:

Bare ett av projektene har helt klart lagt festavdelingen samlet i 1. etasje og samtidig skaffet maksimum av sydsol i kontorene. Dette projekt er derfor

---

³³ Gudolf Blakstad og Hermann Munthe-Kaas fikk 2. premie for bidraget "arbeid og FEST". På grunn av navnelikheten ble de to utkastene nummerert I og II i henhold til juryens vurdering.

³⁴ "Konkurransen om utkast til Rådhus for Horten", i *Byggekunst* 1938, 223-228.

³⁵ Se fig. 2.

³⁶ I tillegg skulle anlegget inneholde vaktmesterleilighet, garasje for brannbiler, arkiv og "beskyttelsesrum mot luftangrep".

---

naturlig kommet i en særklasse. Det viser sig at dette projekt samtidig utadtil gir den overlegent interessanteste løsning.³⁷

I sitt vinnerbidrag hadde Ove Bang organisert bygningsvolumene som et U-formet anlegg omkring en skjermet rådhusgård vendt mot torget.³⁸ Dette grepet ble vurdert som meget heldig av juryen:

Bystyresalen er plasert slik at den trer kraftig, dominerende frem i bybilledet, karakteristisk for bygningens formål. Et heldig grep. (...) Eksteriøret gir ellers med enkle midler en interessant karakteristikk av et rådhus i en middelstor by efter norske forhold. Det har på engang monumental holdning og en intim innbydende festivitas.³⁹

Erling Viksjø og Sofus Hougens bidrag var derimot gruppert som en L-formet bygningsmasse bestående av en treetasjes kontorfløy og en friere utformet toetasjes festavdeling.⁴⁰ Viksjø og Hougens orientering av anlegget, med kontorblokken mot torget og en åpen park mot Apotekergaten og Langgaten,⁴¹ falt imidlertid mindre heldig ut hos juryen enn Bangs situasjonsplan:

Forf. har bevisst adskilt de to avdelinger: for arbeid og fest. Arbeidet har fått hedersplassen ut mot torvet. (...) Fra denne siden vil Rådhuset nærmest virke som en almindelig kontorbygning. Til gjengjeld har forf. oppnådd en meget tiltalende gruppering av festavdelingen om en plass ut mot Apotekergaten og Langgaten.⁴²

Vurderingene av Bang og Viksjø/Hougens utkast avslører at man på tross av den tilsynelatende rasjonelle holdningen til byggeoppgaven likevel la betydelig vekt på at anlegget tydelig skulle la seg identifisere som byens rådhus.

---

³⁷ Ibid, 224.

³⁸ Se fig. 3.

³⁹ Ibid, 225.

⁴⁰ Se fig. 4.

⁴¹ Se fig. 5.

⁴² Ibid, 223.

2.2 Regjeringskvartalet (1939-1952)

2.2.1 Regjeringskvartalet, kort historikk (1939-1970)

I 1939 ble det utlyst konkurranse om ny regjeringsbygning i Oslo.⁴³ Den tiltenkte tomten lå ved Arne Garborgs plass på Hammersborg og var allerede bebygget av det såkalte Empirekvartalet, som var forutsatt revet i konkurranseprogrammet.⁴⁴ Den gamle Regjeringsbygningen av Henrik Bull fra 1906 skulle derimot bevares og den nye regjeringsbygningen var ment som et tilbygg til dette bygget. Nybygget var i første rekke ment som kontorbygning for regjeringens departementer og tilhørende arkiver. I konkurranseprogrammet formuleres hovedoppgavene slik:

Det vil bli lagt vekt på en økonomisk planløsning, men nybygget forutsettes samtidig gitt en så representativ utforming at det svarer til øyemedet, og det bør tas hensyn til at nybygget sammen med den nåværende regjeringsbygning skal virke som et hele.⁴⁵

Erling Viksjø deltok i konkurransen med et bidrag med mottoet "Vestibyle".⁴⁶ Avgjørelsen av konkurransen i 1940 endte med fire likt premierte utkast, hvorav Erling Viksjøs utkast var ett av dem. Blant de øvrige premierte var Viksjøs læremester Ove Bang. Bang deltok i konkurransen med bidraget "Rytme" sammen med Øivind H. Grimsgaard.⁴⁷ Både Viksjø og Bangs utkast bestod av en skiveblokk lagt tilnærmet parallelt med Grubbegata. I tillegg var begge utkastene forbundet til den gamle regjeringsbygningen via en forbindelsesbygning hevet fra bakken. I både "Rytme" og "Vestibyle" var skiveblokkene akkompagnert av en liten sidebygning.⁴⁸

På grunn av krigen ble prosjektet utsatt. Prosjekteringen ble først videreført i 1946 da Viksjø etter omjuryering fikk i oppdrag å bearbeide sitt konkurransebidrag "Vestibyle" i henhold til

---

⁴³ Presentert i artikkelen "Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo", i *Byggekunst* 1940, 34-44.

⁴⁴ Empirekvartalet omfattet blant annet Rikshospitalet og Fødselsstiftelsen av Chr. H. Grosch.

⁴⁵ "Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo", i *Byggekunst* 1940, 34.

⁴⁶ Se fig. 7-10.

⁴⁷ Se fig. 6.

⁴⁸ Hos Bang rommet sidebygningen Utenriksdepartementets avdelinger, mens Viksjø hadde lagt statsrådssalen her.

et noe omarbeidet byggeprogram.⁴⁹ Underveis ble prosjekteringen møtt med til dels stor motstand fra blant annet arkitekthold. Motstanden skyldtes først og fremst at byggeprosjektet forutsatte riving av Empirekvartalet, men også at man ikke fant tomten egnet for en ny regjeringsbygning. I 1949 kunne Erling Viksjø imidlertid opplyse at:

Prosjektet har i sin foreliggende form passert alle instanser som skal ha med saken å gjøre, og er godkjent av samtlige. Arbeidstegninger og en stor del av skjema- og detaljtegninger er ferdige, og alt er klart til å sendes ut til anbud.⁵⁰

Til tross for at prosjektet på dette tidspunkt ser ut til å ha vært nærmest klart for byggestart, ble utbyggingen ikke igangsatt.⁵¹ Først i 1952 ble oppføring av ny regjeringsbygning avgjort i Stortinget,⁵² og på bakgrunn av dette vedtaket bearbeidet Erling Viksjø på ny sitt utkast til regjeringsbygning.

I 1956 startet bygging av høyblokken, med ferdigstillelse i 1958. Deretter fulgte Y-blokken som stod ferdig i 1970.⁵³

2.2.2 Viksjøs bidrag i konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo (1939), verksbeskrivelse

Erling Viksjøs bidrag i konkurransen om ny regjeringsbygning bestod av en skiveblokk i 14 etasjer lagt tilnærmet midt på regjeringstomten, parallelt med Grubbegata og vinkelrett på den gamle regjeringsbygningen.⁵⁴ Den øverste etasjen var inntrukket fra fasaden og byggets gavlvægger var utformet med dype kileformede innsnitt. Den gamle og nye regjeringsbygningen var foreslått forbundet med hverandre via en bygning hevet fra bakken.⁵⁵ Hovedinngangen var lagt mot Akersgata og til venstre for inngangen, på

---

⁴⁹ Allerede i forbindelse med konkurransen hadde juryens medlemmer og flere av de deltagende arkitektene uttalt seg negativt i forhold til valg av tomt. Man mente at denne ikke var egnet til utbygging i den grad som var stipulert i konkurranseprogrammet.

⁵⁰ Erling Viksjø, "Arkitekt Erling Viksjø's redegjørelse", i *Byggekunst* 1949, nr 5, Tillegget, 19.

⁵¹ Jeg antar at forsinkelsen var knyttet til hvorvidt Empirekvartalet skulle bevares eller ei. Det er mulig man i den mellomliggende perioden har utredet andre mulige tomter for den nye regjeringsbygningen.

⁵² På bakgrunn av Stortingsmelding nr 112, 1952.

⁵³ I Viksjøs endelige utforming av regjeringskvartalet var det også planlagt en lavblokk langs Grubbegata vis-à-vis høyblokken, men denne ble ikke oppført i henhold til Viksjøs planer.

⁵⁴ Se fig. 8.

⁵⁵ Viksjø benyttet senere tilsvarende element i konkurranseutkastet til Fiskarfagskolen i Honningsvåg (1950).

bakkeplan, foreslo Viksjø å anlegge statsrådssalen som et lavt tilbygg i halvannen etasje.⁵⁶ Planløsningen i skiveblokken var utformet med dobbeltkorridor hvor byggets kjerne bestod av svakt ellipseformede arkivarealer plassert lang byggets midtakse.⁵⁷ Også garderober, heis og trappeløp var lagt i tilknytning til byggets kjerne. Kontor og møterom var lagt langs ytterveggene. Anlegget var planlagt utført i betongkonstruksjon, hvor veggene i kjernen sammen med gavlveggene og søyler langs byggets langvegger utgjorde byggets bærende struktur. Byggets første- og andreetasje var i første rekke karakterisert av en rommelig vestibyle med frittstående søyler og dobbel takhøyde.⁵⁸ Det var også foreslått dobbel takhøyde i statsrådssalen.

Fasadene i Viksjøs regjeringsbygning var foreslått forblendet med naturstein av samme type som i den gamle regjeringsbygningen. Mens byggets førsteetasje var tenkt kledd med råkopp tilsvarende som i den gamle regjeringsbygningen, skulle fasadebrystningene i de øvrige etasjene utformes med glatt steinkledning. Som en kontrast var byggets konstruksjonsdeler, søyler og bjelkelag tenkt kledd med hvit marmor eller granitt. De to øverste etasjene i regjeringsbygningen var tiltenkt Utenriksdepartementet og var derfor gitt en særskilt fasademessig behandling med utsmykkede brystninger i fasaden mellom de to etasjene.⁵⁹

I sin beskrivelse av "Vestibyle" grunngir Erling Viksjø utformingen av situasjonsplan og planløsninger med ønsket om et "sentralisert og oversiktlig anlegg med lette og korte forbindelser innen anlegget og lett forbindelse med den nåværende regjeringsbygningen."⁶⁰ Av sentral betydning var hensynet til "sol, lys og luft i alle kontorer."⁶¹ Juryens generelle bemerkninger samsvarer i store trekk med hvordan Erling Viksjø i sin beskrivelse begrunner anleggets utforming:

De beste løsninger finnes derfor blant de utkast som har konsentrert anlegget mest mulig, og for å få tilstrekkelige arealer i høyden. Dette er imidlertid bare å anbefale, hvis tilstrekkelige friarealer legges ut rundt høyhuset. Disse utkast skaffer også de bekvemmeste forbindelser innen anlegget. Hvis dertil høyhuset legges i spiss vinkel til den gamle bygning,

---

⁵⁶ Se fig. 9.

⁵⁷ Se fig. 10.

⁵⁸ Mottoet "Vestibyle" henspiller sannsynligvis på den arkitektoniske betoningen av vestibylen.

⁵⁹ I konkurranseprogrammet var det stilt krav om at: "Utenriksdepartementets lokaler bør gis en fremtredende plass i bygget med bekvem atkomst." "Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo", i *Byggekunst* 1940, 34.

⁶⁰ Ibid, 43.

⁶¹ Ibid.

---

og praktisk talt i retning nord-syd, oppnås gode sollysforhold for arbeidsrommene i anlegget. Sammenbindingen med den gamle bygning kan løses ved en sammenbindingsblokk mellom begge bygninger.⁶²

Oppfatningen av lys, rom og luft som sentrale verdier for en moderne og rasjonell arkitektur er med andre ord felles for både arkitekt og jury.⁶³ Viksjøs fasadeutforming ble derimot møtt med kritikk av juryen, som uttalte at fasadene mot Akersgata "(...) skjemmes av en rekke søkte effekter, som toppetasjen og gavlenes skrå innskjæringer."⁶⁴ Derimot roset juryen plasseringen av Utenriksdepartementet: "Særlig gir Utenriksdepartementet på toppen gode muligheter for en staselig beliggenhet av dette departementet."⁶⁵ Viksjøs valg av fasademateriale ble ikke påpekt, men i arkitektens egen beskrivelse grunngis valget av fasademateriale med målet om å skape en helhetsvirkning mellom den nye og den gamle regjeringsbygningen.

Der er tilsiktet en kontrastvirkning, men på samme tid et samspill mellom den gamle bygning og den nye, ved valg av materialer. Den samme sten som er benyttet i den gamle bygning er gjentatt som gråsteinsmur i de 2 nedre etasjer i den nye. Den samme sten i glatte polerte plater er tenkt benyttet til kledning av de murte vindusbrystninger.⁶⁶

For øvrig minner både Viksjøs bruk av naturstein i byggets sokkeletasje samt utformingen av statsrådssalen som eget tilbygg om Le Corbusiers Pavillon Suisse i Cité Universitaire i Paris (1930-31).⁶⁷ I Pavillon Suisse er hovedvolumet, en femetasjes skiveblokk på pilotis, kombinert med et buet tilbygg i en etasje. Mens fasadene i skiveblokken er kledd med glatte steinplater er det lave tilbygget kledd med naturstein lagt med tykke sementfuger.⁶⁸ Le Corbusiers studentblokk ble publisert i *Le Corbusier: Oeuvre complète 1929-1934*.

---

⁶² Ibid, 35.

⁶³ Elisabeth Tostrup fremhever i sin diskusjon av konkurransen om regjeringskvartalet hvordan både jury og arkitekter benyttet funksjonalistiske idealer i bedømmelse og begrunnelse av de ulike bidragene. I Elisabeth Tostrup, *Architecture and Rhetoric: Text and Design in Architectural Competitions, Oslo 1939-1970* (London: Andreas Papadakis Publisher, 1999).

⁶⁴ Ibid, 43.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Se fig. 11.

⁶⁸ Hovedvolumet inneholdt studenthybler mens tilbygget rommet fellesareal som oppholdsrom etc.

2.2.3 Statens kontorbygning (1946-49)

De første tre årene etter at Viksjø var blitt tildelt oppdraget med den nye regjeringsbygningen, gikk prosjektet under betegnelsen ”Statens kontorbygning”. Bakgrunnen for den anonyme tittelen var at bygget kun var ment midlertidig benyttet som regjeringsbygning.⁶⁹

For å kunne imøtekomme behovet for kontorrom så fort som mulig, ble valgt den utvei å bygge en kontorbygning på tomten ved siden av Regjeringsbygningen, men slik at den kan overlates til hvilket som helst annet kontorbruk når den framtidige regjeringsbygning er oppført.⁷⁰

Viksjøs tegninger av Statens kontorbygning viser et prosjekt som i hoveddisposisjon i store trekk samsvarer med konkurranseutkastet.⁷¹ Skiveblokken er i de reviderte forslagene imidlertid trukket nærmere Grubbegata, og hovedinngangen lagt asymmetrisk i fasaden mot Akersgata med tanke på bevaring av tomtens eksisterende lindeallé.⁷² Videre er byggets dimensjoner noe redusert.⁷³ Forbindelsesbygningen som i 1939 var foreslått ”hengende” er i det bearbejdede utkastet støttet opp av tre søyler/søylepar. Statsrådssalen er foreslått lagt til tredje etasje i skiveblokken.⁷⁴ Planløsningen for øvrig synes å samsvare med konkurranseutkastet. Den rommelige vestibylen er beholdt. Det samme er byggets særegne dobbeltkorridorer med de svakt buede arkivarealene og de skrå gavlskjæringene. Også den inntrukne toppetasjen er bevart, men her er utformingen sterkt forandret. Mens toppetasjen i konkurranseutkastet var utformet som en kombinasjon av rette og buede volumer, er den inntrukne toppetasjen i tegningene til Statens kontorbygning i perioden 1946-1949 foreslått i varierende former for saltaksløsninger.⁷⁵ Fasadeutformingen i Statens kontorbygning for øvrig er sterkt bearbejdet i forhold til konkurranseutkastet fra 1939.⁷⁶ Mens fasadeutformingen i konkurransen ga skiveblokken en klar horisontal betoning, er Statens

---

⁶⁹ På grunnlag av resultatene i den opprinnelige konkurransen var man kommet frem til at tomten ikke egnet seg til oppføring av regjeringsbygning.

⁷⁰ Utdrag fra riksarkitekt K. M. Sinding-Larsen uttalelse under tittelen ”Redd Empirekvartalet!” i *Byggekunst* 1949, nr 5, 92.

⁷¹ Se fig. 12.

⁷² Se fig. 13.

⁷³ I presentasjonen av konkurranseutkastet i *Byggekunst* 1940 oppgis høyblokken å være 49 meter høy mens Statens kontorbygning per 24. mai 1949 var 90 meter lang og 38 meter høy.

⁷⁴ I konkurransen ble plasseringen av statsrådssalen i Viksjøs utkast kritisert for å være for nær gatetraffikken.

⁷⁵ Viksjø fikk kritikk for utformingen av toppetasjen i konkurransen i 1939. De omtalte endringene fremkommer i det undersøkte tegningsmaterialet i Nasjonalmuseets tegningssamling.

⁷⁶ Se fig. 14.

kontorbygningens fasade mot Grubbegata i perioden 1946-48 utstyrt med en midtrisalitt som markerer inngangspartiet. Dette elementet bidrar til å skape en vertikal betoning av bygget samtidig som bygningskroppen visuelt deles i to like deler. Toppetasjene har også fått endret betoning. I stedet for den særegne fasadeutformingen i konkurranseutkastet, nøyer Viksjø seg med å markere de to øverste etasjene med en type franske balkonger i brystningene. Mot Akersgata er disse etasjene imidlertid gitt mer monumental utforming, gjennom plassering av fire skulpturnisjer med kolossalstatuer fordelt regelmessig i fasaden.⁷⁷ Utformingen av forbindelsesbygningen mellom Statens kontorbygning og den gamle regjeringsbygningen er også endret. I konkurranseutkastet var fasadene gjengitt i et regelmessig rutemønster mens tegningen fra 1946-48 foreslår fasadene utformet med smale sekskantede åpninger. Fasaden mot Akersgata er til samme tid utstyrt med inngangsparti markert med dobbeltdører innrammet av dekorfelt. Over inngangspartiet markerer fem spissede balkonger plasseringen av statsrådssalen. Detaljtegninger og fasadeskjema fra perioden 1946-49 viser at steinkledning er beholdt som fasadeutforming, men at råkopputførelsen i sokkeletasjene er forlatt. Det fremgår ikke av tegningene hvorvidt den aktuelle steintypen fortsatt var granitt.

Selv om Statens kontorbygning i bygningstype og situasjonsplan samsvarer med konkurranseutkastet fra 1939, viser fasadebearbeidelsene Viksjø på vei bort fra påvirkningen fra Le Corbusier. I stedet har hans bearbeidede utkast likhetstrekk med J.-J. P. Ouds Shell "I.B.M." bygning i Haag (ferdig 1942).⁷⁸ Oud, med sin fortid i De Stijl-gruppen, fikk sterk kritikk for dette bygget i *Architectural Record* i desember 1946.⁷⁹ Som svar på kritikken formulerte Oud brev til redaktørene hvor han blant annet hevdet at: "I must confess here that I have no belief in the application of the form of laborer-dwelling and factories to office buildings, town halls, and churches!"⁸⁰ Viksjøs bearbeidelser av regjeringsbygningen i perioden 1946 til 1949 synes å uttrykke en tilsvarende tvil på om et funksjonalistisk formspråk var egnet for byggeoppgaver av mer representativ art.

---

⁷⁷ Kolossalstatuene er foreslått utformet som kubistisk-inspirerte kvinnefigurer.

⁷⁸ Se fig. 15.

⁷⁹ Kritikken er gjengitt i Joan Ockmann, *Architecture Culture 1943-1968: A Documentary Anthology*, (New York: Columbia University Graduate School of Architecture og Rizzoli International Publications Inc, 1993), 105.

⁸⁰ J.-J. P. Oud, "Mr. Oud Replies", i *Architecture Culture 1943-1968* red. av Ockmann, 106.

2.2.4 Revidert utkast (1952)

Høsten 1952 publiserte *Arkitektnytt* en kort artikkel i forbindelse med ny behandling av regjeringsbygget i Stortinget.⁸¹ I artikkelen gjengis det fra *Stortingsmelding* nr 104 ”Om utbygging av Regjeringsbygningen”:

Departementet er blitt stående ved at det av Stortinget tidligere vedtatte prosjekt er det beste av disse alternativer.⁸² Imidlertid vil et bygg som arkitekt Viksjøs ”Vestibyle” i dag falle uforholdsmessig kostbart, slik at selve utformingen av bygget bør endres noe for å oppnå en mer økonomisk løsning. Etter dette har arkitekt Viksjø utarbeidet et endret utkast med arealberegning og kostnadsoverslag.⁸³

Som illustrasjon trykket *Arkitektnytt* modellfoto av Viksjøs bearbejdede utkast.⁸⁴ Her ser man at den tidligere enslige regjeringsbygningen har fått selskap av en T-formet lavblokk i tre etasjer mot Arne Garborgs plass. Av modellen ser man at utformingen av høyblokken er vesentlig forandret i forhold til utkastene fra 1946 til 1949. Nå foreslås blokken utformet som en søylebåret skiveblokk med rasterfasader.⁸⁵ Denne utformingen synes å være en tidlig versjon av Viksjøs utførte prosjekt for regjeringskvartalet, hvor den T-formede lavblokken ble videreutviklet til den kurvede Y-blokken.

2.3 Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen (1951)

2.3.1 Verksbeskrivelse⁸⁶

Hoveddisposisjon og volumbehandling

Rådhusomtten i Bergen dekker tre kvartaler i det bergenske rutenettet og ligger i svakt hellende terreng fra Rådstuplass i nordvest til Kaigaten i sørøst. Mot sørøst skiller Kaigaten

---

⁸¹ ”Empirekvartalet”, i *Arkitektnytt* 1952, nr 11, 2-3.

⁸² ”Alt. I som forutsetter bygging i samsvar med Stortingets vedtak (senest av 22. juni 1949 – Arkitekt Viksjøs utkast ’Vestibyle’).” Ibid, 2.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Se fig. 16.

⁸⁵ I arkivet etter Erling Viksjøs arkitektkontor i Nasjonalmuseet finnes der enkelte fasadeskisser av denne versjonen. Den eldste jeg har funnet er datert 22. november 1952, er utført i målestokk 1:500 og har et noe skissemessig preg.

⁸⁶ Tegningene av ”gård i gård” fra idekonkurransen er listet som fig. 17-30 i billedkatalogen.

rådhusomtten fra Lille Lungegårdsvann og Festplassen, og mot nord grenser tomta til tre gamle bygninger ved Rådstuplass.⁸⁷ Viksjøs konkurranseutkast i idekonkurransen i Bergen i 1951 bestod av fire sammenhengende bygningsvolumer i ulike høyder og utførelse, organisert omkring et rektangulært gårdsrom i tomtens lengderetning.⁸⁸ Gårdsrommet ble avgrenset av to- og treetasjes bygninger mot tre retninger, men åpnet seg med en åpen rådhusgård mot Festplassen. Tvers over det rektangulære gårdsrommet, i retning nord-sør, var det foreslått en skiveformet høyblokk i 14 etasjer. Høyblokken skulle heves på søyler som åpnet for fri ferdsel mellom de to ulike delene av gårdsrommet.⁸⁹ Mot nord overlappet høyblokken til dels med forhallen. Omkring gårdsrommet mot øst var det lagt en hesteskoformet lavblokk i to etasjer med ekstra sokkeletasje mot Kaigaten. Mot nordvest var lavblokken forlenget med en forhall i samme byggehøyde. Denne forhallen skulle fungere som anleggets sentrale inngangsparti og var videre forbundet med en kubeformet rådhusbygning mot Festplassen. Rådhusbygningen fremstod noe høyere enn forhallen og var i likhet med hesteskoblokken foreslått utført med sokkeletasje.

Konstruksjon, planløsning og rombehandling

Anlegget var foreslått utført i betongkonstruksjon med bæring i søyler og yttervegger.

Bygningsvolumene var foreslått med ulike volumbehandling og fasadeutforming.

Høyblokken var ment å huse rådhusets administrative avdelinger, og var utformet som kontorbygg med midtkorridor og rasterfasader med lik vindusutforming i alle etasjer.⁹⁰

Etasjeutformingen var tilnærmet lik i alle høyblokkens etasjer, med en standard takhøyde på 3,20 meter og fast korridorbredd. ⁹¹ Dette gjaldt også for andreetasjen, hvor kontorene til ordfører og finansrådmann var foreslått plassert. Korridorene var forsynt med dagslys via en vertikal lysspalte i gavlveggen mot Lille Lungegårdsvann. ⁹² Siden høyblokken var hevet på søyler, var tilkomsten til blokken lagt via forhallen. Heissjakter og trappeløp var derfor lagt til den nordlige delen av høyblokken. Den hesteskoformede lavblokken var tenkt benyttet til likningskontor, kemneri og folkeregister med inngang til de ulike avdelingene fra den indre

---

⁸⁷ Se fig. 17.

⁸⁸ Se fig. 18.

⁸⁹ Se fig. 21.

⁹⁰ *Rasterfasade* defineres som en "fasade bestående av likeverdige horisontale og vertikale linjer" i Arne Gunnarsjaa, *Arkitekturleksikon* (Oslo: Abstrakt forlag, 1999) s. v. "Rasterfasade".

⁹¹ Se fig. 22.

⁹² Viksjø foreslo en tilsvarende lysspalte i sitt konkurranseutkast til ny regjeringsbygning i Oslo i 1939.

rådhusgården.⁹³ Førsteetasjen var tiltenkt publikumsrettet virksomhet for de tre ulike kontorene mens andreetasje samt sokkeletasjen mot Kaigaten var planlagt til kontorformål. For øvrig var sokkeletasjen under den østre enden av rådhusomtten tiltenkt arkivformål, tilfluktsrom samt parkeringskjeller.⁹⁴

Forhallen var ment å fungere som vestibyle for hele rådhusanlegget med unntak av hesteskoblokken. Inngangspartiet var derfor lagt til den åpne rådhusgården mot Lille Lungegårdsvann og markert med dobbeltrapp og doble dører innrammet av dekorative felt. Byggehøyden for forhallen var den samme som i den hestekoformede lavblokken, men mesteparten av hallen var utlagt til en stor hall med dobbel takhøyde. Unntaket var en smal gangforbindelse i andre etasje mellom ordføreren og finansrådmannens kontorer i høyblokken og bystyre- og formannskapssalene i andre etasje i rådhusalbygningen.⁹⁵ Forhallens utforming var for øvrig dominert av en monumentaltrapp til bystyre- og formannskapssalene i andre etasje i rådhusalbygningen og en noe mindre trapp til festavdelingen i rådhusalbygningens førsteetasje.⁹⁶ Den kubiske rådhusalbygningen var utformet med tre etasjer, hvorav sokkeletasjen var utlagt til restaurant, førsteetasje festsal og andreetasje bystyre- og formannskapssaler.⁹⁷ Bystyresalen var utformet med publikumsgalleri og andreetasjen hadde av den grunn ekstra stor takhøyde.⁹⁸

Fasadeutforming og materialbruk

Ifølge Erling Viksjøs beskrivelse av rådhusutkastet, skulle rådhusanlegget utføres med fasader i hvit betong. Selve fasadeutformingen var imidlertid svært kompleks, med ulik betoning av de forskjellige bygningskroppene i anlegget. Mest særegen er utformingen av rådhusalbygningen hvor sokkeletasjen var foreslått utført med en massivt utseende rullesteinsmur, i klar kontrast til førsteetasjens transparente uttrykk.⁹⁹ Rundt glassveggene i førsteetasje var det foreslått bærende søyler i flukt med vegglivet, noe som ga en slags loggia

---

⁹³ Se fig. 23.

⁹⁴ Se fig. 24.

⁹⁵ Se fig. 25.

⁹⁶ Se fig. 26.

⁹⁷ Se fig. 27.

⁹⁸ Se fig. 28.

⁹⁹ I Viksjøs utførte versjon av Stortingsmennenes hybelhus var deler av fasaden i førsteetasje denne typen utførelse benyttet. Viksjø var imidlertid ikke særlig fornøyd med resultatet og uttalte som følger: "Feltet må sees som et lite, ikke for alvorlig ment, eksperiment for sandblåst betong og ikke som forsøk på en natursteinsmur." Erling Viksjø, "Hybelhus for stortingsmenn", i *Byggekunst* 1954, nr 6, 145.

rundt festavdelingen. Fasadene i bystyre- og formannskapetsetasjen var foreslått utført som lukkede vegger åpnet opp med to gjennombrutte murverksfelt for lysinnfall til bystyre- og formannssal. Den samme effekten av massiv vegg over transparent førsteetasje gjentas i forhallens nordre vegg, men her uten lysåpninger i murlivet. Forhallens fasader mot den åpne rådhusgården var tenkt utført som et gjennombrutt murverk som filtrerte dagslysinnfallet. Utenpå dette murverket var forhallens vertikale, bærende søyler lagt. Samme typen søyler gjenfinnes i hesteskoblokkens fasader mot rådhusgården, men her med sammenhengende glassflater mellom søylene.¹⁰⁰ Kontorblokkens øvrige fasader var utført som rasterfasader,¹⁰¹ mot Kaigaten var rasterfasadene foreslått med regelmessig plasserte franske balkonger mellom vinduene i andre etasje. Lignende dekormotiv gjenfinnes i tilknytning til høyblokkens vertikale lysspalter. Mellom høyblokken og hesteskoblokken var det foreslått en mellombygning som ser ut til å være utført i glassbyggestein.¹⁰²

Av tegningsmaterialet er det lite som gir inntrykk av rådhusanleggets interiør. Snittegninger viser imidlertid en rikt dekorert forhall.¹⁰³ Et noe kuriøst innslag i Viksjøs konkurranseutkast finner man for øvrig i bakkant av rådhusallene/festavdelingen. Her har Viksjø foreslått et inngjerdet grøntområde hvor porten inn til området er formet etter takfasongen på Bergens gamle rådhus og med monogrammet til Christian den syvende slik dette er utformet på gavlveggen på det gamle rådhuset.¹⁰⁴

2.3.2 Internasjonale forbilder og paralleller

I omtalen av Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen skriver Hallvard Trohaug at “Prosjektet viser en tydelig Le Corbusier-inspirasjon, men har et uttrykk som peker framover mot Erling Viksjøs senere verk.”¹⁰⁵ Mer spesifikt synes Viksjøs rådhusutkast å være inspirert av Utdannings- og helsedepartementet i Rio de Janeiro (1936-45).¹⁰⁶ Prosjektet ble utformet av Le Corbusier i samarbeid med Lúcio Costa, Oscar Niemeyer, Jorge Machado

---

¹⁰⁰ Jmf. fig. 23.

¹⁰¹ Se fig. 29.

¹⁰² Se fig. 30.

¹⁰³ Det er mulig at Viksjø allerede på dette tidspunktet så for seg dekorasjonene utført ved hjelp av sandblåsing i naturbetong.

¹⁰⁴ Jmf. fig. 26.

¹⁰⁵ Trohaug, *Arkitekt Erling Viksjø*, 34.

¹⁰⁶ Se fig. 31.

Moreira og Affonso Eduardo Reidy, og ble presentert i *Le Corbusier: Oeuvre Complète 1938-1946*.¹⁰⁷ Likhetsstrekkene mellom Viksjøs rådhusutkast og det brasilianske prosjektet gjelder særlig bruken av den søylebårne høyblokken, og overlappingen mellom høyblokk og et lavere tverrstilt volum. Både hos Viksjø og Le Corbusier er hovedinngangen til høyblokken lagt via en forhall/vestibyle i den lave bygningen. Fasadeutformingen i høyblokken og den lave bygningen er i begge prosjekter klart differensiert, med en tydelig vertikal betoning av høyblokkene. Materialbruken er imidlertid ulik idet Viksjø foreslo rådhusanlegget oppført i hvit betong mens Utdannings- og helsedepartementet er kledd med naturstein og keramiske fliser.

Viksjøs utkast skiller seg også fra det brasilianske prosjektet gjennom forholdet mellom fasadeutforming og bygningenes konstruksjon. Fremfor å trekke de bærende søylene tilbake fra fasaden slik at denne kan utformes fritt, lar Viksjø byggets konstruksjon spille en sentral rolle i utformingen av fasadene i rådhusets administrative avdelinger. Denne praksisen med å la byggets konstruktive elementer komme til uttrykk i fasaden finner man også hos Mies van der Rohe. I Mies' prosjekter fra og med Illinois Institute of Technology (1939-1958) gjøres bygningenes bærende struktur til et sentralt element i bygningenes fasadeutforming. En vesentlig forskjell mellom Viksjøs rådhusutkast og Mies' poengtering av den bærende konstruksjonen i for eksempel Lake Shore Drive Apartments (1948-51)¹⁰⁸ er imidlertid at den synlige rasterfasaden i rådhusutkastet virkelig samsvarer med byggets konstruksjon mens stålelementene hos Mies bare er satt utenpå fasaden for å understreke den bakenforliggende konstruksjonen.¹⁰⁹

Også Viksjøs situasjonsplan og volumsammenstilling synes å være på linje med samtidig internasjonal arkitektur. I *Space, Time and Architecture* trekker Sigfried Giedion frem et urealisert utkast av Walter Gropius: Back Bay Center i Boston fra 1953.¹¹⁰ Dateringen tilsier at anlegget ikke kan ha vært et forbilde for Viksjøs utforming av rådhusutkastet i 1951, men en sammenligning av prosjektene viser uansett at Viksjø med sitt rådhusutkast er fullt på

---

¹⁰⁷ Willy Boesiger (red.), *Le Corbusier: Oeuvre Complète 1938-1946*, 3. utg (Zürich: Editions Girsberger, 1955), 80-89.

¹⁰⁸ Se fig. 32.

¹⁰⁹ Dette grepet hos Mies skyldes at byggets konstruksjon ifølge amerikanske brannforskrifter måtte kles med flammehemmende material. For å få tydelig frem byggets struktur valgte Mies derfor å legge til et rent estetisk betinget element.

¹¹⁰ Se fig. 33.

høyde med det som skapes internasjonalt til samme tid. Om Back Bay Center skriver Giedion for øvrig følgende:

A well organized complex dominated by the high-rise office block; balanced relationships between buildings of different heights with different functions. A wide pedestrian bridge links the Center with the convention hall. If this project had been implemented it would have been the finest American urban center.¹¹¹

2.4 Endringer i Viksjøs arkitektur fra 1938 til 1952

Viksjøs konkurranseprosjekter på slutten av 1930-tallet viser en arkitekt som fremdeles var klart inspirert av læremesteren Ove Bang. Viksjøs utkast i rådhuskonkurransen i Horten i 1938 og konkurranseutkastet til ny regjeringsbygning i Oslo i 1939 har klare paralleller til Bangs samtidige utkast. Utover på 1940-tallet beveger Viksjø seg imidlertid bort fra den klare funksjonalistiske linjen og over i et mer nasjonalt preget formspråk, blant annet i boligfeltet Snippen, Luftfartsverkets byggelag på Hovseter.¹¹² Snippen bestod av en samling lavblokker i tre etasjer med saltak, samt et punkthus på ni etasjer. I tillegg var en L-formet barnehagebygning i en etasje inkludert i anlegget. I utformingen av Snippen fremstår Viksjøs arkitektur på linje med etterkrigstidens nasjonalromantiske tendens.

Arkitekturhistorikeren Christian Norberg-Schulz knytter i sin artikkel om norsk etterkrigsarkitektur i *Norges kunsthistorie* arkitekturutviklingen til en manglende tro på funksjonalismen og et ønske om å uttrykke de nasjonale verdier man hadde kjempet for under krigen. Løsningen for mange arkitekter ble å gripe tilbake til elementer man oppfattet som norske. I boligbyggingen inkluderte dette blant annet saltak og smårutede vinduer som i Luftfartsverkets boligbyggelag Snippen. Viksjøs fasadeutforminger i Statens kontorbygning fra 1946-49 synes også å høre med i denne kategorien. Felles for både Snippen og Statens kontorbygning er at de synes å mangle en klar forbindelse både til Viksjøs førkrigsarkitektur og hans arkitekturuttrykk fra etterkrigstiden. Særlig bearbeidelsene av Statens kontorbygning tyder på en viss kreativ tvil hos Erling Viksjø.

¹¹¹ Sigfried Giedion, *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*, 5.utg. (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1967), 513.

¹¹² Se fig. 34. Snippen ble påbegynt i 1946 og ferdigstilt 1952. 1946 var også året samarbeidet mellom Viksjø, Hougen og Borgrud ble oppløst, og Viksjø startet eget kontor.

Viksjøs utkast i konkurransene om tilbygg til Stortinget i 1949 og Statens fiskarfagskole i 1950 inneholder derimot trekk som viser fremover mot Viksjøs senere arkitektur. I konkurransen om Stortingstilbygget var nybygget tenkt plassert på et lite grøntområde i bakkant av Stortingsbygningen mot Egertorget.¹¹³ Viksjøs bidrag "Skulptur" bestod av en slank høyblokk i tilknytning til den eksisterende Stortingsbygningen.¹¹⁴ Begrunnelsen for valg av bygningstype var Viksjøs ønske om å bevare mest mulig av det offentlige grøntområdet. Forslaget ble av juryen belønnet med 2. premie.¹¹⁵ I konkurransen om Fiskarfagskolen i Honningsvåg skulle det nye skoleanlegget plasseres på et værutsatt nes ved Honningsvåg sentrum. Viksjøs utkast "I-LE" fikk delt førstepremie sammen med to andre utkast.¹¹⁶ Viksjøs løsning på oppgaven bestod i å legge skoleanlegget som en krans på toppen av neset.¹¹⁷ Skoleanlegget bestod av to sammenkoblede bygningskropper: en enetasjes undervisningsdel lagt omkring et lukket gårdsrom og en treetasjes internatbygning. Mellom internatbygningens andreetasje og skolebygningens hovedetasje var det foreslått en broforbindelse. Både skolebygning og internat var foreslått med sokkeletasje/grunnmur i muret steinutførelse.¹¹⁸ De sentrale trekkene i Viksjøs utkast til tilbygg i Stortingskonkurransen, er bruken av høyblokken som dominant og som middel til å bevare en åpen plass i byen. I Fiskarfagskolen er det først og fremst den stramme fasadeutformingen, kombinert med volumsammenstilling og gårdsrommotiv som peker mot Viksjøs senere verk.

Det er imidlertid først med rådhusutkastet i Bergen at Viksjø ser ut til å ha kommet frem til det selvstendige arkitekturuttrykket han var på leting etter. Selve oppbyggingen av anlegget fremstår som en naturlig videreutvikling fra Fiskarfagskolen i Honningsvåg, men er utformet med enda større selvsikkerhet og en tydeligere forankring til internasjonale forbilder. Trekk som volumsammenstilling og gårdsdannelser videreutvikles og kombineres med en, for

---

¹¹³ Se fig. 35.

¹¹⁴ Se fig. 36.

¹¹⁵ Førstepremien i konkurransen gikk til Nils Holter med et utkast som i store trekk samsvarer med det utførte Stortingstilbygget.

¹¹⁶ Førstepremien ble delt mellom "I-LE" av Viksjø, "Mennesker og miljø" av K. Ugland og Hans P. Thorne og "Skårongen" av Øyvind Ramstad og Theo Volkmar.

¹¹⁷ Se fig. 37.

¹¹⁸ Sokkel i rullestein/naturstein er et gjennomgående trekk i Viksjøs arkitektur frem til oppføringen av Stortingsmennenes hybelhus. Etter erfaringene herfra ser Viksjø ut til å gå over til å betone overgangen mellom bygning og bakkeplan ved hjelp av sandblåste horisontale striper i sokkel. (Blant annet i Norsk Hydro, høyblokken i regjeringskvartalet og Bakkehaugen kirke.)

Erling Viksjø, ny type fasadebehandling. At Viksjø i rådhusutkastet ser ut til endelig å ha formulert sin modne arkitektur, understrekes av de påfølgende prosjektene han tegnet. I 1952, samme år som idekonkurransen i Bergen ble avgjort, utformet Viksjø et konkurranseutkast til nybygg for Fiskeridirektoratet og Akvariet i Bergen.¹¹⁹ Viksjøs utkast "Dregg" ble belønnet med tredjepremie og publisert i presentasjonen av konkurransen i *Byggekunst*.¹²⁰ Av presentasjonen ser man at Viksjø gjentar sentrale elementer fra rådhusutkastet, blant annet i kombinasjonen av en skiveformet høyblokk med lavere blokker slik at et skjermet gårdsrom dannes.¹²¹ I likhet med rådhusutkastet er bygningsvolumene i "Dregg" differensiert gjennom ulik fasadeutforming og volumbehandling.¹²² Motivet med høyblokken på søyler går også igjen i dette utkastet, men her er bare deler av førsteetasjen åpen. Med tanke på fasadedetaljering er flere av de lavere bygningene utformet med sokkel i naturstein/rullestein. Rasterfasaden går igjen i utformingen av de fleste bygg i dette anlegget. Også Viksjøs bearbejdede utkast til ny regjeringsbygning fra 1952 synes å følge opp utviklingen fra rådhusutkastet. Til sammen ser man at Viksjø i alle tre prosjekter fra perioden 1951-52 kombinerer skiveblokken med lavere bygningsvolumer slik at det dannes avgrensede uterom. Dette står i kontrast til Viksjøs konkurranseutkast til ny regjeringsbygning i 1939 hvor skiveblokken stod alene midt på tomten for å sikre mest mulig lys og luft til kontorene. Videre er alle høyblokkene i denne perioden hevet fra bakken etter forbilde fra Le Corbusier, i motsetning til Viksjøs utkast til regjeringsbygningen i perioden 1939 til 1949 hvor skiveblokken var solid plantet på bakken med massiv sokkeletasje. Fasadeutforming med rasterfasader gir i tillegg en klar vertikal betoning av høyblokkene i alle de tre utkastene fra 1951-52.

Når Erling Viksjø i 1956 omtales av John Engh i artikkelen "Etterkrigstid" som den "mest markante eksponent" for videreføringen av mellomkrigstidens modernisme, har dette bakgrunn nettopp i den arkitekturen Viksjø kom frem til i årene rundt 1950. Engh karakteriserte Viksjø på følgende måte i artikkelen:

---

¹¹⁹ Konkurransen ble utlyst 1. april 1952, med innleveringsfrist 1. august, ifølge presentasjonen av konkurransen i *Byggekunst*.

¹²⁰ "Konkurransen om nybygg for Fiskeridirektoratet og Akvariet i Bergen", i *Byggekunst* 1952, nr 9, 168-176.

¹²¹ Se fig. 38.

¹²² Se fig. 39.

Han følger med ufortrøden ro utviklingen fra 30-årene og fører Ove Bangs arv videre. Klare, naturlige planer, enkel og sikker oppbygging av blokkene preger hans arbeider. Viksjø hører også til de arkitekter som ikke godtar at en vegg bare er to streker på papiret. Han eksperimenter med betong som fasademateriale er bidrag til byggekunsten på det internasjonale plan.¹²³

John Enghs påstand om at Viksjø ”med ufortrøden ro” følger utviklingen fra 30-årene videre, samsvarer ikke med Viksjøs arkitektur i årene fra 1942 til 1949. Derimot passer beskrivelsen for Viksjøs arkitektur i etterkant av rådhusutkastet i Bergen. Sentralt i denne arkitekturutviklingen står Viksjøs utvikling og begynnende bruk av naturbetong og rasterfasader.

2.5 Naturbetong og rasterfasade

Mens Viksjøs konkurranseutkast fra 1939 og Statens kontorbygning fra 1946 til 1949 var tenkt utført med fasadekledning i naturstein, benyttet Erling Viksjø i sine senere prosjekter nesten utelukkende betong som fasademateriale. Betong som fasademateriale er et tidstypisk fenomen fra denne perioden, men hos Erling Viksjø får materialbruken en særskilt betydning gjennom hans oppfinnelse av naturbetong.

Inspirasjon til oppfinnelsen fikk Viksjø allerede i forbindelse med prosjekteringen av Statens kontorbygning. Selv om tegningsmaterialet fortsatt i 1949 viser natursteinskledning som fasademateriale, var Erling Viksjø allerede i 1948 på studiereise sammen med formann for regjeringsbygningens byggekomite, dir. Lars Walløe til Sveits for å studere alternative fasadematerialer. Særlig sentralt stod studier av ulike typer fasadebetong og Viksjø festet seg særlig ved den arkitektoniske effekten av prikkhamret betong. Han mente imidlertid at denne fremgangsmåten ga et litt for dystert uttrykk og ved hjemkomst til Norge startet Erling Viksjø sammen med ingeniør Sverre Jystad å eksperimentere frem det som senere skulle bli kalt *naturbetong*. Naturbetong er en type plasstøpt betong hvor støpeprosess og etterbehandling skiller seg fra ordinær betongstøp. Istedenfor å blande betong og tilslagsmateriale før støping, fremstilles naturbetong ved at nøye utsortert og vasket tilslagsmateriale legges i forskalingen før betongblandingen pumpes inn under høyt trykk

---

¹²³ John Engh, ”Etterkrigstid”, i *Byggekunst* 1956, nr 5/6, 162.

nedenfra. For å unngå luftbobler i betongen vibreres hele blandingen. Etter et visst tidsrom fjernes forskalingen og betongen sandblåses for å blottlegge tilslagsmaterialet.¹²⁴

I 1951, samme år som idekonkurransen i Bergen, publiserte Erling Viksjø artikkelen ”Fasadebetong?” i *Byggekunst* 1951 nr 3, hvor han redegjorde for forsøkene med å finne frem til en ny type fasadebehandling. Her lovprises jernbetongen som konstruksjonsmateriale, samtidig som dens estetiske kvaliteter karakteriseres som ”lite tilfredsstillende”. Løsningen på betongens manglende estetiske kvaliteter er imidlertid ikke å dekke betongen bak annen fasadekledning:

Hvorfor skal et betonghus se ut som om det er laget av murstein eller naturstein? Det må være en forsmeldelse for betongen å bli skjult bak et annet konstruktivt materiale som murverk, som har en trykkfasthet og en forvittringsmotstand som er langt dårligere enn dens egen. Teglsteinen er laget som et konstruktivt byggemateriale, og den har sin berettigelse der hvor den brukes til å bygge med. Som kledning utenpå betongen er den forfeilet, selv om den blir lagt i aldri så kunstferdig forbandt.¹²⁵

Dette utdraget viser en ny side ved Erling Viksjø. Kun to år i forveien hadde han selv arbeidet med Statens kontorbygningens fasade i natursteinskledning, men i artikkelen fra 1951 tok han til orde for en større grad av konstruktiv ærlighet. I konkurranseutkastet til Regjeringsbygningen hadde han forsøkt å betone byggets konstruksjon gjennom ulike typer fasadematerialer, men nå skulle byggematerialet i seg selv komme til uttrykk i fasadeutformingen.

Som med ethvert kunstverk, er det viktigste ved et hus ikke at det er ”pent”, men at det har karakter. Det kan det først få når også byggematerialet kommer til uttrykk i den arkitektoniske utforming. Den tanke er da nærliggende om ikke betongen selv kan behandles på en eller annen måte, så den får et tilfredsstillende utseende, med andre ord, å forsøke å gjøre betongen til et ”gedigent” materiale.¹²⁶

Mens Erling Viksjø i fasadeutformingen av Statens kontorbygning åpenbart strevde med å finne frem til et uttrykk som ville gi bygget en tydelig karakter, kan det se ut som han mener

¹²⁴ Herdingen tar fra 8 til 30 timer avhengig av temperatur. For å forenkle sandblåsningsprosessen skal betongen ikke være ferdig herdet før sandblåsningen tar til. Erling Viksjø, ”Det nye regjeringsbygget”, i *Byggekunst* 1959, nr 1, 4.

¹²⁵ Erling Viksjø, ”Fasadebetong?”, i *Byggekunst* 1951 nr 3, 58.

¹²⁶ Ibid.

at løsningen nå er funnet. Gjennom å la byggematerialet komme til uttrykk i den arkitektoniske utformingen vil der ikke lenger være behov for ytterligere virkemidler.

I Viksjøs beskrivelse til rådhusutkastet i Bergen i 1951 nevnes ikke konstruksjon eller utførelse i vesentlig grad. Arkitektens uttalelser i etterkant av utkastkonkurransen og i senere forhandlinger med Bergen kommune viser imidlertid at rådhusanlegget helt fra starten av, var tenkt utført i naturbetong. I intervju med *Bergens Tidende* ved av avgjørelsen av utkastkonkurransen, svarte Viksjø som følger på spørsmål om han hadde store planer for anleggets kunstneriske utsmykning:

Planer har en jo, og i en så kunstglad by som Bergen kan en vel regne med at dette spørsmål vil bli vist spesiell interesse, men det er for tidlig å legge fram noe konkret program. De kan i hvert fall skrive at bygget i seg selv gir visse muligheter. Jeg har tenkt å anvende sandblåst betong og hvit sement, og jeg tror denne kombinasjonen kan skape muligheter for en utsmykning i selve betongen.¹²⁷

Da Viksjø utformet sine rådhusutkast i Bergen, hadde han ennå til gode å oppføre noe større bygg med denne støpemetoden.¹²⁸ Det første større bygget som ble forsøkt utført i sandblåst betong var Oslo Baand – og Lidsefabrik A/S (1949-1953).¹²⁹ Dette bygget ble presentert i *Byggekunst* 1953, nr 2, og her opplyste Viksjø at man i fasadene hadde:

(...) benyttet en spesialbetong med utsøkte tilslagsmaterialer. Sanden er delvis erstattet med knust marmor, og det er brukt hvit sement.” (...)Det var meningen å sandblåse fasadene. Men forutsetningen for sandblåsing er at forskalingen rives forholdsvis tidlig – etter ett eller to døgn – avhengig av temperaturen. Dette bygget ble støpt om vinteren, og var dessuten det første større arbeid som skulle utføres med sandblåst fasadebetong.”¹³⁰

---

¹²⁷ ”Arkitekt Viksjø’s forkjølelse forsvandt”, i *Bergens Tidende* 2. desember 1953.

¹²⁸ Alminnelig oppfatning er at Viksjøs egen garasje i Sognsveien 63 er første oppførte struktur i naturbetong. Dette første forsøket skiller seg imidlertid fra den senere naturbetongens uttrykk gjennom valg av tilslagsmateriale.

¹²⁹ Se fig. 40.

¹³⁰ Erling Viksjø, ”Oslo Baand- og Lidsefabrik A/S”, i *Byggekunst* 1953, nr 2, 43.

På grunn av at byggingen fant sted på vinteren våget ikke entreprenøren å rive forskalingen tidlig nok til at sandblåsning kunne utføres. Bygget ble istedenfor prikkhamret og det første større byggearbeidet i sandblåst betong ble i stedet Stortingsmennenes hybelhus.¹³¹

Med unntak av artikkelen ”Fasadebetong?” finnes der få tekster hvor Erling Viksjø uttaler seg om hensiktene bak naturbetongen. I forbindelse med prosjekteringen av rådhusanlegget i Bergen ble Viksjø imidlertid tvunget til å argumentere for sitt valg av naturbetong idet Bergen kommune stilte seg svært skeptisk til denne fasadebehandlingen.¹³² Kommunen anmodet i utgangspunktet Viksjø om å utarbeide alternative forslag til fasadeutforming,¹³³ men Viksjø avviste anmodningen og forsøkte i stedet å overbevise kommunen om sitt valg av fasadematerial. I svarbrev til plankomiteen for nytt rådhusanlegg i Bergen, datert 18. desember 1956, uttalte Viksjø følgende:

(...) jeg er kommet til at jeg ikke kan fremlegge alternative løsninger til fasadematerialet.
Som utførende arkitekt for bygget kan jeg ikke forsvare å anbefale et annet materiale enn det som hele tiden har ligget til grunn for mitt arbeide, idet et hvilket som helst annet materiale vil gi en annen og etter min mening en dårligere virkning enn den som er tilsiktet.

Videre skriver Viksjø:

Rådhusets arkitektur er på avgjørende måte bestemt av det materiale som jeg helt siden konkurransen har hatt for øye, nemlig sandblåst betong. Dette var allerede medtatt i beskrivelsen av konkurransen. Et hvert annet materiale ville bety en hel omlegging av arkitekturen og muligens også av konstruksjonssystemet. Nettopp i forståelse av at betongen skulle ha en materialvirkning som sandblåsning av injisert betong gir, har jeg latt konstruksjonssystemet ha den avgjørende arkitektoniske virkning i fasaden. Ingen form for puss eller støp mot glatt forskaling ville kunne gi en virkning, som på noen måte ville gjøre den dominerende bruk av de konstruktive elementer, som arkitektonisk virkemiddel berettiget.¹³⁴

¹³¹ Se fig. 41. Stortingsmennenes hybelhus ble presentert i *Byggekunst* 1954. Arbeidet startet imidlertid i 1950. De tidligst daterte tegningene arkivene etter Erling Viksjøs arkitektkontor i Nasjonalmuseets tegningssamling viser imidlertid at bygget ikke var tenkt oppført i naturbetong fra starten av.

¹³² Kommunens skepsis var knyttet både til pris, utførelse og det faktum at man sannsynligvis ikke ville kunne bruke et Bergens-firma til oppdraget. Bruken av naturbetong ble diskutert i perioden oktober-desember 1956.

¹³³ Referat fra møte i plankomiteen, gjengitt i brev fra Rådmannen for 4. avdeling til Erling Viksjø, datert 5. desember 1956, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

¹³⁴ Brev fra Erling Viksjø til plankomiteen for nytt rådhusanlegg i Bergen v/sekretær Kjeldner, datert 18. desember 1956, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

De ovenstående sitatene viser at Erling Viksjø anså bruken av naturbetong som en forutsetning for å la byggets konstruksjon komme til uttrykk i det arkitektoniske uttrykket. Den rasterfasaden som Erling Viksjø hadde foreslått i rådhusutkastet synes å ha mye til felles annen samtidig arkitektur, men ifølge Viksjøs svar til Bergen kommune var bruken av naturbetong for ham en forutsetning for å benytte rasterfasader.¹³⁵

Oslo Baand- og Lidsefabrik A/S og Stortingsmennenes hybelhus er de tidligste oppførte byggene som kan knyttes til bruken av sandblåst betong. Disse er imidlertid ikke utført med rasterfasader. De tidligste prosjektene med denne utformingen er derimot rådhusutkastet i Bergen i 1951, konkurranseutkastet til Fiskeridirektorat og Akvarium i Bergen i 1952 og Viksjøs bearbeidede utkast til regjeringsbygningen. På bakgrunn av tegningsmateriale har det vært vanskelig å slå fast hvorvidt rådhusutkastet eller regjeringsbygningen bør sees som det første eksempelet på kombinasjonen rasterfasade og naturbetong hos Erling Viksjø. Korrespondanse mellom Bergen kommune og Erling Viksjø peker imidlertid i retning av at rådhusutkastet var det første prosjektet Viksjø tegnet med rasterfasader i naturbetong. I forbindelse med oppstarten av første prosjekteringsfase i Bergen foregikk det en viss maktkamp mellom Bergen kommune og Erling Viksjø med tanke på ansettelse av konsulenter. Mens Bergen kommune hadde sett for seg kommunens statiker som bygningsteknisk konsulent, insisterte Viksjø på at dr.ing A. Aas-Jakobsen skulle antas som bygningsteknisk konsulent for prosjektet. På dette tidspunktet hadde Viksjø allerede samarbeidet med Aas-Jakobsen på prosjekter som utstillingshallene til Oslo kommunes jubileumsutstilling på Frogner (1949-50) og Oslo Baand- og Lidsefabrik A/S.¹³⁶ De to mennene samarbeidet også senere på en rekke prosjekter og Aas-Jakobsen var en av Viksjøs

---

¹³⁵ Det eneste bygget Viksjø senere oppførte i rasterfasader uten naturbetong, var Elkem-bygget på Majorstua (1960-65). I Viksjøs presentasjon av bygget fremkommer det imidlertid at bygget opprinnelig var planlagt utført med bærende betongfasade, men at dette ble endret på grunn av Elektrokemisk A/S sine interesser i aluminiumsindustrien. Erling Viksjø, "Elkemhuset", i *Byggekunst* 1966, 22.

¹³⁶ Aas-Jakobsen avla i 1937 doktorgrad innen beregning av skallkonstruksjoner ved den tekniske høyskolen i Berlin og bygget ved sin retur til Norge opp et ingeniørfirma som spesialiserte seg på avanserte betongkonstruksjoner.

nærmeste venner gjennom hele karrieren.¹³⁷ Sammen med Erling Ellingsen¹³⁸ og Hallvard Løken¹³⁹ utgjorde de en fast bridgeklubb.¹⁴⁰

Som begrunnelse for å velge Aas-Jakobsen som bygningsteknisk konsulent, fremhevet Erling Viksjø at konstruksjonssystemet i konkurranseutkastet var et samarbeidsprosjekt mellom ham selv og Aas-Jakobsen. Det fremtidige arbeidet med rådhusanlegget ville dermed lettes betraktelig om samarbeidet kunne fortsette.

Som tidligere nevnt er samarbeidet med bygningsteknisk konsulent for dette bygg av overordentlig stor betydning. Jeg tenker da særlig på høyblokken som har dimensjoner som ikke er vanlige her i landet. Dette krever også uvanlige konstruktive metoder, og som nevnt har jeg her samarbeidet med dr. ing. A. Aas-Jakobsen, som er en av våre fremste bygningstekniske konsulenter, og vi har funnet frem til det konstruksjonssystem som er beskrevet i mitt konkurranseprosjekt, som et foreløpig utgangspunkt. Da det arkitektoniske uttrykk i fasadene er nøye avhengig av det konstruktive system, kreves det her et intimt samarbeide mellom konsulent og arkitekt, og dette samarbeide må begynne i det øyeblikk jeg får beskjed om å starte på tegnearbeidet.¹⁴¹

At Viksjø skal ha utformet konstruksjonssystemet i konkurranseprosjektet sammen med en bygningsteknisk ekspert som dr. ing. Aas-Jakobsen indikerer at Erling Viksjø i rådhusutkastet benyttet en kombinasjon av fasadeutforming og konstruksjon som han tidligere ikke hadde brukt. Det er derfor grunn til å tro at rådhusutkastet i Bergen er første prosjekt hvor Erling Viksjø planla fasadeutformingen helt fra starten av som en rasterfasade med utgangspunkt i naturbetong som byggematerial.¹⁴²

---

¹³⁷ Blant annet utstillingshallene til Oslo kommunes jubileumsutstilling på Frogner, rådhuset i Bergen, Norsk Hydro, Tromsøbrua og Standard Telefon og Kabelfabrik A/S.

¹³⁸ Ellingsen utdannet seg til sivilingeniør innen bygg fra NTH i tiden omkring 1930.

¹³⁹ Løken hadde sivilingeniørutdanning innen byggeteknikk fra NTH. Løken var medarbeider i det sosialistiske arkitekturtidsskriftet *Plan* som utkom med fire numre i perioden 1933-36. Ifølge Ingeborg Glambek, "Funksjonalismens gjennombrudd i Norge: Debatt og ideologisk bakgrunn", magistergradsavhandling (Oslo: Universitetet i Oslo, 1970), 75.

¹⁴⁰ Øyvind Steen, *Varige spor: Dr. Ing. A. Aas-Jakobsen AS*, (Oslo: Dr. Ing. A. Aas-Jakobsen AS, 2007), 18.

¹⁴¹ Brev fra Erling Viksjø til plankomiteen v/rådmann for 4. avdeling datert 19. august 1954, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

¹⁴² Selv om Bergen kommune i utgangspunktet ønsket en Bergens-konsulent og hadde sett seg ut kommunens egen statiker, gikk de med på Viksjøs forslag om å anta Aas-Jakobsen som bygningsteknisk konsulent, iflg. brev/notat fra rådmannen for 4. avdeling til Bergen formannskap, datert 23. januar 1956, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

2.6 *New monumentality* og Sigfried Giedions foredrag i Oslo Arkitektforening

Viksjøs bestrebelser med å forene sitt modernistiske utkast til regjeringsbygning fra 1939 med en viss representativ karakter, kan sees som en parallell til samtidens diskusjoner omkring forholdet mellom modernisme og monumentalitet. I 1943, fire år etter konkurransen om regjeringskvartalet i Oslo skrev Sigfried Giedion sammen med Fernand Léger og J. L. Sert manifestet "Nine Points on Monumentality".¹⁴³ I sitt opprop hevdet forfatterne at mennesket har en iboende trang til å uttrykke sin kultur gjennom oppføringen av monumenter, men at modernismens arkitekter så langt ikke hadde produsert bygninger som kunne kommunisere samtidens sentrale verdier.

The last hundred years have witnessed the devaluation of monumentality. This does not mean that there is any lack of formal monuments or architectural examples pretending to serve this purpose; but so-called monuments or recent date have, with rare exceptions, become empty shells. They in no way represent the spirit or the collective feeling of modern times.¹⁴⁴

Problemet bestod i at de monumenter som var blitt reist, ikke var utformet i tråd med moderne verdier mens de bygninger som modernismens arkitekter hadde stått bak, ikke oppfylte monumentenes funksjon.¹⁴⁵ Utfordringen man stod ovenfor var dermed hvordan modernismens arkitektur kunne videreutvikles slik at den kunne oppfylle monumentenes kulturelle og symbolske funksjon. Man ønsket å forene modernismens arkitektur med folks behov for monumentalitet og skape monumenter i tråd med samtidige verdier.

Selv om manifestet er datert 1943, fikk debatten omkring *New Monumentality* særlig betydning i tidsrommet 1948-49, i etterkant av *The Architectural Review*'s publisering av foredrag og diskusjoner fra konferansen "In search of a new monumentality".¹⁴⁶ I 1948 var

---

¹⁴³ Manifestet ble publisert i det danske tidsskriftet *Arkitekten* i 1948 under tittelen "Monumentalitet – en menneskelig fornødenhet".

¹⁴⁴ Sigfried Giedion, F. Leger og J. L. Sert, punkt 4 i "Nine Points on Monumentality", gjengitt i, *Architecture Culture 1943-1968*, red av Ockmann, 29.

¹⁴⁵ Jmf. Lewis Mumford: "If it is a monument it is not modern, and if it is modern it cannot be a monument." Lewis Mumford, *The Culture of Cities*, Volume X, opptrykk av 1. utg. (London: Routledge/Thoemmes Press, 1997), 438.

¹⁴⁶ Konferansen ble avholdt i London i 1946. Deltakere var blant andre Gregor Paulsson, Henry-Russell Hitchcock, William Holford, Walter Gropius, Lúcio Costa, Alfred Roth og Sigfreid Giedion.

Giedion på besøk i Oslo Arkitektforening hvor han holdt foredraget ”Sammenhengen mellom nutidens kunst og arkitektur”.¹⁴⁷ Foredraget ble åpnet med spørsmålene ”Hvor står arkitekturen i dag, hva mener vi er galt i tidens arkitektur og hvilken vei er det vi ønsker å gå?”¹⁴⁸ Sentralt i Giedions foredrag var:

Vi må søke å finne den følelsesmessige bakgrunn som binder sammen kunst og arkitektur med teknikk, industri og vitenskap. Vår oppgave er å fjerne forskjellen mellom måten å føle og måten og tenke på som sterkt preget det 19. århundre. Sammenheng mellom tanke og følelse er tegnet på en universell verdensoppfatning som renessansen og barokken eide og som vi må gjenerobre. (...)

Vi vet at arkitekturen må komme i kontakt med det store publikum, men spørsmålet er hvordan vi skal få etablert denne kontakten, og hvordan vi skal få tilfredsstillt de jevne menneskers krav.¹⁴⁹

I foredraget i OAF snakket Giedion blant annet om den arkitekturretningen som hadde utviklet seg i Sverige etter krigen, og som hadde fått tilnavnet *New-Empiricism*.¹⁵⁰ Giedions dom over *New-Empiricism* var imidlertid nådeløs:

Det de foreslår som ”New-Empiricism” er i virkeligheten en ”New-Escapism”, en blindgate like vel som stadshuset i Stockholm eller Ny-klassisismen i 20-årene, som vel var innsmiende men ikke hadde noen avgjørende styrke.¹⁵¹

Ifølge Giedions foredrag i OAF var svaret på arkitektenes utfordring heller å finne i Marcel Breuers innlegg i den internasjonale debatten om ny monumentalitet. Målet om en arkitektur som på samme tid er monumental og menneskelig lar seg ikke løse ved å gå på akkord med arkitekturens integritet:

’Menneskelig’ forekommer meg å være noe mer enn å bære over med ufullkommenhet og lettvinhet. Det må vel heller ha noe å gjøre med tankens klarhet, en plans verdi og virkningen av materialer, konstruksjon og detaljer. (...)
En fullkommenhet i konstruksjon og detaljering står sammen med og i kontrast til enkelhet og vidsynhet i form og anvendelse. Vi har mot til å

¹⁴⁷ Hovedinnholdet i foredraget ble trykket i ”Arkitekturdebatten”, i *Byggekunst* 1948, nr 10, 135-137.

¹⁴⁸ ”Arkitekturdebatten”, i *Byggekunst* 1948, nr 10, 135.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ *New-Empiricism* kan sees som en parallell til den norske nasjonalromantiske etterkrigsarkitekturen.

¹⁵¹ Ibid, 136.

---

skape nytt samtidig med og i motsetning til ydmyk ansvarsfølelse overfor vår klient.¹⁵²

Selv om det så langt ikke har dukket opp noen eksplisitt forbindelse mellom Giedions foredrag i Oslo og Viksjøs studiereise til Sveits er det interessant å se at begge deler fant sted i 1948 og at resultatet av Viksjøs reise nettopp er utviklingen av naturbetongen i samarbeid med ingeniører.¹⁵³ Denne fasadebehandlingen muliggjorde en nær forbindelse mellom nettopp materialer, konstruksjon og detaljer. Istedenfor å søke etter et monumentalt uttrykk gjennom påklistrede detaljer står sammensmeltingen mellom naturbetong som fasademateriale og betoningen av konstruksjonssystemet nettopp som eksempel på ”en fullkommenhet i konstruksjon og detaljering”. Naturbetongens potensial bidro videre til at Viksjø knyttet nære samarbeidsrelasjoner med kunstnere. Gjennom utviklingen og bruken av naturbetong kan man si at Viksjø knyttet seg til et vesentlig element i Giedions søken etter en ny monumentalitet.

Kunstnerisk utsmykning i naturbetong skaper en enhet mellom arkitektur og utsmykning. Her arbeider arkitekt og billedkunstner i samme materiale og vi får i likhet med Jugendarkitekturen en ”gesamtkunst” der dekorasjon og arkitektur glir over i hverandre. Dette er et brudd med funksjonalismens idé om at kunst og arkitektur skal være autonome og adskilte enheter. Dette er et tydelig utslag av etterkrigstidens mer romantiske forhold til arkitektur, og søken etter en ny meningsfylt og monumental arkitektur.¹⁵⁴

Selv om Viksjøs eksperimentering med naturbetong i utgangspunktet var motivert av ønsket om å finne frem til en konstruktiv ærlig fasadebehandling, vet man at Viksjø i ettertid utnyttet materialets potensial for sammensmelting mellom kunst og arkitektur. I arbeidet med naturbetongen ser man at Viksjøs arkitektoniske praksis ligger nært opp til Giedion, Leger og Serts oppfatning om at folkets krav om monumentalitet kan oppnås gjennom et tett samarbeid mellom planleggeren, maleren, billedhuggeren og hagearkitektens intensjoner.

I sin doktoravhandling om arkitekturidealer i norsk arkitektutdanning mener Nina Berre å kunne spore en økende bruk av skiveblokken i studentenes diplomoppgaver i perioden 1953

---

¹⁵² Utdrag fra Marcel Breuers innlegg i monumentaldebatten, gjengitt i ”Arkitekturdebatten”, i *Byggekunst* 1948, nr 10, 136.

¹⁵³ *Norsk kunstnerleksikon* oppgir at Erling Viksjø ble medlem i OAF i 1936. Jeg velger derfor å anta at Viksjø var kjent med foredraget, særlig med tanke på Giedions tillknytning til Le Corbusier og Viksjøs beundring for Le Corbusiers arkitektur.

til 1957 da Viksjø var sensor i Byggekunst IV. Hun setter dette i sammenheng med Erling Viksjøs egen arkitektur samt diskusjonen om *New Monumentality*. I sin argumentasjon synes Berre imidlertid å se Viksjøs sensorkommentarer om at høyhus bør utnyttes som ”dominant” både i arkitekturkomposisjoner og i bybildet som uttrykk for en ny monumentalitet. Denne fortolkningen av høyhuset som svar på ny monumentalitet synes imidlertid ikke å være i tråd med de krav som fremkommer hos Giedion og Marcel Breuer. Viksjøs egen arkitekturproduksjon tyder heller ikke på at Viksjø anså høyhuset i seg selv som oppfyllelse av kravet om ny monumentalitet. Hans bearbeidelser av regjeringsbygningen i perioden 1946 til 1949 tyder på nettopp det motsatte: at Viksjø *ikke* anså prosjektet som tilstrekkelig monumentalt i lys av ren størrelse. I Viksjøs arkitektur er ikke høyblokken i seg selv tilstrekkelig for å skape et monumentalt uttrykk, men kan sammen med fasadeutforming, materialbruk og situasjonsplan utgjøre et svar på ny monumentalitet.

2.7 Brutalisme og betongarkitektur

Erling Viksjøs eksperimentering med naturbetong og hans uttalelser om å la betongen som konstruksjonsmaterial komme til uttrykk i bygningenes arkitektoniske uttrykk, kan sees som en parallell til samtidens ”brutalisme”. Brutalismen kan, som nevnt i begrepsavklaringen, spores tilbake til to ulike opphav: Le Corbusiers bruk av *béton brut* i blant annet Unité d’habitation i Marseille (1947-1952) og til den arkitekturretningen som ekteparet Alison og Peter Smithson stod som talsmenn for i Storbritannia fra slutten av 1940-tallet. Mens Le Corbusiers bruk av *béton brut* kan betegnes som *estetisk* motivert og uløselig knyttet til råbetong som byggematerial og fasadebehandling, er betong bare et av mange materialer som ble benyttet av nybrutalistene. Den brutalismen som ekteparet Smithson stod for, var i større grad *etisk* motivert og basert blant annet på kravet om at bygningsmaterialer skulle brukes ”as found”, slik de ankom byggeplassen. Ekteparet Smithsons mest kjente byggverk Hunstanton School (1949-54) er som kjent oppført i første rekke av stål, glass og murstein. Hos nybrutalistene var kravet om ærlighet i arkitekturen også knyttet til at byggets konstruksjon og planer tydelig skulle komme til uttrykk.

---

¹⁵⁴Trohaug, *Arkitekt Erling Viksjø*, 44.

I forhold til de to opphavene til brutalisme-begrepet, synes Viksjøs arkitektur i noen grad å avvike fra dem begge. Selv om Erling Viksjø i artikkelen ”Fasadebetong?” tok til orde for å blottstille betongen slik at den fungerte *både* som konstruksjonsmateriale og fasadeutforming, var selve fremeksperimenteringen av naturbetongen motivert av at Viksjø ikke fant den ubehandlede betongen estetisk tiltrekkende. Videre innebærer selve bearbeidelsesprosessen omkring den plasstøpte naturbetongen et vesentlig avvik fra både Le Corbusiers *béton brut* og Smithons *New Brutalism*. Mens Le Corbusier i Unité d’habitation lot merkene etter forskalinger og dårlig håndverk bli stående utildekket, var det et mål hos Viksjø at bearbeidelsesprosessen ikke skulle være synlig i det endelige resultatet. Dette kommer blant annet til uttrykk i Erling Viksjøs presentasjon av Stortingsmennes hybelhus:

En direkte følge av en innarbeidet tidsrytme på byggeplassen er at arkitekturen må tilpasses for sandblåsing. Det må ikke komme tilfeldige støpeskjøter i fasaden, og fasaden må derfor deles opp i naturlige støpefelter med lekter i forskallingen, slik at fasadeskjemaet utarbeides i nøye samarbeide med entreprenørens arbeidsprogram.¹⁵⁵

Med tanke på at Erling Viksjø allerede i 1948 reiste til Sveits for å se på fasadebetong synes det uansett mest korrekt å knytte Viksjøs interesse for blottlagt betong til inspirasjon fra Le Corbusier heller enn fra ekteparet Smithson.¹⁵⁶ Dette samsvarer for øvrig med Espen Valand Stanges konklusjon i hans hovedoppgave i kunsthistorie, hvor Viksjøs oppførte rådhus i Bergen ble vurdert i lys av begrepene *New Brutalism* og *Brutalist Style* uten at det ble funnet noen åpenbar forbindelse mellom Viksjøs rådhus og *New Brutalism*.¹⁵⁷

Det er for øvrig grunn til å stille seg noe tvilende til Viksjøs vektlegging av konstruktiv ærlighet. I forbindelse med presentasjonen av høyblokken i regjeringskvartalet i 1959 skrev Viksjø:

Det er ikke nok at et bygg er riktig konstruert. Det er like viktig at det *ser ut* som det er riktig, og da kan det ofte være arkitektonisk nødvendig å ”ta

¹⁵⁵ Erling Viksjø, ”Hybelhus for stortingsmenn”, i *Byggekunst* 1954, nr 6, 145.

¹⁵⁶ *New Brutalism* ble ikke lansert som begrep av ekteparet Smithson før i etterkant av Viksjøs artikkel ”Fasadebetong?”.

¹⁵⁷ Valand Stange, ”Inspirert av The New Brutalism?”, 129.

---

bort” enkelte konstruktive deler som ellers virker til å forstyrre det statiske bilde.¹⁵⁸

Dette utsagnet fra Viksjø knytter ham tettere til Mies van der Rohes arkitekturpraksis. Selv om Mies fremholdt viktigheten av å la byggets struktur komme til uttrykk i arkitekturen, ble dette kravet omgått i hans arbeid med Seagram Building i New York (1954-58).¹⁵⁹

Istedenfor å la byggets fasader samsvare med bygningens faktiske konstruksjon, valgte Mies her å legge til ståldragere i fasaden for at bygge skulle fremstå riktig. ”Just as Sullivan, over half a century earlier, had adjusted appearance to express an idea of structure, so Mies ’lied to tell the truth’ about the steel frame (...)”¹⁶⁰

Mies van der Rohe regnes for øvrig som en sentral inspirasjonskilde for Alison og Peter Smithsons utforming av Hunstanton School og forbindelsen nevnes blant annet i artikkelen ”The New Brutalism” av Reyner Banham.¹⁶¹ I artikkelen fra 1956 foreslår Banham følgende tre krav knyttet til brutalistisk arkitektur: ”(...) 1, Formal legibility of plan; 2, clear exhibition of structure, and 3, valuation of materials for their inherent qualities ’as found’.”¹⁶² Alle disse tre kravene mener Banham å se oppfylt blant annet i Mies van der Rohes Lake Shore Drive Apartments (1948-51). Bygget lar seg likevel ikke karakterisere som brutalistisk fordi det er for elegant. Det mangler i følge Banham den konsekvente ”under-designing” av detaljer som særpreger Hunstanton School. Den samme innvending synes også å skille Erling Viksjøs arkitektur fra *New Brutalism*.

---

¹⁵⁸ Erling Viksjø, ”Det nye regjeringsbygget”, i *Byggekunst* 1959, nr 1, 5.

¹⁵⁹ Hallvard Trohaug trekker i *Arkitekt Erling Viksjø* frem likhetstrekk mellom Viksjøs Elkem-bygg på Majorstua og Seagram-bygningen. Dette gjelder imidlertid i første rekke måten bygningene er trukket tilbake på tomten for å oppnå en meget representativ plassdannelse foran inngangspartiet.

¹⁶⁰ William J. R. Curtis, *Modern Architecture since 1900*, 3. utg. (London: Phaidon Press Ltd, 1996), 409.

¹⁶¹ Artikkelen ble publisert i *The Architectural Review* 1955, 354-361.

¹⁶² Reyner Banham, ”The New Brutalism”, i *The Architectural Review* 1955, 357.

3. Rådhuset som bygningstype gjennom historien

3.1 Det historiske rådhus (1300-1900)

Rådhuset som bygningstype oppstod i Tyskland, Frankrike og Italia på 1200-tallet hvor makten i flere bystater ble overført fra kirken og fyrster til borgerforsamlinger, og man dermed fikk behov for en bygningstype som kunne huse de nye besluttede og dømmende rådene. De aller tidligste rådhusene rommet i første rekke en rådshushall hvor rådsmøter og rettssaker ble avholdt. Denne rådshushallen var ofte anlagt over en åpen arkadeetasje hvor markedsaktiviteter fant sted.

I de medeltida norditalienska stadsstaterna var en vanlig typ för tidiga rådhus just portik-hallbyggnaden, i vilken undervåningen bestod av en öppen portik och övervåningen av en rådssal, ovh eventuellt några ytterligare rum (...) ¹⁶³

Sentrale formale elementer som kan spores tilbake til de tidlige rådhusene er nettopp bygningenes plassering i bybildet: i nærheten av en åpen plass (gjerne byens torg) samt en glidende overgang mellom bygningenes åpne og lukkede deler gjennom bruken av arkader. Rådhusene utviklet seg imidlertid til mer komplekse bygningstyper i takt med et økende antall funksjoner. For senere rådhusbygging har særlig Palazzo Pubblico i Siena (1298-1348) og Palazzo Vecchio i Firenze (1299-1314) vært viktige inspirasjonskilder. ¹⁶⁴ Begge disse bygningene er utformet som lukkede volumer og rommer i tillegg til den opprinnelige rådshushallen også kontorlokaler. For senere rådhusarkitekter er det særlig de nevnte byggenes volumoppbygging, detaljering og rådhusårn som har tjent til inspirasjon. ¹⁶⁵

På 1500- og 1600-tallet ble det særlig bygget betydningsfulle rådhus i Nederland og Flandern. I sin gjennomgang av rådhusets historie trekker arkitekturhistorikeren Nikolaus Pevsner frem rådhuset i Amsterdam (1648-55) av Jacob van Campen som det mest

---

¹⁶³ Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitektur*, 60.

¹⁶⁴ Disse rådhusene fremholdes ofte som sentrale for nordiske arkitekters forståelse av rådhuset som byggeoppgave.

¹⁶⁵ I de italienske rådhusene ble rådhusårnene benyttet til to primærfunksjoner: sammenringing til rådsmøter og som vaktårn.

betydningsfulle.¹⁶⁶ Amsterdam rådhus utmerker seg først og fremst på grunn av planløsningen, som domineres av to atskilte åpne haller lagt symmetrisk innenfor den avlange bygningskroppen. I likhet med de tidlige italienske rådhusene ble også de nordeuropeiske rådhusene plassert ved åpne plasser/torg og utstyrt med rådhusårn. Tårnet i Amsterdam er imidlertid mye lavere enn de man finner i Siena og Firenze og plassert symmetrisk over bygningens hovedinngang i motsetning til de asymmetrisk plasserte italienske tårnene.

Mens rådhuset i Amsterdam i tillegg til moderne rådhusfunksjoner blant annet rommet saler for domstolene, begynte man på 1700-tallet å oppføre egne bygninger for domstolene fremfor å inkludere dem i rådhusenes byggeprogram. Mot slutten av 1800-tallet dreies rådhusenes funksjon noe i forhold til økende behov for administrative funksjoner. Sammen med økt befolkningsvekst og urbanisering førte økte arealbehov til en ny storhetstid for rådhuset som bygningstype. På nytt ble arven etter de tidlige rådhusene aktualisert og rådhusene ble i denne perioden ansett som symbol for byen eller tettstedet og utformet som monumentale byggverk. Som følge av historismens mange stiluttrykk, ble rådhusene på 1800-tallet utformet i ulike stilarter som for eksempel nygotikk, nybarokk og nyrenessanse. Trekk som videreføres fra de tidlige rådhusene, er plasseringen ved byens sentrale torg og bruken av rådhusårn som sentralt formalt element. I tillegg til å inneholde lokaler for administrasjon, rådhusrett og de politiske rådhusalene inneholdt denne periodens rådhus ofte festsaler og representasjonslokaler.

3.2 Framveksten av det moderne rådhus i Norden (1900-1930)

I perioden 1900 til 1930 ble det tegnet (og til dels oppført) rådhus i alle de skandinaviske hovedstedene. I likhet med 1800-tallets rådhus rommer de skandinaviske hovedstadsrådhusene administrative, politiske og representative avdelinger. Med bakgrunn i forventningene om rådhuset som monumental bygningstype, har de politiske og representative avdelingene i alle tre rådhusene blitt tillagt særlig vekt. Et sammenfallende trekk ved rådhusene i København, Stockholm og Oslo i denne forbindelse, er vektleggingen

---

¹⁶⁶ Nikolaus Pevsner, *A History of Building Types* (London: Thames and Hudson, 1976), 33.

av rådhusen. Rent arkitektonisk skiller de tre rådhusene seg fra 1800-tallets rådhus ved at rådhusene i København, Stockholm og Oslo i større grad ble utformet på bakgrunn av arkitektenes mer personlige fortolkning av byggeoppgaven. Nasjonalromantiske tendenser på begynnelsen av 1900-tallet innvirket også på utformingen av disse rådhusene.

Først ut av de skandinaviske hovedstedene var København, hvor Martin Nyrops rådhus stod ferdig allerede i 1905. København rådhus ligger sentralt plassert ved Rådhusplassen, og fremstår som en ruvende bygning i rød teglstein med asymmetrisk plassert rådhusårn.¹⁶⁷ Utenfra oppleves bygget som massivt, men rådhusets planløsning kjennetegnes i første rekke av to gårdsdannelser atskilt av en tverrstilt bygningskropp.¹⁶⁸ Omkring den åpne gårdsplassen er rådhusets administrative avdelinger plassert i det såkalte Bakhuset. Den overdekkede rådhusgården er utformet som en lukket piazza. I tilslutning til denne finner man festlokaler og borgermesterens rom. Gjennom denne organiseringen har Nyrop skilt tydelig mellom rådhusets ulike funksjoner.

Stockholm stadshus av Ragnar Østberg fulgte deretter, med oppføring i perioden 1911-23. I motsetning til København rådhus, er stadshuset i Stockholm ikke plassert ved et av byens torg, men gitt en fremtredende plassering ved Mälaren.¹⁶⁹ Det er imidlertid i likhet med København rådhus oppført i teglstein, utstyrt med rådhusårn og gruppert omkring to indre rådhusgårder.¹⁷⁰ Borgargården er utformet som en åpen, skjermet gårdsplass hvor rådhusets monumentale inngangsparti befinner seg. Blå Hallen er derimot en overbygd sentralhall, som på grunn av stadshusets planløsning, har en underordnet betydning for anleggets indre kommunikasjon. Sammen med Prinsens galleri og Gyllene salen utgjør Blå Hallen derimot et sentralt element i stadshusets representative avdelinger. Planløsningen i stadshuset i Stockholm er for øvrig mindre systematisk oppbygd og inneholder ikke en like klar inndeling av byggets ulike funksjoner som tilfellet er i Nyrops rådhus.

Både rådhuset i København og stadshuset i Stockholm er tydelige representanter for den nasjonalromantiske arkitekturen på begynnelsen av 1900-tallet. I begge rådhusene er inspirasjon fra de tidlige italienske rådhusene kombinert med forbilder fra dansk og svensk

---

¹⁶⁷ Se fig. 42.

¹⁶⁸ Se fig. 43.

¹⁶⁹ Se fig. 44.

arkitekturhistorie. Da Arnstein Arneberg og Magnus Poulsson vant konkurransen om nytt rådhus i Oslo i 1918 bar også deres rådhus tydelig preg av nasjonalromantikken. På grunn av ulike omstendigheter gikk det imidlertid 13 år fra konkurransen i Oslo ble avgjort til grunnsteinen for det nye rådhuset ble lagt i 1931. Denne perioden markeres arkitekturhistorisk av overgangen fra nasjonalromantikk via nyklassisisme til funksjonalisme, en utvikling som lar seg spore i de mange ulike forslagene Arneberg og Poulsson utformet frem til det endelige utkastet i 1930. Det oppførte Oslo rådhus har en dominerende plassering både i forhold til den store rådhusplassen og Oslos sjøfront. Bygget er sammensatt av en kubisk bygning,¹⁷¹ flankert av to 17 etasjers høyblokker. Fra Rådhusplassen og sjøsiden fremstår rådhuset som en lukket bygning mens anleggets hovedinngang er lagt mellom lave, fremtrukne loggiaer mot Sirkelplassen.¹⁷² Innvendig kjennetegnes rådhuset i første rekke av rådhushallen med sine monumentale trapper og veggmalier. Det oppførte bygget særpreges for øvrig av en brytning mellom arkitektenes opprinnelige nasjonalromantiske innfallsvinkel og elementer fra funksjonalismen.¹⁷³ Symmetri, planløsning og detaljbehandling bygger fortsatt på Arneberg og Poulssons nasjonalromantiske bakgrunn, men selve massebehandlingen er endret i tråd med den nye arkitekturens formspråk.

Mens Arneberg og Poulsson fremdeles strevde med å finne den endelige utformingen av Oslo rådhus, ble det i 1922 utlyst en engere konkurranse om rådhus i Haugesund hvor Gudolf Blakstad og Herman Munthe-Kaas etter en noe kaotisk avgjørelsesprosess ble valgt til utførende arkitekter.¹⁷⁴ Deres vinnerbidrag står som eksempel på norsk nyklassisisme på vei mot modernisme og ble med få endringer ført frem til utførelse i 1931.¹⁷⁵ Anleggets

---

¹⁷⁰ Se fig. 45.

¹⁷¹ Omtalt som festbygningen, i følge Ulf Grønvold, "Huset innerst i Viken", i *Det store løftet: Rådhuset i Oslo*, med bidrag av Ulf Grønvold, Nils Anker og Gunnar Sørensen, 17-164 (Oslo: Oslo kommune og Aschehoug & Co, 2000), 114.

¹⁷² Se fig. 46.

¹⁷³ I forbindelse med åpningen av Oslo rådhus ble rådhuset kritisert for denne brytningen fordi de funksjonalistiske elementene i første rekke var estetisk og ikke rasjonelt betinget. En av kritikerne var Bernt Heiberg i *Bonytt*, som påpekte at: "(...) fremdeles er utformingen diktert helt og holdent av formalistiske betraktninger, fremdeles veier monumentaliteten tyngre enn de rasjonelle hensyn." Bernt Heiberg, "Oslo rådhus som arkitektur", i *Bonytt* 1950, 136-142.

¹⁷⁴ Blakstad og Munthe-Kaas ble av rådhusjuryen kåret til vinnere av konkurransen, men avgjørelsen ble senere omgjort av formannskapet i Haugesund som gikk inn for et utkast av Ole Landmark. Etter stridigheter mellom NAL, Haugesund kommune og de berørte arkitekter, ble det i november 1922 avgjort at Blakstad og Munthe-Kaas skulle tildeles oppdraget.

¹⁷⁵ Se fig. 47.

klare referanser til italiensk rådhustradisjon skiller det imidlertid fra de rådhusene som ble utformet etter modernismens gjennombrudd i Norge.

3.3 Funksjonalismens innvirkning på rådhusutforming

Funksjonalismens inntog i Norden innebar visse utfordringer i forhold til hvordan funksjonstypen rådhus skulle utformes. Mens rådhusene før funksjonalismen ofte var utformet med hensyn til hvordan bygget skulle fremstå i bybildet, var den nye arkitekturretningen basert på kravet om at enhver byggeoppgave skulle løses med utgangspunkt i plananalyser og planløsninger. Siden en stor del av rådhusenes areal på dette tidspunktet var knyttet opp mot de administrative avdelingers arealbehov, medførte den nye tankegangen at byggene først og fremst burde løses med tanke på å skape gode arbeidsplasser.

Den ovan beskrivna ”praktperioden” inom stadshus-/rådhusbyggeri ersätts – efter mellankrigstidens mer avskalade monumentalitet – av ren och skär nödvändighet av en integrerad funktionell analys. I de nordiska länderna gör den integrerade analysen sig gällande för denna byggnadstyp redan på 1930-talet, och mest allmänt i tävlingar i Sverige och Finland. Vi ser en nygestaltning av uppgiften, som både omfattar byggnadsprogrammets utformning och innebär att programmet mer uttryckligt manifesteras i det färdiga byggnadsverket.¹⁷⁶

Motsetningsforholdet mellom den tradisjonelle innfallsvinkelen til rådhuset som funksjonstype og funksjonalismens arbeidsmetoder kom til syne i forbindelse med rådhuskonkurransen i Århus i 1937. Førstepremien i konkurransen gikk til Arne Jacobsen og Erik Møller med et utpreget funksjonalistisk bidrag.¹⁷⁷ Til tross for positive uttalelser fra rådhusjuryen, ble utkastet møtt med skepsis av befolkningen. Jacobsen og Møllers forslag om et rådhus utført i pusset betong og uten rådhusårn var ikke i tråd med folks oppfatninger om hva et rådhus skulle være.¹⁷⁸ I etterkant av rådhuskonkurransen ble Jacobsen og Møller

---

¹⁷⁶ Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitektur*, 69.

¹⁷⁷ Av de premierte bidragene i konkurransen var alle bidrag utenom utkastet til 3. premievinner Thomas Havning utformet i et tydelig funksjonalistisk formspråk. Havnings bidrag med saltak og rutede vinduer minner i større grad om etterkrigstidens oppmykede funksjonalisme.

¹⁷⁸ I følge Kjeld Vindum, ”Fra funksjonalitet til monumentalitet – og omvendt. Betragtninger omkring Århus Rådhus”, i *Rådhus som monument*, 121-141, red. av Mari Lending, 120-121.

---

tvunget til å legge til rådhusårn og natursteinskledning til rådhuset for å imøtekomme kravene til monumentalitet.¹⁷⁹

Funksjonalismens krav om at bygningers eksteriør skal samsvare med den indre planen, førte også til endret volumbehandling. Istedenfor å fremstille rådhusene som monolittiske strukturer ble det vanligere å dele opp anleggene i differensierte volumer tilpasset de ulike bruksområdene.¹⁸⁰ Dette trekket gjenfinnes i rådhuskonkurransen i Horten, hvor utkastene til Ove Bang samt Erling Viksjø og Sofus Hougen skiller seg klart fra tradisjonell rådhusutforming.

---

¹⁷⁹ Se fig. 48.

¹⁸⁰ Arneberg og Poulssons beslutning om å sløyfe det tradisjonelle rådhusårnet til fordel for å samle rådhusets administrative funksjoner i to tårnblokker kan sees som et resultat av dette kravet.

4. Arkitektkonkurranse om nytt rådhusanlegg i Bergen

4.1 Bergen kommunes ønsker om et nytt rådhus

Da Bergen kommune 20. juni 1951 utlyste idekonkurranse om rådhusanlegg hadde kommunen i mange år hatt visjoner om et nytt rådhus for byen. Allerede i 1916 hadde kommunen etter en større bybrann båndlagt en branntomt i Bergen sentrum til bruk for oppføring av et fremtidig rådhus.¹⁸¹ Tomten lå ved østsiden av Lille Lungegårdsvann og samsvarer med det som senere ble benyttet til oppføring av rådhus. Om opprinnelsen til Bergen kommunes ønske om nytt rådhus uttalte finansrådmannen følgende i en utredning datert 26. mars 1947:

Tanken på å skaffe Bergen et nytt rådhus kan dateres tilbake til den forrige verdenskrig. Tanken var vel delvis fremkalt ved oppførelsen av Kjøbenhavns og Stockholms rådhus og senere av rådhusplanene for Oslo. Ellers hadde planene en nøye sammenheng med de den gang rådende økonomiske forhold. Det er tidstypisk at planer om rådhus og andre monumentalbygg særlig dukker opp i perioder med pengerikelighet.¹⁸²

Rådhus tanken ble ifølge dette utdraget til i en periode hvor Bergen opplevde sterk økonomisk vekst og i mellomkrigstiden ble det til og med satt av penger til den forestående rådhusutbyggingen. Disse oppsparte midlene gikk imidlertid tapt på grunn av 30-tallets økonomiske nedgangstider. Til tross for 30-tallets vanskelige økonomiske situasjon levde drømmen om nytt rådhus videre. 11. november 1933 trykket *Bergens Tidende* artikkelen ”Vi bør ikke tape rådhuset av syne” av rådmann Rich. Tønnessen. Artikkelen var ledsaget av et ideutkast til utforming av rådhuset samt forslag til disponering av rådhus tomten.¹⁸³ Av illustrasjonen fremgår det at Tønnesen så for seg et monumentalt rådhus med klassiserende trekk. I beskrivelsen av rådhusets planløsning trakk Tønnesen særlig frem betydningen av å ha en monumentalt utformet sentralhall i anlegget. Denne hallen skulle imidlertid inngå i

---

¹⁸¹ Samme år ble idekonkurransen om nytt rådhus i Oslo avholdt.

¹⁸² ”Finansrådmannens utredning av 26. mars 1947 med forslag om nedsettelse av en ny plankomite”, bilag til dokument tilstilet Bergen formannskap og undertegnet Einar Carlsen, rådmann for 4. avdeling, datert 6. januar 1951, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

¹⁸³ Se fig. 49.

rådhusets daglige bruk: "(...) således som i Københavns rådhus (...) og ikke bli nogen prunksal som bare nyttes ved særlige anledninger."¹⁸⁴ I etterkant av denne artikkelen ser det ut til å ha foregått en utredning av kommunens eksisterende kontorforhold. I 1938 uttalte Rich. Tønnesen¹⁸⁵ seg på ny om rådhusaken i artikkelen "Rådhusaken i Bergen" i *Byggekunst*.¹⁸⁶ Her ga Tønnesen sin støtte til den lenge tiltenkte tomten som motsvar til forslag om å plassere rådhuset i Vågsbunnen, ved Torget.¹⁸⁷ "I de senere år har det fra enkelte hold vært fremholdt at der er andre steder i byens centrum hvor rådhuset måtte kunne opføres med større monumental virkning."¹⁸⁸ Tønnesens hovedargumenter for å holde fast ved tomten ved Lille Lungegårdsvann var at det ville bli svært dyrt for kommunen å anskaffe en tilsvarende sentral tomt i Bergen.¹⁸⁹ Tønnesen stilte seg imidlertid forståelsesfull til at man ønsket å utrede andre alternativ idet byggeoppgaven var av særlig betydning for Bergen kommune.

Om det enn neppe er fremkommet en eneste innvending mot den tomt som er reservert for rådhuset, er det jo rett og riktig at man ennå ser sig om efter steder som muligens kunde by fordeler. Det må jo gjelde her at bare det beste er godt nok. Men selv om man ensidig tar hensyn til den ytre virkning, skulde det være vanskelig å finne en tomt i vår by hvor et rådhus vil kunne komme bedre til sin rett.

Det synes å ligge nær å løse oppgaven ved en gruppert bebyggelse og således at anlegget også rekker frem til den gamle Rådstueplassen. Det blir ikke av hensyn til å opnå monumental virkning nødvendig å opføre komplekset i nogen overdreven stor høide. Med sin lange solvendte fasade ut mot Lungegårdsvannet vil Rådhusanlegget virke helt dominerende i strøket her, men det må også være av betydning å få knyttet det nye sammen med det gamle og å få bygningene på Rådstueplassen med inn i anlegget på en sådan måte at plassen beholder sin karakter.¹⁹⁰

Selv om kommunens mangel på tilfredsstillende lokaler angis som hovedbegrunnelse for ønsket om nytt rådhus, viser formuleringen "bare det beste er godt nok" at Tønnesen oppfattet rådhusanlegget som et prosjekt av ekstraordinær betydning. Hans forventninger til

¹⁸⁴ Rich. Tønnesen, "Vi bør ikke tape rådhuset av syne.", i *Bergens Tidende* 11. november 1933.

¹⁸⁵ På dette tidspunkt forhenværende rådmann.

¹⁸⁶ Artikkelen er signert arkitekt Johan Lindstrøm, men dette dementeres i *Byggekunst* 1938, Tillegget, 42. "Rådhusaken i Bergen. Til artikkelen med denne tittel på side 197 i siste nummer av 'Byggekunst' er ved en misforståelse under oversendingen fra vår Bergensredaksjon arkitekt Johan Lindstrøm angitt som forfatter. Artikkelen er skrevet av fhv. rådmann Tønnesen, Bergen."

¹⁸⁷ Den alternative tomteløsningen er gjengitt i Tillegget til *Byggekunst* 1938, 39.

¹⁸⁸ Rich. Tønnesen, "Rådhusaken i Bergen", i *Byggekunst*, 1938, 197.

¹⁸⁹ I forbindelse med behandling av plankomiteens utkast til konkurranseprogram oppgis tomtens størrelse til 15 000 kvm.

¹⁹⁰ Ibid, 199.

rådhusanlegget kommer til syne i formuleringene om at anlegget skal være av ”monumental virkning” og være ”dominerende i strøket”.

4.1.1 En plankomité nedsettes

Selv om bergenserne diskuterte rådhusaken var imidlertid kommuneøkonomien for svak til at planer kunne iverksettes. Først i 1947 vedtok formannskapet å oppnevne en plankomité for nytt rådhus i Bergen. Komiteen ble oppnevnt 28. mai 1947 og bestod av ordfører Nils Handal, varaordfører Jacob Askeland, kasserer Johs. J. Teigland, arkitekt Peter Andersen, reguleringssjefen og rådmannen for 4. avdeling. Plankomiteens mandat bestod av klarlegging og utarbeidelse av byggeprogram enten som konkurranseprogram eller arbeidsprogram. Per 10. juni 1950 hadde plankomiteen hatt 5 møter og la på dette tidspunktet frem sitt utkast til ”program for en idekonkurranse om tegninger til rådhusanlegg i Bergen”.¹⁹¹ Etter videre bearbeiding av konkurranseprogram i samarbeid med NAL kunne idekonkurransen utlyses 20. juni 1951.

Av de kommunale dokumentene ser man at ønsket om å få oppført nytt rådhus i Bergen i første omgang grunngis i kommuneadministrasjonens behov for bedre arbeidsvilkår gjennom nye og mer hensiktsmessige lokaler og samlokalisering av kommunens etater. Frem til da hadde Bergen kommunes administrasjon holdt til i ulike kommunale og leide lokaler rundt om i byen, en løsning som på sikt verken var effektiv eller rasjonell. Ved inngangen til 1950-tallet ventet man også på en nært forestående skattereform som ville stille større krav til skattekontorets saksbehandling.¹⁹² Selv om det ikke eksplisitt nevnes ser man av ambisjonene for det nye rådhuset at det også er snakk om et ønske om å få oppført et monumentalbygg som vil kunne sette Bergen på kartet. I finansrådmannens uttalelse fra 1947 ble ønsket om nytt rådhus i Bergen koblet opp mot rådhusutbyggingen i København, Stockholm og Oslo. I forbindelse med behandlingen av konkurranseprogrammet for idekonkurransen ble brosjyrer om de tre rådhusene samt rådhuset i Århus oversendt

---

¹⁹¹ Dokument tilstilet Bergen formannskap og undertegnet Einar Carlsen, rådmann for 4. avdeling, datert 10. juni 1950, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

¹⁹² Reformen omtales som ”Skatt av årets inntekt”, og bestod i at man gikk fra betaling av skatt etterskuddsvis til å beregne skattenivå ved hjelp av selvangivelse.

---

formannskapet fra rådmannen for 4. avdeling sammen med tidligere saksdokumenter tilknyttet rådhusaken.¹⁹³

4.2 Idekonkurransen

Til tross for rådhusomtens meget representative plassering i byen ble konkurranseprogrammet for rådhusanlegget forholdsvis nøkternt utformet. Det ble ikke stilt spesifikke krav til den arkitektoniske utformingen av rådhuset, men visse hensyn ble vektlagt. Av romprogrammet ser man at rådhusanlegget ble inndelt i to ulike funksjonstyper: ”Representasjon og sentraladministrasjon (rådhus)” og ”Kontorer”. For sistnevnte del av bygget ble det ikke stilt noe krav til utførelse utover antatt arealbehov, økonomisk planløsning og ”riktig orientering av de ulike rom”. Denne ”riktige orienteringen” antas å henvise til lysforhold idet konkurranseprogrammet inneholder informasjon om solforhold for Bergen sentrum. For rådhusdelen av anlegget ble det lagt spesielle føringer:

Forhall med monumental inngang. Fra hallen må det være representativt utformet og lett vint adkomst til formannskapets rom, ordførerens kontor, festlokalene, bystyresalen og rådmennenes kontorer. Hallen skal kunne brukes ved større mottakelser.¹⁹⁴

Konkurranseprogrammet forutsatte også det ville bli behov for senere utvidelser slik at ”konkurrentene regner med rimelige utvidelsesmuligheter, anslagsvis 4000 kvm kontorer (gulvareal).”¹⁹⁵

I konkurranseprogrammet ble innpassing av eksisterende bebyggelse og derav følgende krav til etappevis utbygging særskilt vektlagt. Ved tidspunktet for idekonkurransen var mesteparten av tomten allerede bebygd og grunnrisset for de ulike bygningene inntegnet i situasjonsplanen for konkurransen. Fem bygninger var uthevet ved skravur, av disse skulle tre inngå permanent i rådhusanlegget mens de to siste skulle rives etter hvert som

---

¹⁹³ I dokument tilstilet Bergen formannskap og undertegnet Einar Carlsen, rådmann for 4. avdeling, datert 6. januar 1951, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

¹⁹⁴ ”Program for idékonkurranse om tegninger til Rådhusanlegg i Bergen”, 1951:4, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

¹⁹⁵ Ibid, 6.

rådhusanlegget ble oppført.¹⁹⁶ Bygningene som skulle bevares var Hagerupsgården (1705), Det gamle rådhus (1558)¹⁹⁷ og Magistratsbygningen (1702). Disse lå spredt på tomtens nordvestlige del. I tillegg skulle Manufakturhuset (1646)¹⁹⁸ og Lungegården skole på tomtens sørøstlige del av praktiske hensyn bevares inntil videre. At rådhusomtten allerede var bebygd og at deler av bebyggelsen skulle bevares utgjorde en utfordring for de konkurrerende arkitektene. I tillegg til at kommunen ønsket at de tre vernede bygninger skulle inkorporeres i det nye anlegget på en god og hensynsfull måte, krevde man at rådhusanlegget skulle la seg bygge i flere separate byggetrinn. Første byggetrinn ville omfatte kontorbygning(er) mens bygninger for representasjon og sentraladministrasjon ville utgjøre andre byggetrinn. Konkurransprogrammet understreket også betydningen av en tilpasning til den omkringliggende bebyggelsen i form av begrenset byggehøyde mot Kaigaten. Her ble det satt som krav at byggehøyden ikke burde være mer enn fire etasjer mens det for rådhusanlegget for øvrig ikke var satt noen begrensning.¹⁹⁹

Blant de bygninger som skulle bevares midlertidig, var det såkalte Manufakturhuset. Manufakturhuset var en stor murbygning fra 1600-tallet som opprinnelig hadde fungert som oppfostringsanstalt. Senere hadde huset tjent til ulike formål og ble per 1951 benyttet til diverse kommunale kontorer. De mange bruksendringene innebar at bygget hadde gjennomgått flere ominnredninger og fasadeendringer og Manufakturhuset ble i forbindelse med rådhusutbyggingen regnet som av liten arkitektonisk verdi.²⁰⁰ Som vedlegg til konkurransprogrammet fra 1951 inngikk brev fra Fortidsminneforeningen med anmodning om fredning av Manufakturhuset. Det ble imidlertid ikke stilt krav til bevaring av bygget i bedømmelsen av de innkomne bidrag i konkurransen.

---

¹⁹⁶ Se fig. 50.

¹⁹⁷ Se fig. 51.

¹⁹⁸ Se fig. 52.

¹⁹⁹ Den tilgrosende Telegrafbygningen hadde fire etasjer og begrensningen i byggehøyde refererer til dette bygget.

²⁰⁰ I etterkant av rådhuskonkurransene gikk Manufakturhuset fra å bli ansett som saneringsmoden til å bli ansett som bevaringsverdig. Resultatet ble at bygget ble vedtatt bevart av Bergen bystyre 2. februar 1970 og rådhusanleggets situasjonsplan måtte endres.

4.2.1 Rådhusjuryen

Juryen som skulle bedømme alle bidragene bestod av tre representanter for Bergen kommune, Nils Handal (ordfører), Bjarne Lous Mohr (reguleringssjef)²⁰¹ og Olav Breck (finansrådmann) samt to representanter utnevnt av NAL, arkitektene Ole Landmark og Magnus Poulsson.²⁰² Landmark var hjemmehørende i Bergen og særlig kjent for sin bergensinspirerte villaarkitektur.²⁰³ I tillegg hadde han selv deltatt i konkurransen om rådhus i Haugesund i 1922. Magnus Poulsson var for bergenserne mest kjent som en av arkitektene bak Oslo rådhus.²⁰⁴ Valget av Poulsson som jurymedlem kan sees som et uttrykk for Bergens kommunes ambisjoner for det nye rådhuset. ”Martin Nyrop, arkitekten for rådhuset i København, satt i juryen da Ragnar Østberg ble utropt til vinner av konkurransen i Stockholm, og både Nyrop og Østberg var med på å kåre Arneberg og Poulsson som vinnere i Kristiania.”²⁰⁵ At Magnus Poulsson ble valgt som jurymedlem i Bergen kan ha vært et forsøk fra Bergen kommunes side om å skrive seg inn i denne rådhustradisjonen. Valget av ham som jurymedlem ble i alle fall vurdert meget positivt i en mindre artikkel i *Bergens Tidende* i forbindelse med oppstarten på juryens bedømmelsesarbeid. Her kommenteres det at: ”Sammen med de lokale medlemmene av juryen er hans navn [Magnus Poulsson] en garanti for en samvittighetsfull bedømmelse av denne viktige konkurranse om et monumentalbygg for Bergen.”²⁰⁶

Ved oppnevningen av Poulsson og Landmark som jurymedlemmer fikk man to NAL-representanter som stod for et tilnærmet likt arkitekturideal. Begge arkitektene hadde fått sin utdanning i Norden på begynnelsen av 1900-tallet: Poulsson avsluttet sin arkitektutdanning ved Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm i 1905 og Landmark avla sin arkitekteksamen ved Trondhjems Tekniske Lærestanstalt i 1909. Gjennom studietid og tidlig arkitektkarriere knyttet begge to nære bånd til den nordiske byggetradisjonen og deres

---

²⁰¹ Lous Mohr ble ansatt som Bergens første reguleringssjef i 1945. I 1955 ble han tilsatt som professor i by- og regionplanlegging ved NTH.

²⁰² Rådhuskomiteen hadde i utgangspunktet foreslått Magnus Poulsson og byarkitekt Eystein Michaelsen som NALs representanter, men Bergen Arkitektforening protesterte mot valget av Michaelsen og foreslo Ole Landmark i stedet.

²⁰³ Landmark står også bak Rasmus Meyers samlinger (1924) som ligger i motsatt ende av Lille Lungegårdsvann i forhold til rådhusomtrenten.

²⁰⁴ Oslo rådhus ble prosjektert i perioden 1916 til 1950 med Magnus Poulsson og Arnstein Arneberg som utførende arkitekter.

²⁰⁵ Ulf Grønvold, ”Oslo rådhus er et skandinavisk rådhus”, i *Rådhus som monument*, 78-94, red. av Lending, 81.

arkitektur ble sterkt preget av de nasjonalromantiske strømningene som fantes innen norsk arkitektur i perioden 1910-1925. Hos Poulsson var den østlandske byggetradisjonen en særlig sterk inspirasjonskilde mens Landmarks arkitektur i større grad bar preg av den tradisjonelle bergenske arkitekturen. Landmarks arkitektur er i stor grad nært knyttet til den arkitekturretningen som senere fikk navnet *Bergensskolen*. Dette var en særlig bergensk variant av den nasjonalromantiske arkitekturen, med forgreininger til bergensk barokkarkitektur og den engelske *Arts and Crafts-bevegelsen*.²⁰⁷ Andre sentrale representanter for denne arkitekturretningen var Frederik Konow Lund, Egil Reimers, Per Grieg og Kristian Bjerknes.

4.2.2 Resultat av idekonkurransen

Til tross for det krevende programmet hadde man ved utløp av fristen fått inn 61 forskjellige utkast. Den endelige avgjørelsen i idekonkurransen ble offentliggjort 13. februar 1952 og innebar at juryen inviterte fem utkast videre til en omkonkurranse.²⁰⁸ Av juryens generelle uttalelse fremgår det at utkastenes ytre arkitektoniske fremtoning var tillagt betydelig vekt ved bedømmelsen av de innkomne utkastene:

Sterkt avgjørende for bedømmelsen er imidlertid hensynet til den ytre arkitektoniske utforming, som klarest mulig skal avspeile og gi uttrykk for den indre plan, - for alt det av representative avdelinger og rom som er med om å gi en bygning som Bergens rådhus holdning og karakter.²⁰⁹

Som utdraget viser, var det forventet at rådhuset som funksjonstype skulle la seg avleses i byggets ytre arkitektoniske utforming gjennom plassering og aksentuering av anleggets representative avdelinger. Juryen la særlig vekt på hvordan rådhuset fremstod sett fra Festplassen. Samtidig som utkastene skulle fungere som Bergens mest representative bygg, var juryen opptatt av at forslagene også skulle imøtekomme kravet om gode arbeidsforhold i anleggets kontoravdelinger. Også kravet til etappevis utbygging var tillagt betydelig vekt. I

---

²⁰⁶ "Rådhusjuryen trådt sammen i middags", i *Bergens Tidende* 2. januar 1952.

²⁰⁷ *Arts and Craft*-bevegelsen oppstod i Storbritannia i siste halvdel av 1800-tallet som en reaksjon mot industrialiseringens rasjonaliserte produksjon. Som en motvekt til industriens nye produkter stod bevegelsens aktører for byggverk og interiør av særlig høy håndverksmessig kvalitet. En sentral foregangsmann i denne bevegelsen var William Morris.

²⁰⁸ "Rådhuskonkurransen er avgjort", i *Bergens Tidende* 13. februar 1952.

²⁰⁹ "Konkurransen om rådhusanlegg i Bergen", i *Byggekunst* 1952, nr 4: 60-61

sine generelle kommentarer uttalte juryen at Rådhusanlegget burde utformes med relativt lave byggehøyder ut mot Lille Lungegårdsvann for å harmonere med bygningene på motstående side av vannet.

I sin begrunnelse for å invitere fem deltakere videre til en utkastkonkurranse, fremfor å dele ut førstepremie allerede i idekonkurransen, uttalte juryen:

Da den foreliggende oppgave er meget krevende og har den største betydning for Bergen by, og da ikke noe enkelt forslag helt ut tilfredsstiller de krav som her må stilles, finner juryen at oppgaven bør gjøres til gjenstand for omkonkurranse.²¹⁰

Igjen ser man at rådhusanlegget vurderes som en byggeoppgave av ekstraordinær betydning for Bergen by. Selv om gjennomføringen av rådhuskonkurransen var blitt vedtatt av Bergen bystyre på grunnlag av kommunens behov for kontorlokaler ble det tydelig stilt større krav til rådhusanlegget enn at det skulle fungere rent praktisk.

Forslagene som ble invitert med videre til utkastkonkurransen omfattet fire premierte forslag samt et innkjøp. De premierte forslagene var "FESTSPILL I BERGEN" av Gunnar Fougner og Einar Myklebust,²¹¹ "HONI SOIT" av Harald Løkeland og J. Jervell Pettersen,²¹² "gård i gård" av Erling Viksjø og medarbeider Rolf Ramm Østgaard og "con amore" av Fr. Konow Lund, Sverre Lied og medarbeider Peter Helland Hansen.²¹³ I tillegg ble "pietet" av Leif Torp, Frithjof Lykke-Enger, Ernst Torp og Knut Enger vedtatt innkjøpt.²¹⁴ Selv om rådhusjuryen og Bergen kommune anså rådhusanlegget som av "største betydning for Bergen by", gir ikke de fem utkastene noe entydig svar på hva slags type anlegg som var ønsket. Alle de fem premierte utkastene representerte ulike typer gruppeløsninger, hvorav "FESTSPILL I BERGEN", "gård i gård" og "HONI SOIT" i størst grad skiller arkitektonisk mellom administrasjons- og representasjonsavdelinger. Mens Erling Viksjø hadde samlet størstedelen av kontorlokalene i en slank skiveblokk med midtkorridor hadde Løkeland og Jervell Pettersen foreslått en mer massiv høyblokk med dobbeltkorridor. Fougner og

---

²¹⁰ Ibid, 61.

²¹¹ Se fig. 53 og 54.

²¹² Se fig. 55 og 56.

²¹³ Se fig. 57 og 58.

²¹⁴ Se fig. 59 og 60.

Myklebusts kontorblokk var derimot noe mer moderat dimensjonert med åtte etasjer. Alle disse tre utkastene var foreslått utført med flate tak og ulike varianter av rasterfasader. ”pietet” bærer i større grad preg av romantiserende etterkrigsarkitektur med forslag om frittstående rådhusårn. Utkastet har imidlertid et betydelig mer moderne uttrykk enn Ernst og Leif Torps planer for Elvarheim i Elverum.²¹⁵ ”con amore” av Frederik Konow Lund og Sverre Lied var det utkastet som i størst grad skilte seg ut fra de øvrige bidragene. I motsetning til konkurrentenes flate tak, hadde Konow Lund utstyrt sitt rådhusanlegg med valmede tak. Vinduene var satt enkeltvis inn i murlivet og ga anlegget en massiv, robust karakter. Oppbyggingen bestod av en U-formet kontoravdeling i tre etasjer forbundet med representasjonsavdelingen ved en rektangulær blokk i seks etasjer hvor sentralhallen var plassert. Til sammen ga disse elementene anlegget en tydelig lokal forankring og vitnet klart om Frederik Konow Lunds tilhørighet til Bergensskolen.

4.3 Utkastkonkurransen

Utarbeidelsen av konkurranseprogrammet for utkastkonkurransen startet våren 1952, men var først klar til utsendelse i midten av mars 1953.²¹⁶ Hovedlinjene i programmet fra idekonkurransen ble beholdt med noe endring i gulvareal og fordeling av dette,²¹⁷ romprogrammet var for øvrig noe mer detaljert enn i idekonkurransen. Blant annet ble kravene til forhallen ytterligere spesifisert:

I juryens uttalelse og kritikk vedkommende idékonkurransen er det blant annet uttalt at hallen skal inngå i festlokalene og sammen med disse danne festavdelingen. Det er dessuten uttalt at den store sentralhall er anleggets kjerne og til denne skal hovedinngangen ligge. Hallen bør ikke til hverdags ligge død hen, men gå inn i det daglige liv, så publikum på sin vei til konferanser med ordfører og rådmenn og til de forskjellige etater opplever denne byens fornemste storstue. Hallen bør ved spesielle anledninger kunne brukes alene; kontorene må derfor også kunne nås uten å passere denne.

---

²¹⁵ Elvarheim var betegnelsen på Elverums kombinerte rådhus og kino. De endelige planene ble presentert i artikkelen ”Elvarheim” i *Byggekunst* 1953, nr 3, Tillegget, 9-10.

²¹⁶ Forsinkelsen skyldte uenighet mellom Bergen kommune og NAL om hvor stort honorar deltakerne i utkastkonkurransen skulle få.

²¹⁷ Antall kvadratmeter gulvareal for kontorer ble økt med 40 prosent mens festavdelingen og arealet for ønskede utvidelsesmuligheter ble redusert.

Også til fest kommer man selvsagt inn denne hovedveien hvor hallen med sin arkitektur og utsmykning gir en den første velkomst.²¹⁸

Selv om forhallens utforming i noen grad var beskrevet i programmet til idekonkurransen ser man at forhallens betydning både for rådhusanleggets representative funksjon og anleggets planløsning understrekes ytterligere.²¹⁹ I utkastkonkurransen ble det også lagt føringer på utforming og ønsket plassering av ordførerens kontor: ”Kontoret bør få en representativ plasing i Rådhuset, så vidt mulig plasert i nærheten av finansrådmannens kontor og formannskaps- og bystyresalen.”²²⁰

Den største endringen fra idekonkurransen var imidlertid at alle deltakerne ble bedt om å levere to ulike utkast, ett hvor Manufakturhuset var sløyfet og ett hvor Manufakturhuset var beholdt. I idekonkurransen hadde Løkeland og Pettersen samt Torp, Lykke-Enger, Torp og Enger i sine utkast valgt å inkorporere Manufakturhuset i rådhusanlegget mens de øvrige tre finalistene hadde gått ut fra at Manufakturhuset skulle rives. Gjennom å kreve to ulike forslag fra hver av de fem finalistene ga man alle deltakerne like muligheter i omkonkurransen. I tillegg håpet man at dette ville sørge for en best mulig belysning av en eventuell inkorporering av Manufakturhuset i rådhusanlegget.

4.3.1 Endelig avgjørelse av rådhuskonkurransen

1. desember 1953 ble juryens avgjørelse i utkastkonkurransen offentliggjort,²²¹ med Erling Viksjøs alternativ I (uten Manufakturhuset) som vinner.²²² I juryens generelle kommentarer fremkommer det at bedømmelsen av utkastene var basert på utkastenes store trekk i plandisposisjon og arkitektonisk utforming fremfor detaljer av mindre betydning. Særlig utkastenes ytre arkitektoniske utforming og massefordeling samt hensynet til gode arbeidsforhold i de offentlige kontorer var lagt til grunn for vurderingene.

---

²¹⁸ ”Romprogram for Forhallen”, i ”Bilag til romprogram for utkastkonkurransen (omkonkurransen) om tegninger til rådhusanlegg i Bergen”, 1. Vedlegg til rekommandert brev til Frederik Konow Lund og Sverre Lied og Harald Løkeland og J. Jervell Pettersen fra rådmannen for 4. avdeling, Bergen, datert 28. mars 1953. I arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

²¹⁹ Føringerne for forhallen stemmer i stor grad med Rich. Tønnesens planer for rådhusen i 1933.

²²⁰ ”Romprogram for ordfører- og formannskapskontor”, i ”Bilag til romprogram for utkastkonkurransen (omkonkurransen) om tegninger til rådhusanlegg i Bergen”, 4. I arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

²²¹ Juryen var den samme i begge konkurransene, med unntak av ordføreren. Siden forrige konkurranse var Nils Handal blitt minister og Knut Tjønneland var blitt ny ordfører i Bergen.

²²² ”Konkurransen om Rådhuset er endelig avgjort.” i *Bergens Tidende* 1. desember 1953.

Juryens avgjørelse var imidlertid ikke enstemmig. Mens Bergen kommunes representanter gikk inn for Erling Viksjøs alternativ I uten Manufakturhuset, ønsket arkitektene Landmark og Poulsson at Fougner og Myklebusts alternativ II med Manufakturhuset skulle legges til grunn for utbyggingen av rådhusanlegget.²²³ Bortsett fra spørsmålet om Manufakturhusets skjebne skilte de to utkastene seg fra hverandre først og fremst ved høyblokkens orientering og plassering. Mens Viksjøs alternativ I i store trekk samsvarte med hans bidrag i idekonkurransen, var Fougner og Myklebusts alternativ II en kraftig bearbeidet versjon av deres ”FESTSPILL I BERGEN”.²²⁴ Dette skyldtes i første rekke at Fougner og Myklebusts bidrag i idekonkurransen hadde forutsatt riving av Manufakturhuset mens deres alternativ II innebar bibeholdelse av dette bygget. I arbeidet med å innpasse Manufakturhuset hadde Fougner og Myklebust økt høyblokkens høyde fra åtte til femten etasjer. Dimensjonene samsvarte dermed i store trekk med Viksjøs foreslåtte høyblokk. De to høyblokkene var imidlertid ulikt plassert i de to konkurrerende utkastene. Mens Fougner og Myklebust hadde orientert høyblokken sin øst-vest, med langsiden parallelt med Kaigaten, var Viksjøs høyblokk lagt nord-sør, med gavlveggen mot Lille Lungegårdsvann.²²⁵ For å imøtekomme kravet om lav byggehøyde mot Lille Lungegårdsvann var høyblokken i Fougner og Myklebusts forslag trukket så langt tilbake mot Rådstueplass som mulig, og anleggets representative avdelinger lagt som fond mot Festplassen. Øst for forhallen var en treetasjes lavblokk på søyler lagt parallelt med Kaigaten slik at Manufakturhuset i liten grad ble synlig fra Kaigaten og Lille Lungegårdsvann. Siden idekonkurransen hadde Fougner og Myklebust også bearbeidet fasadeutformingen noe og fasaden til forhallen var nå foreslått dekorert med båtmotiver. På rådhusalbygningen var det foreslått et emblemaktig dekorelement. Situasjonsplanen bar preg av en løsere og mer uformell oppbygging av anlegget enn det som var tilfelle i Erling Viksjøs utkast.

4.3.2 Viksjøs alternativ I, verksbeskrivelse²²⁶

Viksjøs utkast i omkonkurransen var en noe bearbeidet versjon av hans bidrag i idekonkurransen. Situasjonsplanen var imidlertid den samme,²²⁷ men hesteskoblokken var

---

²²³ Verdt å merke seg her er at Konow Lunds bidrag ikke nådde opp i omkonkurransen. I ettertid har Viksjøs vinnerbidrag blitt satt opp mot Konow Lunds romantiske rådhusanlegg.

²²⁴ Se fig. 61 og 62.

²²⁵ Orienteringen av Viksjøs høyblokk er her i tråd med tidens idealer for gode dagslysforhold.

²²⁶ Viksjøs alternativ I er listet som fig. 63-67 i billedkatalogen.

foreslått utført med en ekstra etasje i forhold til i idekonkurransen.²²⁸ I planløsningen var ordførerens kontor flyttet fra andre etasje i høyblokken til andre etasje i rådhusalbygningen.²²⁹ De mest fremtredende endringene finner man imidlertid i Viksjøs forslag til fasadeutforming. I særlig grad gjelder dette utformingen av høyblokken. I idekonkurransen var denne utformet med innskrådde gavlvegger som i Viksjøs konkurranseutkast til regjeringsbygningen. I utkastkonkurransen var dette endret til rette gavlvegger.²³⁰ Også de vertikale lysspaltene var byttet ut og i stedet var gavlveggene utformet som massive gavlvegger med en innskåret balkong i 13. etasje mot Kaigaten.²³¹ Som dekor på gavlveggene var det foreslått et relieffmønster.²³² Endeveggen av den hestekoformede lavblokken var foreslått utsmykket med et motiv som har mye til felles med Picassos senere bidrag til endeveggen i Y-blokken i Regjeringskvartalet.²³³ Rasterfasadene i høyblokken og den hestekoformede lavblokken synes stort sett uforandret i forhold til utkastet fra idekonkurransen, med unntak av forslag om enkelte mindre dekorfelt i tilsvarende utforming som i lavblokkens endevegg.²³⁴

4.3.3 Juryens særuttalelser

Siden juryen ikke var enige om bedømmelsen av utkastene til Viksjø og Fougner/Myklebust ble det til disse utkastene gitt tre særuttalelser. Disse særuttalelsene avslører at Lous Mohr og Paulsson/Landmark var overbeviste om sine valg mens ordfører Tjønneland og finansrådmann Breck ga uttrykk for en viss tvil om hvilket prosjekt som var det beste.

En sammenligning av uttalelsene fra Poulsson og Landmark og særuttalelsen fra Lous Mohr viser at vurderingene deres stort sett er sammenfallende, til tross for at konklusjonene er

²²⁷ Se fig. 63.

²²⁸ Se fig. 64.

²²⁹ Endringen skyldes sannsynligvis konkurranseprogrammets krav til representativ plassering av ordførerens kontor. Den endrede plasseringen falt imidlertid ikke i smak hos juryen, som foreslo kontoret flyttet tilbake til sin opprinnelige plassering i høyblokken.

²³⁰ Se fig. 65. Tilsvarende endring finner man i Viksjøs forslag til regjeringsbygningen fra 1952.

²³¹ Se fig. 66.

²³² Ut fra tegningene kan det se ut som Viksjø har sett for seg en fasadebehandling med sandblåsning med sjabloner tilsvarende det som ble brukt i Stortingsmennes hybelhus.

²³³ Se fig. 67. På dette tidspunktet var ikke kontakten mellom Picasso og Viksjø etablert. Den foreslåtte utsmykningen må derfor sees i sammenheng med Viksjøs egne malerier. Viksjø var i følge Tone Viksjø Grøstad en ivrig amatørkamer og blant hans forbilder nevnes Picasso, Braque, Kai Fjell og Matisse.

ulike. Begge fraksjonene vurderer utkastene ut fra hensynet til ytre arkitektonisk utforming, hensyn til arbeidsplasser og innpassing i bybildet, men vektlegger de forskjellige aspektene ulikt. I sin bedømmelse av Fougner og Myklebusts utkast fremhevet Poulsson og Landmark anleggets plassering i bybildet og organiseringen av rådhusets ulike avdelinger. Spesielt fremheves det at høyblokken hadde fått sin absolutt riktige plassering slik at utsikten mot Ulrikken ble bevart samtidig som anleggets mer representative avdelinger fikk en fremtredende plassering mot Kaigaten og Festplassen. Den relativt lange uttalelsen inneholdt imidlertid en mengde forslag til endringer av planløsningene i anleggets administrative avdelinger. Mens Landmark og Poulsson særlig fremhevet høyblokkens heldige plassering i anlegget, fant Lous Mohr blokkens orientering i forhold til solretningen uheldig. Manglende hensyn til solretning og dagslysforhold i de ulike kontoravdelinger går igjen i Lous Mohrs kritikk av Fougner og Myklebusts utkast. Et sentralt element for vurderingen var derfor at Fougner og Myklebusts utkast krevde kraftig bearbeiding for å oppnå en bedret planløsning og sikre gode lysforhold til alle kontorer. Lous Mohr vektla også at utkastet ikke var like godt egnet for etappevis utbygging som Viksjøs alternativ.

Poulsson og Landmarks uttalelse om Erling Viksjøs alternativ I er ikke spesielt negativ. Det fremkommer enkelte forslag til endringer i planløsningen, men langt færre enn tilfellet var for Fougner og Myklebusts utkast. De utslagsgivende momentene er i stedet relatert til høyblokkens plassering i anlegget og anleggets arkitektoniske utforming. I sin oppsummering om Viksjøs utkast fremholdt Poulsson og Landmark at: ”Forslaget viser et meget klart og sikkert om enn, for denne plass, noe vel uniformert monumentalanlegg.”²³⁵ Lous Mohrs uttalelse om Viksjøs utkast er naturlig nok mer positivt ladet.

Undertegnede jurymedlem er blitt ytterligere bestyrket i den oppfatning at dette rådhusanlegg er innpasset i omgivelsene på en vakker og harmonisk måte. Dette gjelder både proporsjonene, bygningenes stramme form og den vellykkete fordeling av elementene på tomten. Særlig må fremheves den heldige plasering av høyblokken, som for øvrig ligger på nøyaktig samme sted som i idéutkastet. Blokken er trukket så langt tilbake fra Kaigaten at det er mulig å gjennomføre en lav bygningshøyde langs Lungegårdsvannet.

---

²³⁴ Erling Viksjøs alternativ II ble også presentert i ”Rådhusanlegg i Bergen”, i *Konkurransen* 1954, nr 3. Se fig 68.

²³⁵ ”Rådhusanlegg i Bergen”, i *Konkurransen* 1954, 8.

(...) Høyblokkens orientering i forhold til solretningen er også meget gunstig.²³⁶

Dette utdraget viser at Lous Mohr kommenterer de samme aspektene som Landmark og Poulsson, men med positivt fortegn. Som en parallell til Landmark og Poulssons oppsummering avsluttet Lous Mohr sin uttalelse om Viksjøs alternativ I slik: "I det hele er man her stillet overfor et usedvanlig klart og sikkert utformet monumentalbygg. Det skulle gi alle muligheter for en verdig og rasjonell løsning av oppgaven."²³⁷

Selv om de to fraksjonene tok utgangspunkt i de samme bedømmelseskriteriene endte de med ulike konklusjoner. Dette kan vanskelig forklares på annen måte enn at de tre arkitektene tilhørte to ulike generasjoner og hadde ulike arkitektoniske preferanser. Mens Poulsson og Landmark tilhørte den nasjonalromantiske generasjonen, avla Lous Mohr sin diplomoppgave ved NTH i 1925. I løpet av Lous Mohrs arkitektutdanning foregikk det en forskyvning av arkitekturidealer i Norge, fra nasjonalromantikk til nyklassisisme. "Mellom 1920 og 1925 ble de fleste viktige byggverk tegnet i klassisk stil, og enkle, stramme bygningsformer trådte i stedet for den robuste, fabulerende karakteren som hadde kjennetegnet meget av den nasjonalromantiske arkitekturen."²³⁸ Allerede samme år som Lous Mohr leverte sin diplomoppgave begynte imidlertid funksjonalismen så smått å gjøre seg gjeldende i Norge. De tre arkitektenes vurderinger av rådhusutkastene i Bergen avspeiler deres ulike arkitektoniske utgangspunkt. Mens Landmark og Poulsson vektla rådhusanleggenes ytre arkitektoniske virkning, bygget Lous Mohr sine vurderinger på hensynet til indre organisering og gode arbeidsforhold for kommunens ansatte.

Med juryens arkitekter delt i to grupperinger ble Tjønneland og Brecks stemmer avgjørende for utkastkonkurransens utfall. Deres avgjørelse i saken bygget i stor grad på argumentene fra Lous Mohr, men i sin særuttalelse viste de seg langt mer positive til Fougner og Myklebusts utkast enn det Lous Mohr var:

Det førstnevnte utkast [Fougner og Myklebusts alternativ II] virker umiddelbart tiltalende med bygningene plasert ved sjarmerende gårder og

---

²³⁶ Reguleringsjef Lous Mohrs særuttalelse i "Rådhusanlegg i Bergen", i *Konkurransen* 1954, 8.

²³⁷ "Rådhusanlegg i Bergen", i *Konkurransen* 1954, 11

²³⁸ Christian Norberg-Schulz, "Fra nasjonalromantikk til funksjonalisme: Norsk arkitektur 1914-1940", i *Norges kunsthistorie*, bind 6, 7-111 (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1983), 35.

tun. Utkastet gir, slik som det foreligger, i sin gruppering av bygninger og i hele sin oppbygging en løsning som synes å være mer ”bergensk” enn de løsninger en vil få etter de øvrige forslag. Det taler også sterkt til fordel for utkastet at det er lykket forfatterne å innpasse et fortidsminne som Manufakturhuset i anlegget på en virkningsfull måte.²³⁹

Til tross for denne positive innstillingen til utkastet lot Tjønneland og Breck hensynet til arbeidsplasser og etappevis utbygging veie tyngst. De la også vekt på at Fougner og Myklebusts utkast ville kreve grundig revurdering dersom juryens innvendinger skulle tas til følge. Man var dermed ikke sikret at det endelige resultatet ville bli like tiltalende som det foreliggende utkastet. Selv om de to lekmannsrepresentantene fra Bergen kommune i sin begrunnelse viste til Lous Mohrs argumentasjon og innvendinger er det ikke utenkelig at de også lot seg overbevise av fagpersonen Lous Mohr. I *Bergen bys historie* hevdes det at ”Reguleringssjefen Bjarne Lous Mohr hadde åpenbart sterk faglig autoritet og stor gjennomslagskraft hos byens politikere. Politikerne lot seg også nokså villig lede.”²⁴⁰

4.4 Et tvetydig konkurranseprogram?

I sin gjennomgang av rådhuskonkurransen hevder Gerd Bloxham Zettersten at de mange ulike stiluttrykk som kom til uttrykk i konkurransen hadde sammenheng med at konkurranseprogrammet uttrykte en tvetydighet i forhold til hva slags bygg Bergen kommune egentlig ønsket.

Mångfalden av lösningar i vad man kunde beskriva som olika stillägen bör vara ett resultat inte bara av mångfalden variabler vid disponeringen av anläggningen på tomten, utan även av att själva uppgiften var motsägelsesfull, och faktiskt själv motsägande. Man hade anmodats att utföra en grupperingsmodell vilken *per se* ofta refererar till traditionellt byggnadsskick och som därmed även respekterar bevarandet av existerande äldre bebyggelse. Samtidig hade tävlingsprogrammet signalerat krav på rationell förnyelse och tidsenlig effektivitet som kunde symboliseras genom internationella arkitektoniska uttryck.²⁴¹

---

²³⁹ Ordfører Tjønneland og finansrådmann Brecks særuttalelse i ”Rådhusanlegg i Bergen”, i *Konkurransen* 1954, 13.

²⁴⁰ Anders Bjarne Fossen og Tore Grønlie, bind IV, *Bergen bys historie*, (Bergen: Alma Mater Forlag, 1995), 544.

²⁴¹ Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitektur*, 231.

Selv om Zettersten her fremholder at konkurranseprogrammet inneholdt krav som pekte både i retning av tradisjonell byggeskikk og internasjonal arkitektur støtter hennes utvalgte illustrasjonseksempler i liten grad denne argumentasjonen. I sitt utvalg viser hun til utkast utformet av Gudolf Blakstad og Herman Munthe-Kaas, i tillegg til de premierte bidragene fra Viksjø, Konow Lund, Fougner og Myklebust og Torp, Lykke-Enger, Torp og Enger. At disse fem utkastene representerer ulike stiluttrykk bør heller sees i sammenheng med situasjonen innen norsk arkitektur i etterkrigsårene enn som resultat av tvetydigheter i Bergen kommunes konkurranseutkast. Nina Berre deler i sin doktoravhandling *Fysiske idealer i norsk arkitektutdanning 1945-1970* den norske etterkrigsarkitekturen i fire hovedretninger:²⁴²

Den forsiktige ”nye norske”-. Den relativt store gruppe som har fortsatt tradisjonen fra før krigen-. Knut Knutsens personlige moderne, men samtidig tradisjonelle retning. Og endelig den ”nye internasjonale” – Pagon.²⁴³

Dersom man benytter denne inndelingen kan man plassere Blakstad og Munthe-Kaas og Torp, Lykke-Enger, Torp og Enger med sine rådhusårn i den førstnevnte kategorien. Blakstad og Munthe-Kaas tegnet før krigen flere funksjonalistiske bygg, men etter krigen gikk de bort fra den klare funksjonalistiske linjen og over til et mer nyklassisistisk uttrykk.²⁴⁴ Selv om deres rådhusutkast viser klare og rene linjer har Blakstad og Munthe-Kaas inkludert et italienskinspirert rådhusårn i rådhusutkastet. Fougner og Myklebusts utkast må i likhet med Erling Viksjøs bidrag sees som en forlengelse av den funksjonalistiske tradisjonen fra før krigen. Fougner arbeidet før krigen ved Ove Bangs kontor (1935-1938) og hadde blant annet vært med som assistent på utformingen av Villa Ditlef Simonsen (1937). Etter et kort studieopphold i California begynte han hos Arne Korsmo i 1939 og var medarbeider på Korsmos bidrag ”Tone” i konkurransen om ny regjeringsbygning i 1939. Etter krigen startet Fougner egen praksis på Lillehammer, hvor

---

²⁴² Berre baserer inndelingen på John Enghs artikkel ”Etterkrigstid” i *Byggekunst* 1956 og Guthorm Kavlis *Norwegian Architecture: Past and present* (Oslo: Dreyers forlag, 1958).

²⁴³ Utdrag fra John Enghs artikkel ”Etterkrigstid” sitert i Berre, *Fysiske idealer i norsk arkitektutdanning 1945-1970*, 99.

²⁴⁴ Bodø domkirke (tegnet i 1946) er et særlig godt eksempel på Blakstad og Munthe-Kaas’ etterkrigsarkitektur.

Einar Myklebust ble ansatt som assistent i 1951.²⁴⁵ I etterkant av rådhuskonkurransen i Bergen vant Fougner og Myklebust arkitektkonkurransen om Munch-museet. Fredrik Konow Lund bidrag skiller seg nok en gang kraftig ut fra de andre utkastene. I diskusjonen av Enghs arkitekturinndeling hevder Berre at hans gruppering er litt for snever og viser til at arkitekter som Frederik Konow Lund og Magnus Poulsson vanskelig lar seg plassere innenfor en slik inndeling. Når det gjelder disse to arkitektene støtter seg hun i stedet på Guthorm Kavlis inndeling fra 1958 hvor det hevdes at:

A fourth group must not be forgotten; they are the ones with a natural national bias, who do not themselves be so easily influenced and do not renounce solid building traditions.²⁴⁶

Konow Lunds klart Bergens-inspirerte rådhusutkast synes å passe godt inn i denne definisjonen. Det at de ulike rådhusutkastene lar seg klassifisere gjennom ulike arkitekturretninger som fantes i Norge i etterkrigstiden bidrar til å svekke Zetterstens påstand om at de mange ulike stiluttrykkene i rådhuskonkurransens bidrag skyldes konkurranseprogrammets tvetydighet.

4.5 Erling Viksjøs rådhusutkast et godt svar på byggeoppgaven "rådhus i Bergen"?

Etter oppføringen av høyblokken i Viksjøs rådhusanlegg har det ved flere anledninger blitt stilt spørsmål ved om Viksjøs løsning virkelig var det beste svaret på oppgaven "rådhusanlegg i Bergen". Christian Norberg-Schulz omtalte det i 1975 som "et tvilsomt svar på byggeoppgaven "rådhus i Bergen"²⁴⁷ mens Ulf Grønvold i 1991 hevdet at: "For eksempel kan det være at Frederik Konow Lunds prosjekt i rådhuskonkurransen i Bergen i 1952 hadde vært å foretrekke fremfor Erling Viksjøs seirende høyblokkprosjekt."²⁴⁸ Grønvolds forslag

---

²⁴⁵ I følge Liv Nansen Bie, "Gunnar Fougner: En arkitekt", hovedoppgave i kunsthistorie (Oslo: Universitetet i Oslo, vår 2002).

²⁴⁶ Utdrag fra Kavli, *Norwegian Architecture: Past and present*, sitert i Berre, *Fysiske idealer i norsk arkitektutdanning 1945-1970*, 101.

²⁴⁷ Christian Norberg-Schulz, "Tilpasning", i *Byggekunst* 1975, nr 2, 29.

²⁴⁸ Ulf Grønvold, "I hybridenes dager", i *Byggekunst* 1991, nr 7, 408. Grønvold beskriver Viksjøs rådhusanlegg i Bergen i mer positive vendinger i "Huset innerst i Viken", i *Det store løftet*, 151-152. Denne omtalen inneholder dessverre en rekke faktafeil, blant annet viser den benyttede illustrasjonen Viksjøs bearbejdede rådhusmodell fra 1970, og ikke vinnerutkastet fra 1953 som anført.

om at Konow Lunds bidrag ville ha vært bedre egnet støttes blant annet av Espen Valand Stange i *Hus i Bergen: Særpreget i arkitekturen*.

Til tross for at arkitektkonkurransens jury, hvor Ole Landmark også var representert, sterkt fremhevet Konow Lunds idéutkast positivt fordi ”de fredete bygninger ved Rådstuplass vil passe godt inn i anlegget” og at det ”bygget så sterkt på gammel bergensk byggetradisjon”, vet vi at utfallet ble et annet. Arkitektene MNAL Anna og Jostein Molden oppsummerte situasjonen i 1981: ”Juryen valgte feil prosjekt. Ingenting er så fremmed for byens bygningsstruktur som Lever-House prinsippet fra 50-årene.”²⁴⁹

Med tanke på ettertidens oppfatning og Zetterstens vurderinger av konkurranseprogrammet som tvetydig er det grunnlag for å spørre hvordan rådhusjuryen og Bergen kommune kunne velge et så kompromissløst moderne rådhusanlegg som Erling Viksjøs utkast. For å finne svar på dette må man undersøke den sammenhengen rådhusanlegget var ment å inngå i.

Et blikk på Bergen kommunes byplanpolitikk fra etterkrigstiden viser at kommunens praksis omhandlet ønsker om endring og modernisering fremfor bevaring av eksisterende bebyggelse og bymiljø. I forbindelse med gjenoppbyggingen etter andre verdenskrig vedtok Bergen kommune en rekke regulerings- og saneringsplaner for sentrale deler av Bergen by. Reguleringsplanene omfattet ikke bare de bydelene som var blitt skadet i løpet av krigen, men også områder man mente bestod av lite hensiktsmessig bebyggelse. Motivasjonen for kommunens reguleringsplaner var ønsket om å gjenskape Bergen som en mer moderne by.

Hvilke forventninger og planer hadde så byens ’ledende menn’ – som de ennå ble kalt de som satt ved makten i politikk, forvaltning og næringsliv? At de ønsket seg raskest mulig gjenreisning, var det ikke nødvendig å si engang. Derneft ønsket de seg liv og røre, utvikling og ekspansjon på omtrent alle felter. Bergen måtte skape seg den ’plass i solen’ som byen rettelig fortjente. De fleste ser ut til å ha ment at Bergen hadde stagnert de siste tiårene og holdt på å bli akterutseilt. Nå måtte hjulene komme i gang og byen bringes ut av dødvanne. De ’ledende menn’ ønsket seg en *ny* by, en *moderne* by, en *stilig* og *flott* og *stor* by, en by med et *livskraftig næringsliv* og alle de *service* – og *kulturtilbud* bergenserne kunne ønske seg i arbeid og fritid.²⁵⁰

²⁴⁹ Espen Valand Stange, ”Fra bysanering til miljøbevaring – Tradisjonsbasert arkitektur i Bergen 1940-2005”, i *Hus i Bergen: Særpreget i arkitekturen*, med bidrag av Trond Indahl, Åse Moe Torvanger, Erlend Hofstad og Espen Valand Stange, 141-175 (Bergen: Vigmostad Bjørke, 2005), 147-148.

²⁵⁰ Fossen og Grønlie, bind IV, *Bergen bys historie*, 501.

I et slikt perspektiv er det verken overraskende at kampen om førstepremien stod mellom to etterkrigsfunksjonalister eller at Erling Viksjø vant med sitt utkast. Dersom Bergen kommune ønsket å fremstille seg som en moderne by ville dette rådhusanlegget absolutt fungere som et passende symbol. Et annet vesentlig poeng var at rådhusomtten lå innenfor det beltet fra jernbanestasjonen og Vågsbunnen som kommunen hadde planer om å sanere for å skape en ny bydel med moderne ”citypreg”. Konkrete reguleringsplaner forelå ikke da rådhuskonkurransene ble avholdt,²⁵¹ men artikkelen ”Omkring reguleringen av strøket Marken - Vågsbunnen i Bergen” av reguleringssjef Bjarne Lous Mohr ble publisert i *Byggekunst* i 1952.²⁵² Her skrev Lous Mohr blant annet:

Store og viktige deler av Bergen sentrum står nå for tur til å reguleres. Det gjelder strøket mellom jernbanestasjonen og Vågsbunnen. I vest begrenses området av Lille Lungegårdsvann og det gjenreiste brannstrøk av 1916 og i øst av den steile fjellside. Det dreier seg her om Bergens eldste bydeler med enkelte partier av rent middelaldersk opprinnelse.

(...) Bydelen i dag består, utenom de bygninger som må bevares av arkitektoniske og økonomiske grunner, for det meste av lave empirepregete tett sammenbygde trehus, meget brannfarlige og slette i sanitær henseende. Ser vi videre på bydelens funksjoner i byorganismen i dag, finner man at behovet for regulering og sanering er stort.²⁵³

Da rådhusjuryen skulle treffe sitt valg blant de fem deltakerne i utkastkonkurransen hadde de dermed ikke bare det eksisterende Bergen sentrum i tankene. Det rådhusanlegget de valgte skulle også passe inn i det fremtidige, moderniserte Bergen sentrum. I en slik fremtidig sammenheng ville Erling Viksjøs rådhusanlegg passe meget godt. Hans utkast bar tydelig preg av å være moderne samtidig som byggenes målestokk var tilpasset den omkringliggende bebyggelsen. Dette grepet ser ut til å ha bli vurdert som vellykket, og i en kommentar til utstillingen av konkurranseutkastene i Bergen kunstforening fremheves Viksjøs bidrag som det mest vellykkede med tanke på vekselvirkningen mellom gammelt og nytt.

Det en savner og etterlyser – er den bergenske tone – den som skulle stemme gammelt og nytt til et harmonisk hel. (...) Merkelig nok synes

²⁵¹ En nordisk konkurranse om byplan for området jernbanestasjonen – Vågen ble avholdt i 1955.

²⁵² I *Byggekunst* 1952, nr 4. I samme utgave ble ”Konkurransen om rådhusanlegg i Bergen” publisert.

²⁵³ Bjarne Lous Mohr, ”Omkring reguleringen av strøket Marken – Vågsbunnen i Bergen”, i *Byggekunst* 1952, nr 4, 53.

Viksjøs utkast å være det som best glir inn i det gamle bybildet, trass i sin ultramoderne utforming.²⁵⁴

Selv om juryens avgjørelse i utkastkonkurransen ikke var enstemmig, synes valget av Erling Viksjøs alternativ I som vinnerbidrag å være i tråd med den stilte byggeoppgaven ”rådhus i Bergen”. Resultatet av konkurransen bør derfor sees som uttrykk for at Bergen kommune ønsket et moderne rådhus som symbol for en moderne by. At kampen til sist stod mellom de tidligere Ove Bang-assistentene Fougner og Viksjø bidrar til å underbygge denne tolkningen.

---

²⁵⁴ Kristian Michelsen, ”Rådhuset – Festplassen”, i *Bergens Tidende* 5. mars 1952.

5. Erling Viksjøs rådhusutkast og etterkrigstidens rådhus typologi

5.1 Rådhuset som byggeoppgave i etterkrigstiden (1945-55)

Mens det i mellomkrigstiden ble oppført relativt få rådhus i Norge, fremstår rådhuset som en av etterkrigstidens viktigste offentlige byggeoppgaver sammen med utbygging av skoler og helseinstitusjoner. I perioden 1948 til 1971 ble det i Norge utlyst 20 rådhuskonkurranser.²⁵⁵ I tillegg kommer de rådhusanlegg som ble oppført uten foranledigende konkurranser.²⁵⁶ Den økte rådhusutbyggingen skyldes både gjenoppbyggingen etter krigen og økt arealbehov i kommuneadministrasjonen.

Som en fortsettelse fra mellomkrigstiden, preges rådhuskonkurransene i perioden 1945-55 av rasjonelle krav til funksjonalitet. Dette kommer i første rekke til syne i vektleggingen av gode dagslysforhold i rådhusenes administrative avdelinger samt krav om klare og hensiktsmessige planløsninger. Videre forventes det å være samsvar mellom anleggenes planer og bygningenes fasader.

Ideen om samsvar mellom plan og eksteriør spiller en vesentlig rolle i rådhusutformingen i denne perioden. Bevisst betoning og plassering av rådhusenes representative og politiske avdelinger benyttes for å skape rådhus som skiller seg ut i forhold til andre bygninger og funksjonstyper. Denne måten å utforme rådhusene på, skyldes en avveining mellom rådhusets praktiske og symbolske funksjon. Gerd Bloxham Zettersten beskriver etterkrigstidens oppfatning av rådhuset som funksjonstype på følgende måte:

För att sammanfatta, var det två aspekter inom tidsdebatten som var avgörande för den samtida förståelsen av stadshuset/kommunalhuset:
För det första, att då stadshuset redan per definition var en symbol , så

---

²⁵⁵ I følge Tostrup “Monumentaltet, verdighet og representativitet i norske rådhuskonkurranser etter krigen”, i *Rådhus som monument*, red. av Lending, 173.

²⁵⁶ Eksempler her er Stavanger rådhus som ble bygget 1959-60 med Stavanger byarkitektkontor som ansvarlige arkitekter samt rådhuset i Bodø tegnet av Blakstad og Munthe-Kaas i 1953. Sistnevnte bygg skiller seg ut fra samtidige rådhus gjennom sine klare referanser til renessansens rådhus.

---

var en av dess funktioner (...) att manifestera sig utåt i sin symboliska kapacitet. (...) För det andra, att då stadshuset samtidigt är en kommunal administrativ apparat, så är det ett beledsagande krav att den utgör en fungerande miljö för den administrativa personalen och för de medborgare som måste uppsöka byggnaden.²⁵⁷

Zettersten kobler vektleggingen av disse to aspektene til debatten omkring *New Monumentality*. Det synes særlig relevant å knytte periodens forventninger til punkt sju i ”Nine Points on Monumentality”: ”The people want the buildings that represent their social and community life to give more than functional fulfilment. They want their aspiration for monumentality, joy, pride, and excitement to be satisfied.”²⁵⁸ Selv om man forventet rasjonelt planlagte rådhus, ønsket man fortsatt å erfare rådhuset som en særegen bygning. Den monumentaliteten som etterspørres i ”Nine Points on Monumentality” og i de norske rådhuskonkurransene i perioden 1945-55 er imidlertid vesensforskjellig fra tradisjonell monumental arkitektur. Man ønsker rådhus som fremstår som minneverdige bygninger uten at det gripes tilbake til klassiske grep som størrelse og symmetri. Dette kommer til syne i en artikkel av Eyvind Alnæs fra *Byggekunst* 1940:

Og flere av utkastene i konkurransen om rådhus i Sandefjord viser at vi er nådd ut over det stadium der vi søkte å imponere ved store masser, lage monumentalitet ved hjelp av hul tyngde, - enten det nå hette funkis eller klassis. Vår monumentalitet må vokse opp av enkelhet.²⁵⁹

Kommunenes forventninger til at rådhusene skulle utmerke seg kommer først og fremst til uttrykk ved at rådhusene i hele perioden beholder sin tradisjonelle plassering i byen eller tettstedets sentrum. Blant de rådhusprosjektene som presenteres i *Byggekunst* i perioden er de fleste tiltenkt tomt ved stedets torg.²⁶⁰ Dette gjelder blant annet for konkurransene om rådhus i Narvik (1949) og administrasjonsbygg i Lillehammer (1953).²⁶¹ I rådhuskonkurransene i Kristiansund (1948) og Kirkenes (1949) er rådhuset imidlertid tenkt

---

²⁵⁷ Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitektur*, 189.

²⁵⁸ Giedion, Léger og Sert, ”Nine Points on Monumentality”, gjengitt i *Architecture Culture 1943-1968*, red. av Ockmann, 29.

²⁵⁹ Eyvind Alnæs, ”Bygningen og bybilledet – monumentalitet og miljøtilpasning.”, i *Byggekunst* 1940, 152.

²⁶⁰ Et unntak her er Tønsberg rådhus (presentert i *Norske Arkitektkonkurranser* 1954, nr 8), hvor rådhuset er forutsatt plassert i et parkmessig område. Plasseringen var her betinget av at kommunen hadde fått tomten i gave.

²⁶¹ Erling Viksjø deltok og vant førstepremie i konkurransen i Lillehammer med utkastet ”Interiør”.

plassert slik at det i første rekke dominerer bybildet sett fra sjøen. Plasseringen av rådhuset i Hammerfest²⁶² kombinerer alle disse trekkene:²⁶³

Rådhuset har den mest sentrale plasseringen i Hammerfest. Det ligger for det første ved torget, og for det andre der hovedgata og torgallmenningen krysser hverandre, og for det tredje ligger det der de tre viktigste gatene (...) møter hverandre. Men samtidig som det har den mest sentrale plasseringen, så har det den topografisk laveste plasseringen i bybildet, der det ligger mot torget som åpner seg mot havna.²⁶⁴

I konkurranseprogram og juryuttalelser fremkommer det også forventninger til at rådhusenes utforming skal være i samsvar med deres sentrale plassering. Dette kommer tydelig frem i juryuttalelsene fra Kirkenes (1949): "En må derfor legge vekt på at rådhuset ikke bare skal oppfylle sin funksjon som arbeidssted for kommunens administrasjon, men også holde mål som stedets arkitektoniske dominant, både fra sjøen og fra byen sett."²⁶⁵ og fra konkurransen om rådhus i Narvik (1950): "Juryen har, ved siden av planløsningens hensiktsmessighet, også i høy grad lagt vekt på eksteriørutformningen slik at komplekset i sin virkning utad framtrer som byens rådhus."²⁶⁶

At rådhusene skulle kunne identifiseres som byens rådhus, var imidlertid ikke ensbetydende med at de skulle utmerke seg i forhold til stedets øvrige målestokk. I konkurransen om administrasjonsbygg i Lillehammer²⁶⁷ kommenterte juryen rådhusets forhold til omgivelsene på følgende måte:

Det viser seg at oppgaven godt kan løses uten at man går nevneverdig i høyden. Av hensyn til miljøet, den eksisterende bebyggelse og de karakteristiske konturer av omliggende landskap, finner man derfor at 5 etasjer må betegne den maksimale byggehøyde. En forutsetter samtidig at bygninger av slik høyde ikke må ligge på tomtens høyeste del, samtidig

²⁶² Tegnet av Trondheimsarkitektene Schetlein & Tønseth og innviet i 1958.

²⁶³ Hammerfest ble totalrasert under krigen og den nye reguleringsplanen ble tegnet av Bjarne Lous Mohr i 1946. Selv om byplanen i store trekk svarte til den opprinnelige byplanen fikk rådhuset i den nye planen en mer dominerende plass i bybildet enn det hadde hatt opprinnelig.

²⁶⁴ Ingebjørg Hage, "Byplaner og bygninger i gjenreisningsbyene", i *Arkitektur i Nord-Norge*, red. av Ingebjørg Hage, Elin Haugdal, Bodil Ruud og Sveinulf Hegstad, 378-413 (Bergen: Fagbokforlaget, 2008), 395.

²⁶⁵ "Konkurranse om rådhus for Sør-Varanger kommune: Kirkenes", i *Byggekunst* 1949, nr 1, 13.

²⁶⁶ "Konkurranse om rådhus, kino m. v. i Narvik", i *Byggekunst* 1950, nr 7-8, 140.

²⁶⁷ Administrasjonsbygget var ment å inneholde kontorer for kommunens sentrale administrasjon samt bystyresal og formannskapssal. I tillegg inngikk bibliotek, kino og Lillehammer Bys Malerisamling i konkurranseprogrammet.

---

med at de må ligge godt tilbaketrunket fra torvet og de gatelinjer som begrenser tomten.²⁶⁸

Alle de premierte bidragene i denne konkurransen var foreslått med byggehøyder inntil fem etasjer. Erling Viksjøs vinnerbidrag bestod av bygninger i to til fem etasjer organisert i et tilnærmet U-formet anlegg omkring en rådhusgård som åpnet seg mot Stortorvet.²⁶⁹ Alle inngangene til byggets sentrale funksjoner var samlet om rådhusgården. De tre øverste etasjene i den femetasjes høye administrasjonsblokken var trukket inn fra fasaden, slik at anleggets målestokk fra alle sider fremstod som meget moderat. Mot Stortorvet hadde Viksjø foreslått å legge rådhusalene og malerisamlingen.²⁷⁰ Organiseringen av Erling Viksjøs bidrag omkring en skjermet rådhusgård må her sees som et tidstypisk trekk. Et sentralt forbilde for denne typen rådhusutforming var Alvar Aaltos rådhus i Säynätsalo (1949-52).²⁷¹ Dette rådhusanlegget består av en samling lave bygningskropper i teglstein lagt inn i terrenget slik at de omkranser et opphøyet, nesten lukket gårdsrom. I beskrivelsen av sitt konkurranseutkast "Curia" skrev Aalto følgende om gårdsdannelsen:

I used the enclosed courtyard as the principal motif because in some mysterious way it emphasizes the social instinct. In government buildings and town halls, the courtyard has preserved its primal significance from the days of ancient Crete, Greece, and Rome through the Middle Ages and the Renaissance.²⁷²

Aaltos rådhus og hans beskrivelse av rådhusgården synes å være i samsvar med de holdninger som kommer til uttrykk i Knut Greves artikkel "Byen og rådhuset" i *Bonytt* 1950:

Det er riktig og naturlig at en sentral bygning både samler administrasjonen og samtidig ved sitt utstyr og sin form er et symbol på byens som en mektig, levende organisme. Men det er også nødvendig at denne bygning trekkes inn i byens liv, slik som tilfellet var med de gamle rådhus. Selve det svære format på alt i dag skaper avstand. Det skal ikke være avstand

---

²⁶⁸ "Konkurransen om administrasjonsbygg i Lillehammer", i *Byggekunst* 1953, nr 3, 80.

²⁶⁹ Se fig. 69.

²⁷⁰ Se fig. 70.

²⁷¹ Se fig. 71. Viksjø var meget opptatt av Aaltos arkitektur. I tillegg til utkastet i Lillehammer er påvirkningen fra Aalto tydelig i Viksjøs sommerhus i Larvik (1957). Dette sommerhuset har klare likhetstrekk med Aaltos eksperimenthus i Muuratsalo (1952-53).

²⁷² Utdrag fra Alvar Aaltos konkurransebeskrivelse, gjengitt av Peter Reed i "Alvar Aalto and the New Humanism of the Postwar Era", i *Alvar Aalto: Between Humanism and Materialism*, red. av Peter Reed, 101.

---

mellom byens borgere og Byens Rådhus. Det skal ikke bare åpne seg, men være åpent for borgerne.²⁷³

Greves kommentarer var i første rekke myntet på det da nyinnvidde rådhuset i Oslo, og ment som en kritikk av dette. Hovedinnvendingen gjaldt nettopp det at rådhuset i Oslo ikke åpnet seg mot byen, men fremstod som en lukket bygning. Der var ikke noe skjermet gårdsrom som kunne understreke og underbygge menneskenes sosiale instinkt.

Viksjøs betoning og plassering av rådhusalene i konkurransen i Lillehammer samsvarer også med samtidig praksis. Den vanligste måten å imøtekomme kravet om at rådhusene skulle utmerke seg i forhold til omgivelsene, var nettopp ved å gi rådhusets representative og politiske avdelinger særskilt utforming og prominent plassering i anleggene. Særlig bystyresal og formannskapssal markeres tydelig i rådhusanleggene,²⁷⁴ i kontrast til de administrative avdelingers mer regelmessige fasadeinndeling. I begynnelsen betones salene gjennom arkitektoniske elementer som utkrageringer, balkonger, karnapp eller særskilt vindusutforming, men senere blir det vanlig å skille ut rådhusalene i egne bygningskropper.²⁷⁵ I sin gjennomgang av 1940- og 1950-tallets rådhus fremhever Zettersten særlig de frittstående rådhusbygningene. Hun trekker paralleller til de tidlige rådhusene som ofte var utformet som en hallbygning med åpen søylegang på grunnplan og rådhushall i andre etasje.

Med hänsyn till den öppna portikhallbyggnaden, återuppstår den som sessionssalbyggnad på pelarstöd i en hel flod av tävlingsprojekt i samma länder med en kulmination mot slutet av 1940-talet, då den i Sverige t.o.m. förses med ett snabbt populärt, betecknande motto, 'curia'.²⁷⁶

Mens bystyre- og formannskapssaler spiller en viktig rolle for utformingen av rådhusene, får rådhusets representative funksjon mindre betydning i perioden. Flere av rådhuskonkurransene i perioden omfatter rådhus uten representative avdelinger, men hvor

---

²⁷³ Knut Greve, "Byen og rådhuset", i *Bonytt* 1950, 135.

²⁷⁴ I rådhuskonkurransene som ble publisert i *Byggekunst* i perioden, lar plasseringen av de politiske rådhusalene seg avlese i stort sett alle gjengitte utkast.

²⁷⁵ Bystyre- og formannskapssaler som identifiserende element i rådhusutbyggingen gjenfinnes også i svenske kommunalhus og danske rådhus i tilsvarende periode, ifølge Arvastson og Hammarlund-Larsson, *Offentlighetens materia*, 119.

²⁷⁶ Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitekturs*, 68.

det i stedet er innlemmet funksjoner som bibliotek eller kino.²⁷⁷ De nye funksjonene forventes imidlertid gitt en underordnet plassering idet de ikke bidrar til å identifisere anleggene som rådhus.

Et eksempel på hvordan rådhuset som funksjonstype fortolkes i perioden, finner man i Kristiansund rådhus (1947-1953) av Molle og Per Cappelen.²⁷⁸ De to arkitektene var Knut Knutsen-elever og hørte til de norske arkitekter som i etterkrigstiden gikk inn for å skape nedtonet og lavmælt arkitektur. I Kristiansund rådhus løste de byggeoppgaven ved å plassere rådhusets politiske og administrative avdelinger i to klart atskilte volumer.²⁷⁹ Bystyresal og formannskapssal ble plassert i en naustformet bygningskropp med gavlen vendt ut mot gaten mens anleggets administrative avdelinger ble samlet i en kontorblokk innenfor naustformen. I sin presentasjon av rådhuset kommer arkitektene inn på forholdet mellom funksjon og representasjon:

Nå etterpå, har vi funnet ut at selv om ordet rådhus innebærer noe pretensiøst og høytidelig, er det ikke derfor sikkert at nye rådhus bør gi maksimumsuttrykket for makt og storslagenhet. Men vi ville heller ikke finne det naturlig om man lot rådhuset være det ytterste uttrykk for superrasjonelt byråkrati, en for øvrig meningsløs tanke.²⁸⁰

Arkitektene gir her uttrykk for den tvetydige holdningen samtiden hadde til rådhuset: selv om man ikke nødvendigvis ønsket seg en prangende bygning, var det vesentlig for byggeoppgaven at rådhuset på et eller annet vis skilte seg ut arkitektonisk.

5.1.1 Rådhuskonkurransen i Bergen sammenlignet med samtidens rådhus typologi

Rådhuskonkurransene i Bergen skiller seg fra tilsvarende samtidige konkurranser gjennom byggeprogrammets omfang, men også ved å være resultat av et langvarig ønske om nytt rådhus. Mens mange av etterkrigstidens rådhuskonkurranser ble utlyst som følge av krigens

---

²⁷⁷ Dette gjelder blant annet rådhusprosjektene i Drammen (byggpresentasjon i *Byggekunst* 1953, nr 3), Narvik og Lillehammer.

²⁷⁸ Se fig. 72.

²⁷⁹ Romprogrammet i Kristiansund rådhus omfatter kun politiske og administrative avdelinger.

²⁸⁰ Molle og Per Cappelen, "Kristiansund rådhus", i *Byggekunst* 1953, nr 3, 65.

herjinger, hadde Bergens befolkning og politikere drømt om nytt rådhus helt siden 1916.²⁸¹ De særskilte forventningene i Bergen kommer til uttrykk både i forkant av konkurransene, men også i juryens vektlegging av anleggets ytre arkitektoniske utforming og virkning i bybildet.

Av konkurranseprogrammene i Bergen ser man at romprogrammet i stor grad samsvarer med en tradisjonell oppfatning av rådhuset som bestående av politiske, representative og administrative avdelinger. Særlig avvikende i forhold til andre samtidige konkurranser, er betoningen av forhallens betydning i romprogrammet for utkastkonkurransen:

I juryens uttalelse og kritikk vedkommende idékonkurransen er det blant annet uttalt at hallen skal inngå i festlokalene og sammen med disse danne festavdelingen. Det er dessuten uttalt at den store sentralhall er anleggets kjerne og til denne skal hovedinngangen ligge. Hallen bør ikke til hverdags ligge død hen, men gå inn i det daglige liv, så publikum på sin vei til konferanser med ordfører og rådmenn og til de forskjellige etater opplever denne byens fornemste storstue. Hallen bør ved spesielle anledninger kunne brukes alene; kontorene må derfor også kunne nåes uten å passere denne.

Også til fest kommer man selvsagt inn denne hovedveien hvor hallen med sin arkitektur og utsmykning gir en den første velkomst.²⁸²

Mens forhall og festavdeling i flere samtidige rådhuskonkurranser er byttet ut til fordel for kulturelle funksjoner som bibliotek og kino, synes forventningene til forhallen i Bergen å stemme overens med forbildene fra København, Stockholm og Oslo.²⁸³

Til tross for at man i Bergen forventet et mer monumentalt anlegg enn det som var vanlig i perioden, er konkurranseprogrammet ellers i stor grad i overensstemmelse med samtidige tendenser. Også i Bergen ønskes rådhusanlegget bygget opp av en grupperingsløsning hvor de ulike bygningsvolumene avspeiler anleggets indre organisering. Bygningsvolumene er videre forventet utformet og organisert slik at rådhusets politiske og representative avdelinger bidrar til å identifisere anlegget som byens rådhus. Juryens uttalelser med fokus

²⁸¹ Bergensernes forventninger til det nye rådhuset kan dermed føres tilbake til den tidsepoken da de store rådhusene i København, Stockholm, Oslo og Haugesund ble tegnet.

²⁸² "Romprogram for Forhallen", i "Bilag til romprogram for utkastkonkurransen (omkonkurransen) om tegninger til rådhusanlegg i Bergen": 1. Vedlegg til rekommandert brev til Frederik Konow Lund og Sverre Lied og Harald Løkeland og J. Jervell Pettersen fra rådmannen for 4. avdeling, Bergen, datert 28. mars 1953. I arkivene etter 4. rådmann i Bergen byarkiv.

²⁸³ Forhallens betydning i anleggets planløsning synes først og fremst i overensstemmelse med sentralhallen i rådhuset i København.

både på ytre utforming og indre organisering synes også å være i samsvar med tidens avveining mellom de symbolske og praktiske aspektene ved rådhusarkitekturen.

5.2 Trekk fra samtidens rådhus typologi i Erling Viksjøs rådhusutkast?

Både i Bergen og samtidige rådhuskonkurranser ble det lagt vekt på hvordan rådhuset i de ulike utkast fremstod i forhold til omgivelsene. I Bergen understreket man særlig rådhusanleggets virkning i bybildet sett fra Festplassen. I organiseringen av Viksjøs utkast er rådhusets politiske og representative avdelinger plassert i tilknytning til den åpne rådhusgården for enden av Festplassen. Gjennom plassering og særpreget fasademessig utforming og volumbehandling skiller disse avdelingene seg klart fra anleggets administrative avdelinger og bidrar til å identifisere anlegget som byens rådhus. Betoningen av anleggets politiske og representative avdelinger er tydelig på linje med tidens rådhus typologi og bergensernes forventninger til rådhusanlegget. I idekonkurransen roset juryen anleggets arkitektoniske virkning i bybildet:

Et usedvanlig klart anlegg som med sine masser bygger seg skulpturalt sikkert opp med kontorbygningen i midten som dominant. Særlig god virker blokkgrupperingen i forbindelse med den åpne gård, sett fra sydvest.²⁸⁴

Samtidig som juryen påpekte anleggets skulpturale virkning i bybildet, ble også utformingen av den åpne gården vektlagt. I Viksjøs utkast fremstod rådhusgården som et sentralt motiv gjennom valg av mottoet ”gård i gård” og av Viksjøs beskrivelse av eget bidrag:

Hovedpoenget ved planløsningen er den store rådhusgård som de forskjellige bygninger grupperer seg omkring. Forfatteren har sett det som et viktig poeng at all trafikk til Rådhuset passerer gjennom denne gård. Alle innganger blir på denne måte samlet, og det blir lett å finne frem i anlegget.²⁸⁵

²⁸⁴ “Konkurransen om rådhusanlegg i Bergen”, i *Byggekunst* 1952, nr 4, 66.

²⁸⁵ Erling Viksjø og Rolf Ramm Østgaard, beskrivelse til ”gård i gård”, datert desember 1951. Teksten oppbevares sammen med tegningsmaterialet til ”gård i gård” i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

Ved å anlegge en åpen gårdsplass mot Festplassen åpnet Viksjøs rådhusanlegg seg mot byen og inviterte befolkningen inn.²⁸⁶ Den åpne plassen fungerte dermed som en inviterende gest samtidig som den bidro til å tone ned høyblokkens dimensjoner. En lignende fortolkning av rådhusgården finner man igjen hos Alvar Aalto²⁸⁷ allerede i forbindelse med Avesta Civic Center (1944): "The civic plaza, as the architects referred to the courtyard, was itself intended as a protected space with 'an intimate and embracing character.'²⁸⁸

Viksjøs oppbygging av anlegget synes også å være i tråd med samtidige forventninger om en hensynsfull monumentalitet. I konkurranseprogrammet til idekonkurransen i Bergen vektlegges det at det nye rådhusanlegget skal ta hensyn til den eksisterende bebyggelsen. Viksjø løste dette kravet ved å samle de arealkrevende administrative avdelingene i en enkel skiveblokk som han skilte fra den omkringliggende bebyggelsen ved hjelp av anleggets lavere bygningsvolumer.²⁸⁹ I beskrivelsen fra idekonkurransen omtalte Viksjø dette grepet på følgende måte:

Forfatteren har sett det som det vesentlige ved oppgaven å gi det nye anlegg en målestokk som harmonerer med de gamle bygninger, slik at det hele kan fremtre som en enhet. Dette er søkt oppnådd ved en utbygging av tomten med vesentlige lave bygninger omtrent med samme høyde som de gamle, og med en enkelt høy blokk som dominant. På denne måte mener forfatteren å ha oppnådd et rytmisk samspill mellom gammelt og nytt.²⁹⁰

Ved å benytte høyblokken i sin løsning av oppgaven oppnådde Viksjø at anlegget fremstod som markant i forhold til omgivelsene. Bruken av lavblokker skjermet imidlertid høyblokken og den lavere bergensarkitekturen fra hverandre ved å fungere som formidlende ledd mellom det gamle og det nye. Samtidig som høyblokken muliggjorde både gårdsdannelser og lav byggehøyde mot den eksisterende bebyggelsen, bidro bruken av

---

²⁸⁶ Viksjø benyttet samme grep i konkurransen om administrasjonsbygg i Lillehammer.

²⁸⁷ Det er mulig at Viksjøs bruk av gårdsrommet i rådhusanlegget også her kan være inspirert av Aalto. Viksjøs medarbeider i idekonkurransen i 1951, Rolf Ramm Østgaard, hadde arbeidet en periode hos Alvar Aalto før han ble ansatt på Viksjøs arkitektkontor, og dette styrker teorien om en påvirkning herfra.

²⁸⁸ Reed, *Alvar Aalto: Between Humanism and Materialism*, 100.

²⁸⁹ Viksjø benyttet dette grepet også i konkurransen i Lillehammer, selv om dimensjonene i administrasjonsbygget der var betydelig mindre.

²⁹⁰ Erling Viksjø, arkitektens beskrivelse vedlagt konkurransebidraget "gård i gård", i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

bygningstypen til å skille anleggets ulike funksjoner fra hverandre.²⁹¹ Som bygningstype er den høye skiveblokken utpreget rasjonell, og samsvarte med samtidens krav til gode arbeidsforhold og effektiv kommunikasjon.²⁹²

Viksjøs høyblokk kan imidlertid hevdes også å spille en avgjørende rolle for fortolkningen av Viksjøs rådhusanlegg som utpreget monumentalt. Både i juryens uttalelser og Viksjøs egen beskrivelse omtales høyblokken som anleggets ”dominant”. Selv om høyblokken klart hadde en funksjonell begrunnelse ble bygningsformen også vurdert som verdifull for anleggets arkitektoniske uttrykk. Sett i lys av byggeoppgaven rådhus oppfattes skiveblokken her som allusjon til tidligere tiders rådhusårn. Selv om rådhusårn på dette tidspunktet var i ferd med å forsvinne i samtidig rådhusetypologi, inneholdt flere av de tradisjonelt utformede bidragene i konkurransen i Bergen eksplisitte årnformer mens skiveblokken ble benyttet som identifiserende element i enkelte av de mer moderne utkastene.²⁹³ Til tross for at konkurranseprogrammet ikke inneholdt noe krav om rådhusårn, kan bruken av årn og høyhus som årnsubstituert sees som svar på Bergen kommunes ønsker om et monumentalt og representativt rådhus.²⁹⁴ I sin gjennomgang av rådhuskonkurransen i Bergen trekker Gerd Bloxham Zettersten frem rådhuset i Oslo som mulig forbilde for deltakerne i Bergen:

Skivhuset eller höghuset var populärt bland de tävlande som surrogat för ett rådhusårn (här tjänade det nyinrigda Oslo rådhus som en förebild), men detta motiverades förmodligen också av nödvändigheten av att ekonomisera med arealen på den trånga rådhusgården.²⁹⁵

Når det gjelder Viksjøs rådhusutkast synes høyblokken å ha blitt tillagt en rolle som rådhusårn, uten at dette fremholdes som motiv av Viksjø selv. Viksjø knyttet i stedet bruken av høyblokken til anleggets helhetlige oppbygging, særlig med tanke på utformingen av

---

²⁹¹ Innlemmelsen av kontorblokken i rådhusanlegget samsvarer med Zetterstens observasjoner av at man i rådhusanlegg på 1950- og 60-tallet lånte denne bygningstypen fra forretningsarkitekturen for å huse rådhusenes administrative avdelinger.

²⁹² Bygningstypen ble i følge Giedion i utgangspunktet utviklet av Walter Gropius og Marcel Breuer som alternativ til tradisjonell lav og tett boligbebyggelse, men ble senere gjort kjent også gjennom Le Corbusiers bolig – og kontorprosjekter. Sigfried Giedion, *Space, Time and Architecture: the growth of a new tradition*, 5. utg. (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1967), 833.

²⁹³ Av finalistene i rådhuskonkurransen var det kun bidraget til Torp, Lykke-Enger, Torp og Enger som hadde rådhusårn.

²⁹⁴ I de nær samtidige konkurransene om rådhus i Kirkenes og Narvik var forventninger om rådhusårn innbakt i konkurranseprogrammet.

²⁹⁵ Zettersten, *Nordiskt perspektiv på arkitektur*, 230.

rådhusgårdene. Dette fremkommer blant annet i et upublisert artikkelutkast av Erling Viksjø datert 26. januar 1970:

Om man nå skulle se på oppgaven på nytt med samme tomteutnyttelse men med lavere byggehøyder, f. eks. 6 – 7 – 8 etasjer så vil man i stedet for en åpen bebyggelse som et høyhus gir anledning til, få en tettere og mere bastant utbygging av tomtearealet. Det tror jeg vil være til større skade for miljøet og målestokken rundt den gamle rådstueplass.²⁹⁶

I konkurranseprogrammene til idekonkurransen og utkastkonkurransen ble det stilt særskilte krav til forhallens utforming. I Viksjøs konkurranseutkast er forhallen det eneste interiøret man får noe som helst inntrykk av utover rene planskisser. I tråd med konkurranseprogrammets føringer foreslo Viksjø forhallen utformet med en monumentaltrapp mot bystyre- og formannskapssal. I tillegg var hallens vegger foreslått dekorert med monumentale kunstverk. Denne utformingen av forhallens interiør synes å være inspirert av rådhusen i Oslo.

Med tanke på rådhusanleggets dimensjoner og den særskilte historikken som knytter seg til rådhuskonkurransene i Bergen, synes det riktig også å knytte Viksjøs organisering og situasjonsplan til historiske forbilder som rådhusene i København og Stockholm.²⁹⁷ I likhet med Viksjøs situasjonsplan er rådhuset i København og stadshuset i Stockholm organisert omkring to gårdsdannelser. I begge de to eldre rådhusene er imidlertid den ene gårdsdannelsen utformet som en overbygd forhall. Mens Nyrops gårdsrom er klart atskilt fra omgivelsene, ankommer man den åpne Borgargården i Stockholm via en kolonnade. Stadshusets hovedinngang er anlagt ut mot denne åpne rådhusgården på samme måte som forhallens hovedinngang i Viksjøs utkast. Borgargårdens funksjon synes dermed å samsvare med Viksjøs åpne gårds plass mot Festplassen idet alle hovedinnganger ligger ut mot denne gården. Organiseringen av rådhusets ulike avdelinger omkring de to rådhusgårdene i Viksjøs utkast har imidlertid mer til felles med planløsningen i København rådhus, hvor rådhusets ulike avdelinger er tydeligere atskilt enn i stadshuset i Stockholm. I Bergen skilte Viksjø

---

²⁹⁶ Vedlegg til brev fra Viksjøs arkitektkontor til Ivar Kjeldner datert 26. januar 1970, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

²⁹⁷ Ved rådhuskonkurransene i Oslo var rådhuset forventet utformet med liknende situasjonsplan som i København og Stockholm. Denne organiseringen ble imidlertid endret av Arneberg og Poulsson etter hvert som de bearbeidet rådhusutkastet.

---

administrasjon og representasjon fra hverandre blant annet for å imøtekomme konkurranseprogrammets krav om etappevis oppføring av anlegget.

Oppsummering

Denne oppgaven har tatt utgangspunkt i Erling Viksjøs bidrag i idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen i 1951 og behandlet dette som et selvstendig verk i Viksjøs arkitekturproduksjon. Bakgrunnen for oppgavens vinkling var Erling Viksjøs utsagn fra 1970 om at han anså rådhusutkastet i Bergen som sitt beste verk noen gang. Gjennom en monografisk studie av Viksjøs produksjon fra perioden 1938 til 1952 har rådhusutkastet blitt vurdert i lys av Erling Viksjøs arkitektoniske utvikling. Denne studien har vist at tidsrommet 1948 til 1952 må karakteriseres som en brytningstid i Viksjøs arkitekturproduksjon og at rådhusutkastet i Bergen må regnes som et sentralt verk i Viksjøs arkitekturutvikling. Mens man tidligere har antatt at rådhusutkastet i Bergen bygger på Viksjøs erfaringer fra arbeidet med regjeringskvartalet, har sammenligninger mellom Erling Viksjøs bearbeidelser av regjeringsbygningen i perioden 1946-49 og rådhusutkastet i Bergen i 1951 vist at dette ikke kan være tilfellet. Sentrale trekk i Viksjøs senere arkitektur som rasterfasade i naturbetong og sammenstilling mellom høyblokk og lavere basebygninger ser ut til å være brukt for første gang i Viksjøs rådhusutkast i Bergen i 1951. Utformingen av rådhusutkastet i Bergen viser også en mer bevisst holdning til byforming enn det man finner i Viksjøs utkast til ny regjeringsbygning i perioden 1939 til 1949. Mens skiveblokken og dens plassering på tomten i første rekke var koblet til hensynet til sol, lys og luft i konkurransen om ny regjeringsbygning i 1939, kombinerte Viksjø høyblokken med lavere bygningsvolumer i rådhusutkastet i 1951 for å tilpasse rådhusanlegget til omkringliggende bebyggelse samt å frigjøre areal til utforming av gårdsplasser.

Grepet med å se Viksjøs arkitekturutvikling og særlig arbeidet med naturbetong i tilknytning til debatten om *New Monumentality* åpner for en mer nyansert forståelse av Erling Viksjøs monumentalarkitektur. Viksjøs fasadeutforming i utkastene til Statens kontorbygning i perioden 1946-49 indikerer at Viksjø ikke anså den enkeltstående høyblokken som uttrykk for monumentalitet. I stedet synes Viksjøs forståelse av monumentalitetsbegrepet å være knyttet til en kombinasjon av materialbruk, detaljering og plassdannelser. Diskusjonen omkring forholdet mellom brutalismen og Erling Viksjøs bruk av naturbetong resulterte i at Viksjøs bruk av betong ble knyttet til Le Corbusiers bruk av *béton brut* fremfor Alison og Peter Smithons *New Brutalism*. Viksjøs fremstilling og bruk av naturbetong viser imidlertid

---

et klart avvik fra Le Corbusiers råbetong ved at Viksjø bevisst gikk inn for å skjule spor etter betongens fremstillingsprosess.

Oppgavens typologiske del har vært knyttet til forholdet mellom Erling Viksjøs rådhusutkast og funksjonstypen rådhus. Fremfor å se rådhusutkastet utelukkende i lys av Viksjøs egen produksjon og internasjonale forbilder, innebar den typologiske vinklingen en undersøkelse av hvordan rådhusutkastet i Bergen kunne forstås på bakgrunn av byggeoppgave og funksjonstype. Rådhuset som funksjonstype i perioden 1945-54 ble i denne forbindelse vurdert på bakgrunn av sekundærlitteratur samt arkivmateriale tilknyttet rådhuskonkurransene i Bergen og presentasjoner av samtidige rådhuskonkurranser i *Byggekunst*. Til sammen ga dette grunnlag for å identifisere fremtredende formale trekk i rådhusene i den aktuelle perioden. En sammenligning mellom Erling Viksjøs rådhusutkast i Bergen og de fremkomne trekkene i samtidens rådhusetypologi viste en klar overensstemmelse mellom Viksjøs situasjonsplan og sammenstilling av differensierte bygningsvolumer og samtidens forventninger til rådhuset som funksjonstype. Selv om detaljering og fasadebehandling må sees som uttrykk for Erling Viksjøs eget arkitektursyn, kan dermed sentrale aspekter ved Viksjøs rådhusutkast sees som svar på byggeoppgavens føringer. Forskjellene i Viksjøs situasjonsplaner for rådhusene i Lillehammer og Bergen viser videre at Viksjø differensierte rådhusutformingen i henhold til det spesifikke konkurranseprogrammet. Mens rådhusutkastet i Lillehammer ser ut til å være inspirert av Alvar Aaltos rådhus i Säynätsalo, er der paralleller mellom Viksjøs rådhusutkast i Bergen og gårdsdannelsene i rådhusene i København og Stockholm.

Hovedproblemstillingen i denne oppgaven var om en undersøkelse av Erling Viksjøs rådhusutkast fra 1951 og 1953 ville bidra til ny forståelse av arkitekt og verk. Resultatene av arbeidet viser at rådhusutkastene i Bergen bør vurderes som sentrale i Erling Viksjøs arkitekturutvikling. Som oppsummering er det fristende å ty til en parafrase over Giedions vurdering av Back Bay Center i Boston, og si at dersom rådhusutkastet i Bergen hadde blitt oppført ville det ha vært norsk etterkrigstids fineste rådhusanlegg.

Epilog

I etterkant av juryens avgjørelse i utkastkonkurransen i Bergen i 1953, vedtok Bergen bystyre at Erling Viksjøs alternativ I skulle legges til grunn for videre prosjektering av nytt rådhus.²⁹⁸ Allerede på plankomiteens konstituerende møte 4. juni 1954 ble det imidlertid klart at oppføringen av rådhusanlegget i sin helhet ville strekke seg over lang tid, om det noen sinne kom til å bli fullført.²⁹⁹ Tross den noe defensive holdningen fra kommunens side, ble det likevel besluttet at prosjektering skulle igangsettes. Som første byggetrinn foreslo man den hesteskoformede lavblokken hvor Viksjø hadde plassert likningskontor, kemneri og folkeregister. Kontrakt mellom Erling Viksjø og Bergen kommune ble inngått,³⁰⁰ og de nødvendige konsulenter antatt.³⁰¹ Denne første prosjekteringsperioden varte imidlertid ikke lenge, allerede vinteren 1957 kom det signaler fra finansrådmann Olav Breck om at man grunnet økonomiske hensyn ikke ville kunne igangsette byggearbeidet med rådhusanlegget i overskuelig fremtid.³⁰² Prosjekteringen av hesteskoblokken fortsatte likevel frem til siste halvdel av 1958,³⁰³ og endelig vedtak om avbrudd forelå først i 1961.³⁰⁴

18. desember 1967, seks år etter avbruddsvedtaket, vedtok Bergen bystyre at arbeidet med rådhusanlegget skulle gjenopptas:

I. at Plankomiteen for nytt rådhusanlegg får i oppdrag å utarbeide planer for oppførelse av kontorblokken – høyblokken – som 1. byggetrinn.

---

²⁹⁸ Møte i Bergen bystyre 8. mars 1954.

²⁹⁹ Dette fremkommer i referat fra konstituerende møte i plankomiteen 4. juni 1954, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

³⁰⁰ Bergen kommune og Erling Viksjø brukte lang tid på å bli enige om formuleringene i kontrakten, som ikke ble signert før 12. september 1955. Uenigheten gjaldt hvorvidt kontrakten skulle gjelde for hele rådhusanlegget eller bare den foreliggende prosjekteringsfasen. For Viksjøs del var det et sentralt poeng at rådhusanlegget var planlagt som et hele, og dette fordret at planleggingen av hesteskoblokken ikke kunne gjennomføres uten at man også la planer for de resterende deler av anlegget.

³⁰¹ Som nevnt i oppgaven ble Dr. ing. A. Aas-Jakobsen antatt som bygningsteknisk konsulent. De øvrige konsulentene var alle fra Bergens-området og inkluderte Siv. ing W. F. K. Christie som VVS-konsulent, Siv. ing. Harald Monstad som elektroteknisk konsulent og Industri-konsulent A/S som konsulent for plankontroll.

³⁰² Ifølge avskrift fra finansrådmann Olav Breck til Bergen formannskap, datert 19. februar 1957, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

³⁰³ Med unntak av enkelte etasjeplaner har tegningene fra denne prosjekteringsfasen ikke latt seg oppspore.

³⁰⁴ I etterkant av avbruddsvedtaket utarbeidet Erling Viksjø i 1963 forslag til inkorporering av Edvard Grieg-hall på den vestre enden av rådhusomtten. Se fig. 73.

---

2. at arkitekt Erling Viksjø og de tidligere konsulenter reengasjeres. Kontraktene forutsettes kun å gjelde høyblokken.³⁰⁵

Fra kommunens side forutsatte man at planleggingen av høyblokken i store trekk skulle følge Viksjøs konkurranseutkast og det tidligere vedtatte forprosjektet.³⁰⁶ I samme møte vedtok bystyret også en absolutt kostnadsramme på 18 millioner kroner. Denne kostnadsrammen ble i prosjekteringsperioden nøye fulgt opp fra kommunens side og påvirket sterkt utformingen av høyblokken. I etterkant av bystyrets vedtak ble det opprettet en planleggingsgruppe bestående av arkitekt og konsulenter under ledelse av sekretær Ivar Kjeldner som representant for Bergen kommune.³⁰⁷

Selv om planleggingen i store trekk samsvarte med Viksjøs konkurranseprosjekt, medførte de endrede rammebetingelsene enkelte bearbeidelser av planløsning og konstruksjon.³⁰⁸ Høyblokken var allerede i konkurranseutkastet planlagt utført med bærende yttervegger, men nå ble bygget planlagt med bæring utelukkende i ytterveggene for å tilfredsstille kravet til fleksibilitet. Høyblokken som første byggetrinn i rådhusanlegget medførte også at blokkens opprinnelige åpne førsteetasje måtte endres. Førsteetasjen i det bearbeidede prosjektet ble derfor foreslått delvis lukket, og tenkt benyttet til vestibyle og publikumsmottak. Med bakgrunn i det manglende romprogrammet ble 2.- 13. etasje alle utformet likt som åpne areal. 14. etasje var utlagt til kantine og telefonsentral. I tillegg til endringen av førsteetasjen, utgjorde kjernens plassering den største endringen i høyblokkens planløsning. Mens trappeløp, heissjakt og garderober i det opprinnelige prosjektet var lagt til nordenden av høyblokken, ble kjernen i det endelige prosjektet flyttet til den østre langveggen og trukket delvis ut av vegglivet. Trappehuset fremstod dermed som en vertikal

---

³⁰⁵ *Utkast til planer for høyblokken*, hefte utformet av planleggingsgruppen og underskrevet av gruppens medlemmer 25. september 1969: 4, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

³⁰⁶ Ifølge *Utkast til planer for høyblokken*, hefte utformet av planleggingsgruppen og underskrevet av gruppens medlemmer 25. september 1969: 39, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

³⁰⁷ Ivar Kjeldner arbeidet ved avdelingen for 4. rådmann i Bergen og fremstår som den mest sentrale representanten for byggherren gjennom hele rådhusprosessen. Kjeldner fungerte også som sekretær for plankomiteen i forkant av rådhuskonkurransene og for rådhusjuryen under bedømmelsen av de to konkurranseomgangene.

³⁰⁸ Høyblokken ble vedtatt uten at det var bestemt hvilke etater som skulle ha tilhold i bygget. Bystyret besluttet derfor at bygget skulle oppføres som et fleksibelt kontorbygg med muligheter for å innredes både med tradisjonelle kontorkorridorer og mer moderne kontorlandskap.

skive langs byggets fasade fra 1. til 14. etasje.³⁰⁹ Ifølge utdrag fra planleggingsgruppens hefte var dette gjort for å: ”få størst mulig fleksibilitet og rene kontorflater for innredning av kontorene er kjernen forskjøvet mot den ene siden.”³¹⁰

Da vedtaket om å oppføre høyblokken ble gjort, var det fremdeles meningen at hele rådhusanlegget på sikt skulle realiseres i tråd med Erling Viksjøs situasjonsplan fra utkastkonkurransen. Dette ble imidlertid endret som følge av et voldsomt folkelig engasjement mot rådhusprosjektet mot slutten av 1960-tallet. Motstanden var hovedsakelig begrunnet av ønsket om å bevare Manufakturhuset samt unngå oppføring av høyblokk i Bergen sentrum. Det folkelige engasjementet til fordel for Manufakturhuset resulterte i at Bergen bystyre 2. februar 1970 enstemmig vedtok at bygningen skulle inngå permanent i rådhusanlegget. Som følge av bystyrets vedtak måtte rådhusanleggets situasjonsplan endres.³¹¹ Med tanke på det forestående byggetrinnet foreslo Viksjø å oppføre et lavt tilbygg vinkelrett på høyblokken, som en forbindelse mellom Manufakturhuset og høyblokken. De endelige planene for høyblokken samt kantinetilbygget ble klargjort og byggeanmeldt i løpet av høsten 1971.³¹² Endelig byggestart fant sted 15. desember 1971 og rådhuset stod ferdig i 1974.³¹³ Erling Viksjø fikk ikke selv oppleve byggingen av rådhuset, han døde uventet 2. desember 1971.

---

³⁰⁹ Selv om endringen ble begrunnet med hensynet til byggets fleksibilitet, forklarte Herman Rolfsen i intervju 16. april 2008 at kjernens endrede plassering i stor grad var bestemt av estetiske hensyn, i tillegg til at den endrede plasseringen hadde sammenheng med den endrede plasseringen av byggets inngangsparti.

³¹⁰ *Utkast til planer for høyblokken*, hefte utformet av planleggingsgruppen og underskrevet av gruppens medlemmer 25. september 1969: 14, i arkivene etter 4. rådmann, i Bergen byarkiv.

³¹¹ Se fig. 74.

³¹² I brev og møter med Bergen kommune høsten 1971 tok Viksjø til orde for å få innlemmet Knut Steens omstridte Olav Kyrre-monument i rådhusanlegget. Dette ble det imidlertid ikke noe av, men som et ledd i argumentasjonen ble det presentert en modell hvor monumentet var inkorporert. Se fig. 75.

³¹³ Se fig 76-79.

Kildeliste

Achen, Henrik von. "Brudd eller tilpasning?". *Byggekunst* 1991, 4: 230-231.

Alham og Bø. "Rådhusarkitekten". *Bergens Tidende*. 7. februar 1970.

Alnæs, Eyvind. "Bygningen og bybilledet – monumentalitet og miljøtilpasning." *Byggekunst* 1940: 152-153.

"Arkitekturdebatten". *Byggekunst* 1948, 10: 135-137.

"Arkitekt Viksjø's forkjølelse forsvandt". *Bergens Tidende* 2. desember 1953.

Arvastson, Karin og Cecilia Hammarlund-Larsson. *Offentlighetens materia: Kulturanalytiska perspektiv på kommunhus*. Stockholm: Carlsson Bokförlag. 2003

Banham, Reyner. "The New Brutalism". *The Architectural Review* 1955, nr 708: 354-361.

Berg, Arno. "Gamle rådhus". *Byggekunst* 1953, 3: 54-56.

Berre, Nina. *Fysiske idealer i norsk arkitekturutdanning 1945-1970*. Bind 1: "En studie av diplomoppgaver ved Arkitektavdelingen, NTH". Doktor ingeniøravhandling, institutt for arkitekturhistorie, NTNU, 2002.

_____. *Fysiske idealer i norsk arkitekturutdanning 1945-1970*. Bind 2: "Katalog over diplomarbeider fra Arkitektavdelingen, NTH 1914-1970. Doktor ingeniøravhandling, institutt for arkitekturhistorie, NTNU, 2002.

Bie, Liv Nansen. "Gunnar Fougner: En arkitekt". Hovedoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Oslo, Vår 2002.

Bjoland, Svein og Eyvind Retzius. "Time rådhus". *Byggekunst* 1956, Tillegget: 3-4.

Boesiger, Willy, red. *Le Corbusier: Oeuvre Complète 1938-1946*. 3. utg. Zürich: Editions Girsberger. 1955.

Bugge, Erle Moestue. "Nytt lys på betongens mester". *Aftenposten Morgen* 19. august 1999.

Bøe, Alf. "Byråkrati og foreldet motetenkning seiret". *Dagbladet* 4. mars 1975.

Cappelen, Molle og Per. "Kristiansund rådhus". *Byggekunst* 1953, 3: 64-65.

Cornell, Elias. *Stockholms stadshus*. Stockholm: Byggförlaget. 1992.

Curtis, William J. R. *Modern Architecture since 1900*. 3.utg. London: Phaidon Press Limited. 1996.

"Empirekvartalet". *Arkitektnytt* 1952, nr 11: 2-3.

Engh, John. "Etterkrigstid". *Byggekunst* 1956, 5/6: 159-168.

Findal, Wenche. *Mellom tradisjon og modernitet: arkitekt Ove Bang og den funksjonelle syntese*. Doktorgradsavhandling i kunsthistorie, Universitetet i Oslo, 1995.

_____. *Norsk modernistisk arkitektur: Om funksjonalismen*. Oslo. J. W. Cappelens Forlag A/S. 1996.

Fossen, Anders Bjarne og Tore Grønlie. *Bergen bys historie*. Bind IV. Bergen. Alma Mater Forlag. 1995.

Giedion, Sigfried, F. Leger og J. L. Sert. "Monumentalitet – en menneskelig fornødenhet". *Arkitekten* 1948, ukehefte: 33-34.

Giedion, Sigfried. *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition*. 5. utg. Cambridge Massachussets: Harvard University Press. 1967.

Glabek, Ingeborg. "Funksjonalismens gjennombrudd i Norge: Debatt og ideologisk bakgrunn". Avhandling til magistergrad i kunsthistorie, Universitetet i Oslo, 1970.

Greve, Knut. "Byen og rådhuset". *Bonytt* 1950: 133-135.

Grønvold, Ulf. "I hybridenes dager". *Byggekunst* 1991, 7: 403-417.

Grønvold, Ulf, Nils Anker og Gunnar Sørensen. *Det store løftet: Rådhuset i Oslo*. Oslo: Oslo kommune og Aschehoug Forlag & Co. 2000.

Grønvold, Ulf. red. *Hundre års nasjonsbygging: Arkitektur og samfunn 1905-2005*. Oslo: Pax Forlag. 2005.

Gunnarsjaa, Arne. *Arkitekturleksikon*. Oslo: Abstrakt forlag. 1999.

Hage, Ingebjørg, Elin Haugdal, Bodil Ruud og Sveinulf Hegstad. (red.) *Arkitektur i Nord-Norge*. Bergen: Fagbokforlaget. 2008.

Heiberg, Bernt. "Oslo rådhus som arkitektur". *Bonytt* 1950: 136-142.

"Idékonkurranse om rådhusanlegg i Bergen". *Byggekunst* 1952, Tillegget: 23-24

Indahl, Trond, Åse Moe Torvanger, Erlend Hofstad og Espen Valand Stange. *Hus i Bergen: Særpreget i arkitekturen*. Bergen. Vigmostad Bjørke. 2005.

Jystad, Sverre. "En ny betongteknikk". *Byggekunst* 1959, nr 1: 17.

Kavli, Guthorm. *Norwegian Architecture: Past and Present*. Oslo: Dreyers forlag. 1958.

"Konkurransen om administrasjonsbygg i Lillehammer". *Byggekunst* 1953, 3: 73-80.

"Konkurransen om nybygg for Fiskeridirektoratet og Akvariet i Bergen". *Byggekunst* 1952, nr 9: 168-176.

"Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo". *Byggekunst* 1940: 34-44.

"Konkurransen om rådhusanlegg i Bergen". *Byggekunst* 1952, nr 4: 60-72.

"Konkurransen om Rådhuset endelig avgjort". *Bergens Tidende* 1. desember 1953.

"Konkurransen om utkast til Rådhus for Horten". *Byggekunst* 1938: 223-228

"Konkurranse om fiskarfagskole i Honningsvåg". *Byggekunst* 1950, nr 2: 35-40.

"Konkurranse om rådhus for Sør-Varanger kommune: Kirkenes". *Byggekunst* 1949: 13-16.

"Konkurranse om rådhus, kino m.v. i Narvik". *Byggekunst* 1950: 140-144.

”Københavns raadhus, opført 1894-1905”. *Arkitekten*. Ukehefte. 1948: 5-10.

Lending, Mari, red. *Rådhus som monument*. Oslo: Norsk Form. 2001.

Ludvigsen, S. Narve. ”Kongsvinger rådhus og kino”. *Byggekunst* 1953, 3: 61-63.

Lund, Nils-Ole. *Arkitekturteorier siden 1945*. København: Arkitektens Forlag. 2001.

Lund, Reidar og Arne Pedersen. ”Drammen rådhus”. *Byggekunst* 1953, 3: 57-60.

Mellbye, P.A.M. ”Erling Viksjø”. *Arkitektnytt* 1971: 514.

Michelsen, Kristian. ”Rådhuset – Festplassen”. *Bergens Tidende*. 5. mars 1952.

Mohr, Bjarne Lous. ”Omkring reguleringen av strøket Marken – Vågsbunnen i Bergen”. *Byggekunst* 1952, nr 4: 53-57.

_____. ”Rådhuset i Bergen”. *Bergens Tidende*. 7. desember 1953.

Molden, Anna og Jostein. ”75 år Bergensarkitektur 1908-1983”. *Byggekunst* 1983, 6: 274-279.

Mumford, Lewis. *The Culture of Cities*. Opptrykk av originalutgave fra 1938. London: Routledge/Thoemmes Press. 1997.

Møller, Erik. *Aarhus raadhus*. København: Arkitektens Forlag. 1991.

Noach, Kerstin Gjesdal. ”Om arkitekturen i Norden: Noen forelesninger – NTH 1989/90”

Norberg-Schulz, Christian. ”Norsk arkitektur i 50 år”. *Byggekunst* 1961, 3: 57-102.

_____. ”Tilpasning”. *Byggekunst* 1975, 2: 29.

_____. ”Fra nasjonalromantikk til funksjonalisme: Norsk arkitektur 1914-1940”. I *Norges kunsthistorie*. Bind 6, 7-111. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. 1983.

_____. ”Fra gjenreisning til omverdenskrise: Norsk arkitektur 1945-1980”. I *Norges kunsthistorie*. Bind 7, 7-92. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. 1983.

_____. ”Råfunkisens mester”. *Dagbladet* 21. september 1999.

Norsk kunstnerleksikon. Bind 4. Oslo: Universitetsforlaget. 1986.

Ockmann, Joan, red. *Architecture Culture 1943-1968: A Documentary Anthology*. New York: Columbia University Graduate School of Architecture og Rizzoli International Publications Inc, 1993.

”Omkonkurransen om Bergen rådhus”. *Arkitektnytt* 1953, 20: 222-223.

Pevsner, Nikolaus. *A History of Building Types*. London: Thames and Hudson. 1976.

Reed, Peter (red.). *Alvar Aalto: Between Humanism and Materialism*. New York: The Museum of Modern Art. 1998.

Rolfsen, Erik. ”Bygg for regjeringskontorer”. *Byggekunst* 1959, nr 1: 6-14.

”Rådhusanlegg i Bergen”. *Konkurransen* 1954, nr 3. Tillegg til *Byggekunst* 1954, nr 1.

”Rådhus i Tønsberg”. *Konkurransen* 1954, nr 8. Tillegg til *Arkitektnytt* 1954, nr 10.

”Rådhusjuryen trådt sammen i middags”. *Bergens Tidende* 2. januar 1952.

”Rådhuskonkurransen er avgjort”. *Bergens Tidende* 13. februar 1952.

Schøning, Trond L. ”Det Norske Hus: Oslo Rådhus – en historisk sammenligning”. Hovedoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Bergen, 2001.

Sinding-Larsen. K. M. ”Redd Empirekvartalet! Offisielle uttalelser: Riksarkitekten”. I *Byggekunst* 1949, nr 5: 92-93.

Stange, Espen Valand. ”Inspirert av The New Brutalism?: arkitektureksempler fra Bergen sett i lys av Alison og Peter Smithsons teorier”. Hovedoppgave i kunsthistorie, Universitetet i Bergen, 2001.

Steen, Øyvind. *Varige spor: Dr. Ing. A. Aas-Jakobsen AS*. Oslo: Dr. Ing. A. Aas-Jakobsen AS. 2007.

Torp, Ernst og Leif. ”Elvarheim”. *Byggekunst* 1953, 3, Tillegget: 9-10.

Tostrup, Elisabeth. *Architecture and Rhetoric: Text and Design in Architectural Competitions, Oslo 1939-1997*. London: Andreas Papadakis Publisher. 1999.

Trohaug, Hallvard. *Arkitekt Erling Viksjø*. Oslo: Norsk Arkitekturmuseum. 1999.

Tønnesen, Rich. "Vi bør ikke tape rådhuset av syne". *Bergens Tidende* 11. november 1933.

_____. "Rådhusaken i Bergen". *Byggekunst* 1938: 197-199.

"Varierende synsmåter lagt til grunn ved bedømmelsen av rådhusutkastene?". *Bergens Tidende*. 5. desember 1953.

Viksjø, Erling. "Arkitekt Viksjø's redegjørelse: Regjeringsbygningens utbygging". *Byggekunst* 1949, nr 5, Tillegget: 18-19.

_____. "Utstillingshallene på Frogner: Oslo kommunes jubileumsutstilling". *Byggekunst* 1950, nr 7-8: 27-28.

_____. "Fasadebetong?". *Byggekunst* 1951, nr 3: 58.

_____. "Oslo Baand- og Lidsefabrik A/S". *Byggekunst* 1953, nr 2: 43-44.

_____. "Barnehagen på Snippen: Sundts premie 1953". *Byggekunst* 1954, nr 1: 27-28.

_____. "Hybelhus for stortingsmenn". *Byggekunst* 1954, nr 6: 141-145.

_____. "Det nye regjeringsbygget". *Byggekunst* 1959, nr 1: 3-5.

_____. "Norsk Hydro, administrasjonsbygg i Oslo". *Byggekunst* 1963, nr 7: 182-188.

_____. "Elkemhuset". *Byggekunst* 1966: 22-28.

_____. "Administrasjonsbygg Standard Telefon og Kabelfabrik A/S". *Byggekunst* 1968: 98-101.

Vormedal, Tor Inge. *Haugesund rådhus: Den italienske drømmen*. Haugesund: Vormedal Forlag. 2006.

Zettersten, Gerd Bloxham. *Nordiskt perspektiv på arkitektur: Kritisk regionalisering i nordiska stadshus 1900-1955*. Doktoravhandling, Chalmers Tekniske Högskola, Arkitektur Forlag AB, 2000.

Upubliserte kilder

Bergen byarkiv, arkivene etter kontorene til 4. rådmann. Arkivmateriale om rådhusaken i Bergen.

Aas-Jakobsens firmaarkiv. Arkivmateriale vedrørende prosjekteringen av Bergen rådhus.

Nasjonalmuseets tegningssamling, arkivene etter Erling Viksjøs arkitektkontor, Bergen rådhus: NAMT.evi006, Konserthus i Bergen: NAMT.evi036, Lillehammer kunstmuseum, Kino og kunstsamling: NAMT.evi058, Hybelhus for Stortingsmenn: NAMT.evi065, Statens Kontorbygg: NAMT.evi077, Regjeringsbygget: NAMT.evi098.

Nasjonalmuseets fotosamling. Fotografier tilknyttet rådhuset i Bergen.

Teknisk museum, Teigens fotosamling. Fotografier tilknyttet rådhuset i Bergen.

Muntlige kilder

Intervju med Herman Rolfsen 16. april 2008.

Intervju med Tone Viksjø Grøstad 11. juli 2008.

Samtale med Randi Viksjø 8. september 2008.

Elektroniske kilder

Kultur- og kirkedepartementet. "Om nytt operahus (II). *Stortingsproposisjon nr 48* (1998-1999), Kultur- og kirkedepartementet, 26.03.1999, <http://www.regjeringen.no/nn/dep/kkd/Dokument/Proposisjonar-og-meldingar/Stortingsproposisjonar/19981999/Stprp-nr-48-1998-99-/5/1.html?id=282989> (opp søkt 30. august 2008).

Billedkatalog

- TFigur 1: Erling Viksjø, diplomoppgave NTH, 1935. Situasjonsplan og fasade. Publisert i Berre, Fysiske idealer i norsk arkitekturutdanning 1945-1970, bind 2: 17.
- Figur 2: Ove Bang, "Sol". Konkurransen om nytt rådhus i Horten, 1938. Perspektivtegning sett fra torget. Byggekunst 1938: 224.
- Figur 3: Ove Bang, "Sol". Konkurransen om nytt rådhus i Horten, 1938. Plantegning, 1. etasje. Byggekunst 1938: 224.
- Figur 4: Erling Viksjø og Sofus Hougen, "Arbeid og fest". Konkurransen om nytt rådhus i Horten, 1938. Perspektivtegning sett fra Apotekergaten. Byggekunst 1938: 228.
- Figur 5: Erling Viksjø og Sofus Hougen, "Arbeid og fest". Konkurransen om nytt rådhus i Horten, 1938. Plantegning, 1. etasje. Byggekunst 1938: 228.
- Figur 6: Ove Bang og Øivind H. Grimsgaard, "Rytme". Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo, 1939. Situasjonsplan og perspektivskisse, fasade mot Grubbegata. Byggekunst 1940: 41.
- Figur 7: Erling Viksjø, "Vestibyle". Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo, 1939. Perspektivskisse, fasade mot Akersgata. Byggekunst 1940: 43.
- Figur 8: Erling Viksjø, "Vestibyle". Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo, 1939. Situasjonsplan. Byggekunst 1940:43.
- Figur 9: Erling Viksjø, "Vestibyle". Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo, 1939. Fasade mot Akersgata. Byggekunst 1940: 42.
- Figur 10: Erling Viksjø, "Vestibyle". Konkurransen om ny regjeringsbygning i Oslo, 1939. Planløsning, 11. etasje. Byggekunst 1940: 42.
- Figur 11: Le Corbusier, Pavillon Suisse, Paris. 1930-31. Fasade.
- Figur 12: Erling Viksjø, Regjeringsbygningen. Perspektivskisse sett fra Akersgata. I NAMs tegningssamling. NAMT.evi077.
- Figur 13: Erling Viksjø, Statens kontorbygning. Gjengivelse av situasjonsplan fra Byggekunst 1949.
- Figur 14: Erling Viksjø, Statens kontorbygning 1946-48. Fasade mot Grubbegata. I NAMs tegningssamling. NAMT.evi.077.
- Figur 15: J.-J. P. Oud, Shell building, Haag. 1942. Fasade.
- Figur 16: Erling Viksjø, modellfoto av bearbeidet utkast til ny regjeringsbygning. Publisert i Arkitektnytt 1952:3.
- Figur 17: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Situasjonsplan. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 18: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Aksonometrisk perspektiv. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 19: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Perspektivskisse mot nord. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.

- Figur 20: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Perspektivskisse mot sørøst. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 21: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Plan første etasje. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 22: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Situasjonsplan og snitt mot nord. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 23: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Snitt og fasade av hesteskoblokken mot nord og øst. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 24: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Plan underetasje. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 25: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Plan andreetasje. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 26: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Snitt og fasade mot øst, fasade mot vest. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 27: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Fasade mot Kaigaten. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 28: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Fasade mot Allehelgens gate. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 29: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Fasade mot Peter Motzfelds gate. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 30: Erling Viksjø, "gård i gård". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Snitt og fasade mot vest. I Bergen byarkiv. Arkivet etter 4. rådmann. A-0511.
- Figur 31: Le Corbusier m. fl. Utdannings- og helsedepartementet i Rio de Janeiro. 1936-45. Perspektivtegning datert 1936/37.
- Figur 32: Mies van der Rohe, Lake Shore Drive Apartments, Chicago. 1948-51. Fasade mot gate.
- Figur 33: Walter Gropius m/fl. Back Bay Center, Boston. 1953. Modellfoto. Publisert i Giedion, Space, Time and Architecture: 513.
- Figur 34: Erling Viksjø, Snippen, Luftfartsverkets byggelag på Hovseter. Oversiktsfoto. Publisert i Byggekunst 1954: 28.
- Figur 35: Erling Viksjø, "Skulptur". Konkurransen om tilbygg til Stortinget, 1949. Situasjonsplan. Byggekunst 1949: 209.
- Figur 36: Erling Viksjø, "Skulptur". Konkurransen om tilbygg til Stortinget, 1949. Perspektivskisse. Byggekunst 1949: 209.
- Figur 37: Erling Viksjø, "I-LE". Konkurransen om Statens fiskerifagskole, 1950. Fasade og planløsning. Byggekunst 1950: 35-40.
- Figur 38: Erling Viksjø, "Dregg", konkurransen om Fiskeridirektorat og Akvarium i Bergen, 1952. Planløsning 1. etasje. Byggekunst 1952: 168-176.
- Figur 39: Erling Viksjø, "Dregg". Konkurransen om Fiskeridirektorat og Akvarium i Bergen, 1952. Perspektivskisse. Byggekunst 1952: 168-176.
- Figur 40: Erling Viksjø, Oslo Baand- og Lidsefabrik AS, 1949-53. Eksteriør. Publisert i Byggekunst 1953: 43.

- Figur 41: Erling Viksjø, Stortingsmennesenes hybelhus. 1950-54. Publisert i Byggekunst 1954: 141-145.
- Figur 42: Martin Nyrop, Købehavn rådhus. 1894-1905. Fasade.
- Figur 43: Martin Nyrop, København rådhus. 1894-1905. Planløsning.
- Figur 44: Ragnar Østberg, Stockholm stadshus. 1911-23. Fasade mot Mälaren.
- Figur 45: Ragnar Østberg, Stockholm stadshus. 1911-23. Plantegning.
- Figur 46: Arnstein Arneberg og Magnus Poulsson, Oslo rådhus, 1931-50. Fasade mot Sirkelplassen. Publisert i Byggekunst 1950:160.
- Figur 47: Gudolf Blakstad og Herman Munthe-Kaas, Haugesund rådhus, 1922-31. Fasade mot rådhusplassen. Byggekunst 1953: 70.
- Figur 48: Arne Jacobsen og Erik Møller, Århus rådhus. 1937-42. Fasade.
- Figur 49: Rich. Tønnesen. Forslag til rådhus i Bergen. 1933. Perspektivtegning sett fra Kaigaten. Bergens Tidende 11. november 1933.
- Figur 50: Situasjonsplan over Rådhuskvartalet i Bergen, 1951. Vedlegg til konkurranseprogrammet i idekonkurransen om nytt rådhus i Bergen. Publisert i Byggekunst 1952, Tillegget: 23.
- Figur 51: Bergen gamle rådhus, 1558. Bilag til konkurranseprogrammet til idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. I NAMs fotosamling.
- Figur 52: Manufakturhuset. Bilag til konkurranseprogrammet til idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. I NAMs fotosamling.
- Figur 53: Fougner og Myklebust, "FESTSPILL I BERGEN". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Aksonometrisk perspektiv. Byggekunst 1952: 63.
- Figur 54: Fougner og Myklebust, "FESTSPILL I BERGEN". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Fasade mot Kaigaten. Byggekunst 1952: 63.
- Figur 55: Løkeland og Jervell Pettersen, "HONI SOIT". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Aksonometrisk perspektiv. Byggekunst 1952: 64.
- Figur 56: Løkeland og Jervell Pettersen, "HONI SOIT". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Fasade mot Kaigaten. Byggekunst 1952: 64.
- Figur 57: Konow Lund og Lied, "con amore". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Perspektivtegning sett fra Festplassen. Byggekunst 1952: 68.
- Figur 58: Konow Lund og Lied, "con amore". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Plantegning, 1. etasje. Byggekunst 1952: 68.
- Figur 59: Torp, Lykke-Enger, Torp og Enger, "pietet". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Perspektivtegning sett fra Festplassen. Byggekunst 1952: 70.
- Figur 60: Torp, Lykke-Enger, Torp og Enger, "pietet". Idekonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1951. Plantegning, 1. etasje. Byggekunst 1952: 70.
- Figur 61: Fougner og Myklebust, alternativ II. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen. 1953. Modellfoto, fasade mot Kaigaten og planløsninger. Publisert i Konkurransen 1954, nr 3.
- Figur 62: Fougner og Myklebust, alternativ II. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen. 1953. Modellfoto, fasader mot Allehelgensgate og Christies gate, planløsning. Publisert i Konkurransen 1954, nr 3.

- Figur 63: Erling Viksjø, alternativ I. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1953. Situasjonsplan. Publisert i Konkurransen 1954, nr 3.
- Figur 64: Erling Viksjø, alternativ I. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1953. Modellfoto mot nordvest. I NAMs fotosamling.
- Figur 65: Erling Viksjø, alternativ I. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1953. Perspektivtegning sett fra Rådstuplass. I NAMs fotosamling.
- Figur 66: Erling Viksjø, alternativ I. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1953. Plantegninger og fasade mot Kaigaten. Publisert i Konkurransen 1954, nr 3.
- Figur 67: Erling Viksjø, alternativ I. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1953. Plantegninger, fasader og snitt. Publisert i Konkurransen 1954, nr 3.
- Figur 68: Erling Viksjø, alternativ II. Utkastkonkurransen om nytt rådhusanlegg i Bergen, 1953. Plantegninger, fasader og modellfoto. Publisert i Konkurransen 1954, nr 3.
- Figur 69: Erling Viksjø, "Interiør". Konkurransen om nytt administrasjonsbygg på Lillehammer, 1953. Aksonometrisk perspektiv. Byggekunst 1953: 80.
- Figur 70: Erling Viksjø, "Interiør". Konkurransen om nytt administrasjonsbygg på Lillehammer, 1953. Perspektivtegning sett fra Stortorvet. Byggekunst 1952: 74.
- Figur 71: Alvar Aalto, rådhus i Säynätsalo. 1949-52
- Figur 72: Molle og Per Cappelen, Kristiansund rådhus, 1947-53. Rådhuset sett fra Havna. Publisert i Byggekunst 1953: 64.
- Figur 73: Erling Viksjø, forslag til inkorporering av Edvard Grieg-hall i rådhusanlegget. 1963. Modellfoto. I Teigens fotoarkiv, Teknisk museum.
- Figur 74: Erling Viksjø, bearbeidet utkast til rådhusanlegg i Bergen. 1970. Modellfoto. I Teigens fotoarkiv, Teknisk museum.
- Figur 75: Erling Viksjø, bearbeidet utkast til rådhusanlegg i Bergen med forslag til plassering av Knut Steens Olav Kyrre-monument. 1971. Modellfoto. I Teigens fotoarkiv, Teknisk museum.
- Figur 76: Erling Viksjø, rådhus i Bergen. 1971-1974. Oversiktsfoto av Bergen med det nyoppførte Bergen rådhus. I NAMs fotosamling.
- Figur 77: Erling Viksjø, rådhus i Bergen. 1971-74. Fasade mot Peter Motzfelds gate med Manufakturhuset til høyre. I NAMs fotosamling.
- Figur 78: Erling Viksjø, rådhus i Bergen. 1971-74. Fasade med hovedinngang mot Muségaten. I NAMs fotosamling.
- Figur 79: Erling Viksjø, rådhus i Bergen. 1971-74. Kantinetilbygget. I NAMs fotosamling.